
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG ODDVAR NES

ÅRGANG 19 – 2002

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG ODDVAR NES

ÅRGANG 19 – 2002

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Manuskript og bøker til melding:
Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
Nordisk institutt, Sydneplassen 7, N-5007 Bergen.

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
Nordisk institutt, Sydneplassen 7, 5007 Bergen.

Årsabonnement for 2002 kr. 150,-

Bankkonto 6501.41.08704

Postgiro 7877.06.84462

Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.

«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

©Den enkelte forfattaren

ISSN 0800-4684

Sats Montasje Design AS

Steens Offset

Innhald

Tom Schmidt: Norske gårdsnavn på -by og -bø med personnavnforledd. Doktor­disputas ved Universitetet i Oslo	7
1. oppo­nent, Gillian Fellows-Jensen	7
2. oppo­nent, Jørn Sandnes	19
Svar frå doktoranden	26
Vidar Haslum: Induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning	37
Frode Korslund: Forleddene i norske staðir-navn (med noen tanker om etterleddets betydning og navneklassens alder).....	55
Eldar Heide: Knivskjelodden, Knivskjerodden, *Knivskarodden.....	73
Ivar Utne: Arabiske navn i Norge	77
Alf Steinar Svorkmo: Navn som kontaktindikator	93
Bokmeldingar.....	109
Register.....	123
Tilsend litteratur	125
Medarbeidarar i årgang 19	127

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I-. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I-. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
gltý.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtyisk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NoB	= Namn och Bygd
NPL	= O. Stemshaug (red.): Norsk personnamnleksikon. Oslo 1982
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 ^{de} Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926

RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/ ^l /	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ ^{ll} /	= tonem 2
/./	= bitrykk

Tom Schmidt:

*Norske gårdsnavn på -by og -bø
med personnavnforledd*

Doktordisputats ved Universitetet i Oslo, 16. desember 2000

1. opponert: Gillian Fellows-Jensen

Tom Schmidts afhandling er en meget moden, grundig, banebrydende og samvittighedsfuld behandling af en stor gruppe stednavne, nemlig de norske gårdnavne på *-by* og *-bø* som med sikkerhed eller sandsynlighed indeholder et personnavn som forled. Hvert af disse navne bliver underkastet en dybtgående analyse, en analyse der afspejler kendskab til de andre norske navne på *-by*, samt parallelle og lignende dannelser i de andre nordiske lande og i vikingetidens kolonier. Hovedformålet med afhandlingen har været at datere dannelsen af disse stednavne og om muligt at fastslå hvor navnetypen er opstået. Det er ikke nogen hemmelighed at bogen har været længe undervejs. Alle med interesse for norske stednavne har kunnet følge Tom Schmidts fremskridt med arbejdet ved hjælp af hans publikationer, lige siden han udgav sine overvejelser om 'Navneleddet *-by* i yngre navn i Østfold' i *Årsmelding 1988*. Oslo 1989.99–140. Min egen store interesse for emnet skyldes min beskæftigelse i snart fyre år med nordiske stednavne i Danelagen som vidnesbyrd om vikingetidsbosættelse i området. Det er netop stednavne på *-by* med personnavneforled, fx *Eymundr* i *Amotherby* og *Grímr* i *Grimsbý* der er karakteristisk for Danelagen, og som adskiller områdets navne fra navnene i andre dele af De Britiske Øer hvor der har været nordisk bosættelse. Det var også tilstedeværelsen i Danelagen af mange navne af netop denne type der i sin tid overbeviste mig om at de nordiske bosættere dér må have været af dansk snarere end norsk oprindelse. Det er ikke fordi navnetypen optræder hyppigere i Danmark end i Norge. Det omvendte er faktisk tilfældet. Nej, det er fordi de områder hvor vikingetidsbosættelserne med

sikkerhed skyldes nordmænd, udmærker sig ved helt andre typer navne, fortrinsvis navne på *-staðir*, *-setr* og *-bólstaðr*.

Den store forskel mellem forledstyperne i navne på *-by* i Danmark og i navne på *-by* i Danelagen var allerede blevet bemærket længe før jeg begyndte at interessere mig for emnet. Som nævnt af præses, foreligger der i Institut for Navneforsknings bibliotek i København en falmet og laset men meget nyttig maskinskrevet gennemgang af navne på *-by* i Danmark, der er forfattet af professor Kristian Hald, formentlig omkring år 1930. Birte Hjorth Pedersens grundige og detaljerede undersøgelse af 'Bebyggelsesnavne på *-by* sammensat med personnavn' i *Ti Afhandlinger*. Navnestudier 2. København 1960.10–46 sandsynliggjorde at navnetypen personnavn + *by*, som stort set kun findes i de sydlige egne af Danmark, hverken skyldes svensk eller engelsk påvirkning, men 'er opstået spontant, som følge af en specifik bebyggelsehistorisk situation, og dens eksistens behøver ikke at skyldes fremmed påvirkning'. Denne slutning finder jeg ret rimelig. Ikke desto mindre fastholdt Hald i anden udgave af sin populære og betydningsfulde lærebog *Vore Stednavne*. København 1965.113 at 'det synes tænkeligt, selv om der ikke kan føres noget afgørende Bevis for det, at Typen har sit Udspring i Danelagen, hvor de Samfundsforhold var til Stede, som kunde betinge dens Opstaaen, og at den derfra har bredt sig til Hedeby, der naturligvis har haft den største Betydning for Forbindelsen mod Vesteuropa'. Jeg vil senere vende tilbage til spørgsmålet om denne navnetypes opståen.

Det er naturligvis ikke nødvendigt for mig at referere disse synspunkter for præses. Han ved bedre end nogen hvad der er blevet skrevet om emnet stednavne på *-by*. Hans kritiske og ræsonnerende gennemgang af tidligere forskning i nordiske stednavne på *-by* og *-bø* er uhyre omfattende. Den er ikke alene udtømmende, den er udmattende. Selv om disputatsen ubetinget må roses, fordi der her findes mere samlet viden om stednavne på *-by* i Norden end i noget andet enkelt værk, kan det ikke nægtes at det har haft sin pris at være så udtømmende. Det er ikke alle sider i bogen der er lige spændende læsning, og nogle af oplysningerne er overflødige. Det er fx ikke nødvendigt at notere hver gang forfatteren til et nyt bind i serien *Danmarks Stednavne* har det samme syn på navneledet *-by* som forgængerne. Det ville have været fuldt tilstrækkeligt at notere og forklare eventuelle ændringer i den hidtil gængse forklaring i serien. Jeg er imidlertid godt klar over at jeg er et utaknemmeligt skarn, når jeg brokker mig over bogens omfang. Man skal ej skue given hest i munde. Som et opslagsværk der ikke skal læses fra den ene ende til den anden i ét stræk, er afhandlingen fortræffelig og uforlignelig. Med undtagelse af et par værker som jeg skal komme ind på i det følgende, er de to væsentligste bøger som jeg savner i gennemgangen af litteraturen begge først udkommet efter at disputatsen er indleveret. Den første er Göran Hallbergs *Skånes Ortnamn Del A 4. Frosta Härad*. Lund

2000, hvori der omtales en snes navne på *-by*, deriblandt *Hörby*, et navn kendt af alle danskere der lyttede til svensk radio under krigen. Imidlertid, som man kunne vente, har ikke et eneste af disse navne på *-by* et personnavn som forled. Den anden nye bog der har betydning for arbejdet, er det andet bind i serien *The Vocabulary of English Place-Names*, ved David Parsons og Tania Styles. Formålet med serien er at skabe en erstatning for Hugh Smiths nyttige *English Place-Name Elements* fra 1956. Bind 2 dækker ordforrådet fra *brace* til *cæster*, og følgelig efterleddet *by*, der tildeles lidt mere end fire sider. Forfatterne giver en kortfattet men fornuftig og velafbalanceret oversigt over de sidste halvtreds års forskning i efterleddets forekomst i England med særlig vægt på de resultater der er opnået af Kenneth Cameron og mig.

Efter denne lidt omstændelig fremlæggelse af min egen indgang til emnet og den måske lidt urimelig beklagelse over præses grundige fremgangsmåde, vil jeg nu gå over til at diskutere nogle punkter af almen interesse. Jeg er fuld af forståelse for Schmidts beslutning om at indskrænke undersøgelsen til at gælde de stednavne på *-by* og *-bø* som med sikkerhed eller sandsynlighed har personnavne som forled. Der er mere end stof nok i disse navne til en monografi. For første gang har vi nu fået et pålideligt bud på hvor stor en procentdel af navnene på *-by* og *-bø* i Norge der er af denne type. Som Schmidt påpeger, har tidligere skøn alle været for høje. Ola Stemshaug nåede i første udgaven af *Namn i Noreg*. Oslo 1973.110 frem til 'Knap 25%' på basis af en beregning for fylkene Østfold, Vest-Agder og Hordaland hvor denne type navne forekommer hyppigst, og dette tal er fastholdt af Stemshaug i tredje udgave af bogen fra 1985. I en statistisk undersøgelse, 'Norske gardsnamn samansette med personnamn', *MM* 1973.136–69 er Kåre Lunden dog nået frem til at 19,5% af *by*-navnene har personnavneforled, men han regner med et samlet antal af bare 620 sammensatte navne på *-by*. Schmidts forsigtige forslag er at ca. 12% af 1.137 sammensatte navne på *-by* har personnavneforled (s. 497). Jeg er meget glad for at han er nået frem til et tal der kan bruges, og jeg er afgjort tilbøjelig til at tro at tallet er til at stole på. Jeg håber at Schmidt vil fortsætte sine studier af navne på *-by*, og med tiden præsentere hele materialet. Alligevel havde jeg gerne allerede nu som minimum set en liste over de andre forekommende forled i navne på *-by* med angivelse af antal af forekomster for hvert forled. Det burde ikke have været en uoverkommelig opgave at have medtaget en sådan liste i betragtning af at forfatteren har måttet tage stilling til samtlige gårdnavne på *-by* for at kunne udtage dem der var relevante for den nuværende undersøgelse. Jeg har på fornemmelsen at en sådan liste kan blive af stor betydning for studiet af navne på *-by* i England. Schmidt omtaler fx nogle belæg på navnet Krossby i Østfold (fx ss. 389, 454), og det får mig straks til at tænke på navnet *Crosby* som forekommer hyppigt i England især i den nordvestlige del af landet hvor en norsk tilstedeværelse ikke

ville være uventet, mens der ikke er belæg på netop denne sammensætning i Danmark.

Et andet ønske fra min side er at forfatteren havde brugt det enkelte personnavn som opslagsord i gennemgangen af materialet i kapitel 3. Det ville være nyttigt for læseren at få et umiddelbart indtryk af hvor mange stednavne de enkelte personnavne indgår i, i stedet for at skulle blade om til listerne på ss. 498-511 hvor det heller ikke ligefrem falder i øjnene hvilke personnavne der er gengangere i stednavnene. Det er netop den hyppige forekomst af navne som *Svenneby*, *Åsbø* og **Loptsbýr*, til eksempel, der sporer os ind på den tanke at forleddene sandsynligvis er appellativerne *sveinn*, *áss* og *lopt* snarere end personnavne. Jeg mener også at det ville have været mere praktisk at behandle de navne hvis forled forfatteren alligevel når frem til ikke er personnavne i et afsnit for sig. Jeg går ud fra at Schmidt har gode grunde til i stedet at vælge den fremgangsmåde han bruger.

Det kan meget tit være vanskeligt at skelne mellem et personnavn og et appellativ som forled i et stednavn. Jeg har selv være ude at svømme ved flere lejligheder, og min vaklen mellem forskellige tolkninger har voldt problemer for Schmidt når han har prøvet at sammenligne sine egne klassificeringer af forled med dem jeg har lavet for forleddene i navne på *-by* i de forskellige egne af Danelagen.

I min disputats *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire*, Navnestudier 7. København 1968, forsøgte jeg at opdele de personnavne der forekommer i stednavne på *-by* i tre forskellige klasser, nemlig: sammensatte navne som *Eymundr*, oprindelige tilnavne som *Bróklauus* 'bukseløs' og afledningsnavne som *Ási*. Det gjorde jeg for at se om der var forskelle i fordelingsmønstret mellem navne på *-by*, navne på *-þorp* og navne på oldengelsk *-tūn* der kunne afspejle en aldersforskel mellem stednavnegrupperne eller en standsforskel mellem personnavnebærerne. Det var der ikke. Den første mærkbare forskel i fordelingsmønstret viste sig da jeg foretog den samme klassificering af nordiske personnavne der optrådte som personnavne uden for stednavne i engelske kilder fra perioden 950 til 1065. De fleste af disse personnavne stammer fra bare to kilder, en fortegnelse over kautionister for ærkebiskoppen af York i ca. 1050 og Domesday Books omtale af fæstere i Lincolnshire og Yorkshire i 1065. Her var det helt klart de sammensatte personnavne der var i flertal. Jeg diskuterede ved den lejlighed forskellige mulige årsager til at tilnavne var fremherskende som stednavneled, men ikke blandt de personnavne der optrådte uden for stednavne. Med henvisning til forslag fremsat af Magnus Olsen i 'Litt om navnefrekvens', *MM* 1934.83-91, og Assar Janzén i 'De fornsvenska personnamnen', *Nordisk Kultur* VII 1947.249-50, foreslog jeg at tilnavne kunne være blevet foretrukket som stednavneled fremfor de mere hyppigt forekommende person-

navne, fordi naboerne til en bebyggelse ønskede at der ikke skulle være tvivl om ejerens identitet hvor der var flere mænd i byen med samme navn, eller fordi disse naboer var vant til i det daglige at omtale ejeren ved hans tilnavn, eller fordi man ikke ønskede at benytte sammensatte navne, da disse ville resultere i klodsede navnedannelser. Ingen af disse forklaringer viste sig at være fuldt tilfredsstillende. Populære sammensatte navne som *Ásgautr* og *Þóraldr* optræder faktisk i henholdsvis seks og fem stednavne på *-by* i de to grevskaber, og flere af de tilnavne der optræder i stednavnene, er også navne med flere led og stavelser, fx *Hornboði* og *Uglubarðr*. Schmidt noterer selv at Magnus Olsens forklaring ikke er relevant for de personnavne der findes i norske gårdnavne med personnavne som forled (s. 500). Da min disputats handlede om personnavne, var jeg i sagens natur opsat på at finde så mange personnavne som muligt i de undersøgte kilder, og derfor gjorde jeg mig måske ikke tilstrækkelig mange anstrengelser med at luge ud i materialet. Mine tolkninger fra disputatsen blev stort set ført videre i den første bog jeg skrev om bebyggelsesnavne i Danelagen, nemlig *Scandinavian Settlement Names in Yorkshire*, Navnestudier 11. København 1972. Før jeg udgav den anden bog om bebyggelsesnavne, *Scandinavian Settlement Names in the East Midlands*, Navnestudier 16. København 1978, havde jeg dog undergået en slags omvendelse og var blevet minimalist i mit syn på personnavne som forled i stednavne. Jeg kom med friske tolkninger af mange af de stednavne i Lincolnshire som jeg havde behandlet i disputatsen ti år tidligere. Flere af disse tolkninger var åbenbart at foretrække, men andre var nok lidt vovede. Senere modificerede jeg mine synspunkter endnu en gang, og jeg synes at tolkningerne i *Scandinavian Settlement Names in the North-West*, Navnestudier 25. København 1985 og i en artikel med titel 'Scandinavian Settlement Names in East Anglia' i *Nomina* 22. 1999.45–60 er rimelige, selvom jeg ved at ikke alle vil være fuldstændig enige med mig.

I forbindelse med omtalen af mit skiftende syn på procenten af personnavneforled i navne på *-by* vil jeg gerne komme med en ajourføring af de tal forfatteren citerer fra øen Man. På s. 491 nævner han at fra Carl Marstrandens oversigt over nordiske stednavne på Man, ser det ud til at ca. en tredjedel af de 25 stednavne på *-by* har personnavne som forled (i 'Det norske landnåm på Man', *Norsk tidsskrift for Sprogvidenskab* VI. 1932.270), mens Gillian Fellows-Jensen vil reducere procentdelen til 20 i artiklen 'Anthroponymical specifics in place-names in *-by* in the British Isles', SAS 1. 1983.49. Nu hvor man har et betydelig mere omfattende dokumenteret og tolket navnemateriale til rådighed i George Brodericks imponerende værk med titlen *Placenames of the Isle of Man*, hvoraf der hidtil er udkommet 5 af de planlagte 7 bind (Tübingen, 1994–2000), er jeg nået frem til at ud af 26 navne på *-by* på Man er der bare to der kan indeholde et personnavn, nemlig *Kollr* i to *Colbyer*, og disse to navne er måske dannet længe

efter vikingetiden i analogi med navne i Danelagen (i 'The mystery of the by-names in Man', *Nomina* 24. 2001.33–46).

Det har glædet mig at erfare at forfatteren og jeg har det samme syn på navne som *Svenneby* og **Loptsbýr*. Faktisk er det sjældent at jeg er uenig med Schmidt i tolkningen af forleddene. Min vigtigste og væsentligste indvending mod hans tolkninger gælder faktisk tolkningen af tre gange *Torsby* og ét *Toreby* (ss. 412–14, 428–31, 505). Ganske vist er jeg enig i at forleddet i disse navne er personnavnet *Þórir*, men jeg mener at *Þórir* skal forklares som et sammensat mandnavn, **Þór-vér*. Her støtter jeg mig til Kristian Halds påvisning i bogen *Personnavne i Danmark. I. Oldtiden*. København 1971.46–47 af at *Þórir* er en sammensætning af gudenavnet *Þór*- og efterleddet *-vér*. Navnet *Þórir* indgår med en genitivform på *-s* i seks gamle navne på *-lev* i Danmark, og det er derfor usandsynligt at det skulle være en slags kortform til sammensatte navne på *Þór*- eller en afledning til *Þór*-, som alternativt foreslået af Assar Janzén i *Personnavne*, Nordisk Kultur VII. 1947.95. Senere har John Kousgård Sørensen i artiklen 'Om personnavne på *-vi/-væ* og den før-kristne præstestand' i *Danske Studier* 1989.5–33 behandlet navnet *Þórir* og foreslået at efterleddet kan have betydningen 'hedensk præst' og at dette navn kan have dannet mønster for yngre sammensætninger som *Þorketill* og *Þorgeirr*. Halds lille bog og Kousgård Sørensens artikel burde afgjort tilføjes til litteraturfortegnelsen.

At diskutere dateringen af stednavne på *-by* i Norge mere indgående vil jeg overlade til 2. opponenter, professor Jørn Sandnes, der er betydelig bedre kvalificeret end jeg er til at udtale sig om dette emne. Her vil jeg nøjes med at udtrykke min glæde over de mange små kortudsnit der illustrerer behandlingen af de enkelte stednavne, og komme med et par kommentarer om hvordan forholdene i Danelagen måske kan kaste lys på forholdene i de nordiske hjemlande. Det er klart at navneleddet *by* må have været i aktiv brug i hjemlandene da vikingerne bosatte sig på De Britiske Øer og begyndte at danne stednavne der. Vi har skriftlige belæg for at danskerne for alvor slog sig ned i det østlige England i den sidste fjerdedel af det 9. århundrede, og de allerfleste bebyggelsesnavne af nordisk oprindelse i England er nedfældet i Domesday Book, der blev færdig på et eller andet tidspunkt inden for perioden 1087–1100, hvis vi altså skal tro David Roffe der har foreslået en revideret datering af denne kilde i bogen *Domesday. The Inquest and the Book*. Oxford 2000.244. Navnene må altså være dannet i perioden 876–1100. I England har vi kun ganske få skriftlige belæg på navne på *-by* fra det 10. århundrede, og det forekommer helt usandsynligt at navne af denne type kan være blevet dannet dér før år 900. Det betyder at *-by* har været i brug som navnedannende led i England i ca. 200 år mellem 900 og 1100. I Skotland mangler man en skriftlig kilde som Domesday Book, og det nordiske sprog forblev kurant der i længere tid end i England. Dateringen af

dannelsen af navne på *-by* i Skotland kan derfor ikke indkredses særlig præcist. Den tidligst mulige dato må være lige efter den nordiske bosættelse på Orkney- og Shetlandsøerne. Dateringen af denne bosættelse er desværre ikke sikker. Lars Hellberg regner med at den tog sin begyndelse i det 8. århundrede (i *Kumlabygdens Ortnamn och Äldre Bebyggelse*. Kumla 1967.399), men James Graham-Campbell har ud fra de arkæologiske fund argumenteret overbevisende for at det først var henimod midten af det 9. århundrede at nordmænd for alvor begyndte at slå sig ned på De Skotske Øer (i 'The Early Viking Age in the Irish Sea Area', *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, ed. Howard B. Clarke *et al.* Dublin 1998.106). Spørgsmålet er så om de også begyndte at danne nye nordiske navne på så tidligt et tidspunkt. Hvis de oprindelige indbyggere flygtede væk fra øerne da vikingerne angreb dem, har det jo været nødvendigt for de sejrriige nordmænd at danne i hundredvis af nye navne for de forladte bebyggelser som de slog sig ned i.

Man har også forsøgt at datere stednavnedannelser på grundlag af alderen af det sproglige materiale der indgår i navnene. Jeg har fx argumenteret for at stednavne i Danelagen der indeholder angliserede former af nordiske personnavne, fx *Cytelbeorn* for *Ketilbjørn* i Kettlebaston i Suffolk (*Kitelbeornastuna* i Little Domesday Book), må stamme fra den første tid efter de nordiske bosættelser, altså fra slutningen af 800-tallet. Det er fordi englænderne kun angliserede de nordiske personnavne i begyndelsen. Det nærmeste man kommer til bevisligt gamle former af personnavne i de norske navne på *-by* er nok *Olaf* i *Olavsby* i Buskerud og *Olsby* i Bohuslen (*aff Olaffsby* 1354), men som forfatteren indrømmer, kan det simpelthen være forbindelsen til helgennavnet der har bidraget til at opretholde den gamle navneform i disse stednavne.

På side 509 i afhandlingen påpeger Schmidt at Fellows-Jensen er blevet forledt til at overvurdere antallet af kristne forled i navne på *-by* i Norge af Ola Stemshaug som i *Namn i Noreg*. Oslo 1973.11 konstaterer at antallet af navne og ord af kristen oprindelse som forled i disse navne viser at «ikkje så reint få» af dem må stamme fra den kristne middelalder. Schmidt har fuldkommen ret i at jeg tog munden for fuld ved at oversætte det citerede norske udtryk til engelsk «many». Det er faktisk slående at der kun er fem navne på *-by* i Norge der indeholder personnavne af ikke-nordisk oprindelse. Sådanne navne er af noget hyppigere forekomst i navne på *-by* i England, men kun i nogle bestemte områder, og jeg har argumenteret for at de sandsynligvis er sene erstatninger for andre forled i navne på *-by* som betegner bebyggelser der oprindeligt er blevet overtaget eller grundlagt i vikingetiden af personer der bar nordiske navne.

Det har været meget interessant for mig at læse forfatterens kritiske gennemgang af litteraturen om de betydninger navneleddet *-by* kan have i stednavne i de forskellige nordiske lande. Det er prisværdigt at han understreger vigtigheden af

at erkende at betydningen hænger snævert sammen med denotationen, og at denotationen skifter i takt med bebyggelsens udvikling (s. 35). Det er interessant at *by* har kunnet bruges om indmark i Norge ligesom på Færøerne. Denne kendsgerning kan måske tages til indtægt for at leddet oprindeligt kan have sigtet til 'dyrket jord'. Mon forfatteren er enig med Arne Thorsteinsson der i artiklen 'Færøske bebyggelsesnavne med -bø' i *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen*. Uppsala 1996.194 peger på, at brugen af navneleddet *bø* på Færøerne kan afspejle en lokal navngivningsskik i de områder af Norge der var udgangspunkt for landnamet på Færøerne?

I Danmark er der ikke belæg for at efterleddet *-by* nogensinde har betegnet andet end en bebyggelse. Betydningen 'landsby' regnes for at være langt den hyppigst forekommende i Danmark, men på Bornholm kan *by* betyde 'bebyggelse bestående af flere gårde', og i de nordjyske enkeltgårdsområder har det nok aldrig betegnet andet end enkelte gårde (Bent Jørgensen, *Stednavneordbog*. København 1994.50). I England blev *by* brugt af danskerne til at betegne flere forskellige typer bebyggelse: en rigtig by som Derby, landsbyer både store og små, enkelte gårde, små fattige gårde der senere blev forladte, men det kan aldrig bruges om andet end en bebyggelse. Det forekommer mig sikkert at *by* i Danmark allerede må være blevet bebyggelsesbetegnende i det 9. århundrede. Når forleddet i et navn på *-by* i Danelagen er et personnavn, er det sandsynligt at navnet oprindeligt er givet til en gård der er blevet udskilt fra et større gods. Nogle bebyggelser med navne på *-by* kan være grundlagt på hidtil uudnyttet jord efter dræning eller rydning. Normalt ville nordboerne i England dog have foretrukket at give en sådan bebyggelse et navn på *-þorp* 'udflytterbebyggelse' eller på *-þveit* 'rydning (i skoven)'. Jeg er ikke stødt på eksempler i England på et delvis navneskifte af den type som Schmidt peger på i Norge, hvor efterleddet *ruð* bliver erstattet med efterleddet *by*. Blandt hans eksempler er *Torgalsbøen* der først optræder som *j Þorgardz rudhi* i 1397 og senere som *Toggersbøn* i 1542 (s. 414), og den forsvundne bebyggelse **Torgrimsby* der tidligst træffes som *j Þorgrims rudi* ca. 1400, men som i 1631 har formen *Thørgrimsby* (s. 418). Det er vel egentlig nærliggende at forestille sig at navnet på en oprindelig rydning kan blive ændret fra at ende på *-ruð* til at ende på *-by* når lokaliteten antager karakter af en bebyggelse, men det er vel ikke noget der sker regelmæssigt? Det er ikke normalt at stednavne af germansk oprindelse bliver ajourført som det sker med keltiske navne, fx i Wales. En type delvis navneændring som forekommer i både Norge og England, er den hvor personnavnet som danner forled, er skiftet ud med et andet forled, som i navnet på en forsvunden gård der tilsyneladende kun er omtalt én eneste gang i de skriftlige kilder, nemlig som *Pølfby er sumir kalla Kietils by* i *Den røde bog* (ss. 266–67).

Da personnavne optræder så forholdsvis hyppigt som forled i navne på *-by* i

Norge, har det selvfølgelig været fristende at undersøge om der er noget der peger mod at det kan være nordmænd der bragte skikken med sig til England i vikingetiden. De fleste af de personnavne forfatteren har fundet i gårdnavne på *-by*, forekommer i både Danmark og Norge, men der er nogle der er typisk vestnordiske, og som også forekommer i stednavne i England, fx de sammensatte navne *Ásgautr*, *Ásgrímr*, *Áslákr*, *Auðunn*, *Bergþórr*, *Eysteinn*, *Sandulfr*, *Steinarr*, *Steinfinnr*, *Þóraldr*, *Þorgrímr*, *Þórufr*, *Guðríðr*, og de oprindelige tilnavne *Leifr*, *Ljótr*, *Skofti*. Af disse navne ser *Þórufr*, *Leifr*, *Ljótr* og *Skofti* ud til at være mere almindelige i Island end i Norge. Disse typisk vestnordiske navne kan måske være et fingerpeg om at der har været nordmænd blandt bosætterne i England. Vi ved jo at der var nordmænd til stede i England, bl.a. fordi der findes stednavne der denoterer bebyggelser hvor der var nordmænd, fx *Normanby*, men vi ved også at disse nordmænd må have været i mindretal, i forhold til danskerne i *Normanby* som er en dansk dannelse, og i forhold til englænderne i *Normanton* som er en engelsk dannelse. På lignende måde viser stednavne som *Danby* at der her fandtes danskere der var i mindretal sandsynligvis i forhold til nordmænd.

Nordboerne i England benyttede sig ikke alene af nordiske navne og navneled der var gængse i Danmark eller Norge, men også af navne der ikke forekommer i kilderne fra hjemlandene, men som sandsynligvis er dannet af nordisk sprogstof i koloniområdet. Der blev dannet mange nye nordiske tilnavne og nye nordiske sammensatte personnavne. Der er nye sammensatte navne der indeholder efterled som *-finnr*, *-grímr* *-ketill*, *-steinn* og *-ulfr* og forled som *Gold-*, *Grím*, *Haf-*, *Stein-*, *Þór-* og *Ulf-*. Jeg havde ventet at nogle af disse navne måske var blevet fundet som forled i navne på *-by* i Norge. Blandt mulige eksempler på nyere navne er *Ásgrímr* (s. 120), *Steinfinnr* (s. 370) og *Þólfr* (s. 407), og som Schmidt foreslår *Sveinn* (ss. 396–97), men det er vel i de fleste tilfælde navne der er velkendte i norske kilder, der optræder i norske stednavne på *-by*?

I indledningen refererer forfatteren Magnus Olsens sammenligning af antallet af kvindenavne som forled i de 2.500 norske *staðir*-navne, nemlig højst 30 i alt, med de 10% kvindenavne der findes som forled i *staðir*-navne på Island. Denne forskel forklarer Olsen som en aldersforskel eftersom *staðir* forblev længere i brug som navnedannende led i Island end i Norge, men han påpeger også at det ville have været en betydeligt tungere opgave at grundlægge en *staðir*-gård i Norge end i den nye koloni, og følgelig «en manns gjerning». Schmidt finder også betydeligt færre kvindenavne end mandnavne som forled i de norske gårdnavne på *-by*. Det samme gælder for stednavne på *-by* i Danelagen. Man har længe troet at det var de menige medlemmer af vikingehærene der lavede deres sværd om til plovskær og ryddede jord til nye bebyggelser da danskerne delte det østlige England imellem sig i slutningen af 800-tallet. Jeg har to kommenta-

rer til denne gamle overtro. For det første kan det tit være svært at skelne et mandnavn fra et kvindenavn når det forekommer som forled i et stednavn. Hvis navnene er svagtbøjede, kan det være vanskeligt at bestemme om en eventuel genitivsændelse er maskulin eller feminin. Det er meget sandsynligt at der er flere kvindenavne i stednavnene end man har troet. Endnu mere væsentligt er det dog at vi nu ved at de personer der er opkaldt i de nordiske stednavne i England, ikke er nybyggerne i skoven eller marsken men de højtstående mænd eller kvinder der fik bebyggelsen overdraget af kongen, måske så sent som i det 11. århundrede, og hvis væsentligste opgave det var at indkassere indtægterne til fordel for egen lomme, en opgave der ikke vil have været uoverkommelig for en velhavende kvinde.

Jeg har Schmidt mistænkt for at tvivle noget på de norske kvinders evner. På s. 527 noterer han at kvindenavnene ser ud til at være knyttet til gårde som har en gennemgående lavere vurdering end gårde med navne der indeholder et mandnavn, og han siger at der kan være grund til at anse disse gårde som værende yngre. Han indrømmer dog også at der er to navne der indeholder kvindenavnet *Bóra* som ser ud til at være blandt de ældre i deres område. Det ser ud til (s. 548) at han mener at personnavnet i forleddet tilhører den person der ryddede jorden og bragte den under dyrkning, selvom han indrømmer at man i virkeligheden kun kan sige at den pågældende person har haft en eller anden relation til stedet.

I tilknytning til denne diskussion af relationen mellem personen og lokaliteten vil jeg gerne lige berøre spørgsmålet om forleddets morfologi. Det kunne se ud til at de fleste af de navne Schmidt behandler er genitivsammensætninger. Det er normalt også tilfældet i Danmark, hvor man nærmest er tilbøjelig til at tro at et personnavn kun kan optræde som forled i en sådan sammensætning. I England findes der personnavne som forled i både stammesammensætninger og genitivsammensætninger. De skriftlige former af stednavnene viser tit en vaklen mellem de to kompositionsformer, og en genitivsændelse kan både forsvinde og blive tilføjet i tidens løb. Jeg bemærker nogle tilfælde i Norge, fx *Evenby* (s. 186), *Håkaby* (s. 257) og *Jørenby* (s. 262), hvor genitivsændelsen *-ar* er forsvundet fra førsteleddene *Øyvindr*, *Håkon* og *Jórunn*. Mon der også er pålidelige eksempler på svind af en *s*-genitiv?

Jeg vil nu gå over til at diskutere nogle detaljer i forbindelse med enkelte af de behandlede stednavne i den rækkefølge de optræder i bogen.

Jeg er helt enig med Kåre Hoels og Schmidts tolkning af navnet *Begby* (s. 138) som indeholdende appellativet *bekkr*, og jeg vil gerne pege på en parallel *Bigby* i Lincolnshire, hvor jeg har foretrukket *bekkr* som forled fremfor et ellers ukendt personnavn **Bekki*.

Under diskussionen af navnet *Gyða* nævner Schmidt at jeg i min disputats (s.

119) antyder at dette navn måske er et lån fra engelsk. Denne idé er overtaget ukritisk fra E. H. Lind, og det er ikke en påstand jeg er villig til at forsvare med hjerteblodet. Faktisk er det mere sandsynligt at navnet kom til England fra Danmark. Man bemærker dog at et af de mest almindelige kvindenavne i England i vikingetiden er det engelske *Eādgȳth*, og *Gyða* kunne godt være en kortform af et engelsk navn på *-gȳth*. *Gyða*, søster til jarl Ulf og datter af Þorgils Sprakaleggr, blev gift med den engelske earl Godwine og mor til Harold Godwines søn, men også til en datter ved navn *Eādgȳð* hvis navn viser slægtskab med moderens navn.

Schmidt er enig med Oluf Rygh i at forleddet i *Gresby* i Hedmark er personnavnet eller tilnavnet *Greipr* (ss. 193–94), og det er jeg også. Når jeg berører dette navn nu, er det fordi Carl Marstrander har foreslået at *Gresby* på øen Man også kunne indeholde dette navn (i 'Det norske landnåm på Man', *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab* VI. 1932.163), og denne tolkning er blevet kolporteret videre af mig i 'Anthroponymical specifics in place-names in *-by* in the British Isles', *SAS* 1. 1983.49. Efter moden overvejelse og med adgang til George Brodericks fremlæggelse af samtlige belæg på dette navn i *Placenames of the Isle of Man* 5. Tübingen 2000.167, er jeg nu overbevist om at J. J. Kneen har ret når han i *The Place-Names of the Isle of Man*. Douglas 1925.187 foreslår at forleddet i navnet på Man er appellativet *gres*.

Under behandlingen af navnet *Guddeby* anfører Schmidt at det ikke kan afgøres med sikkerhed om forleddet er mandsnavnet *Gauti* eller den tilsvarende indbyggerbetegnelse 'mand fra Götaland' (s. 201). Det samme problem opstod for mig, da jeg skulle tolke navnet på de to *Goadbyer* i Leicestershire. Jeg valgte at forklare forleddet som et personnavn, men jeg er senere blevet mere tilbøjelig til at forklare det som en indbyggerbetegnelse, og jeg ser disse to stednavne, ligesom *Normanby*, som en afspejling af vikingehærenes blandede nationalitet.

Stednavnet *Habborsby* ser ud til at indeholde personnavnet *Hagbarðr* af kontinentalgermansk oprindelse. I den forbindelse nævner Schmidt at jeg antager at det er en skandinaviseret form af dette navn der er forled i *Hagworthingham* i Lincolnshire (s. 216). Min udtalelse i disputatsen (s. 122) er lidt mindre bastant. Jeg går ud fra at det engelske navn er blevet skandinaviseret i *Domesday Book*, men jeg påpeger at andre kilder viser at det oprindelige forled kan have været et engelsk stednavn. Senere er jeg blevet overbevist om, at dette ældre navn er et ellers ukendt engelsk **hæcg-worþ*. Man kan derfor ikke ud fra dette stednavn slutte at det kontinentalgermanske personnavn har været i brug i England.

Under behandlingen af navnet *Hermansby* (s. 230) bemærker Schmidt at forleddet nok er personnavnet *Hermóðr*, og at der ikke synes at være belæg på dette personnavn i England, dog med en henvisning til min disputats hvor jeg formoder at det kan forekomme som forled i to stednavne i Lincolnshire, *Hanthorpe*

og Harmston (s. 140). Denne tolkning der er baseret på svind af δ mellem vokaler, hvor d i det oldengelske personnavn *Heremōd* ikke vil forsvinde, gentager jeg med fornyet styrke i 1978, og også Kenneth Cameron mener at forleddet i *Harmston* kan være *Hermóðr*.

Under behandlingen af stednavnet *Skofteby* (s. 357) burde forfatteren for fuldstændighedens skyld måske have nævnt at det vestnordiske personnavn *Skofti* 'hovedhår' der foreslås som forled, også forekommer som forled i et stednavn i Nottinghamshire, *Scofton* hvis ældste form *Scotebi* i Domesday Book antyder at det oprindeligt kan have været en nøjagtig parallel til det norske *Skofteby*.

Det er meget interessant at støde på navnet *Trollebøen* i Norge for det navn er en parallel til navnet *Trollaby* på øen Man (*Placenames of the Isle of Man* 5.222–23). George Broderick forklarer forleddet i navnet på Man som personnavnet *Trolli* med henvisning til Marstrander ('Det norske landnám på Man' 158). Broderick nævner dog også den mulighed at forleddet kan være appellativet troll 'troll', og han peger på et andet stednavn på Man, et forsvundet *Trollatofthar*, der kan sammenlignes med *Troldtoft* i Danmark (*Danmarks Stednavne* 17.408). Gordon Albøge henviser i sin tolkning af *Troldtoft* til Kristian Hald som i *Stednavne og Kulturhistorie*. København. 1969.62 konstaterer at trolden er den af de overnaturlige væsner der oftest optræder i danske stednavne, og at navne med *troll* som forled muligvis er af nedsættende karakter. Det er værd at bemærke at *Trollaby* på Man ligger ret højt på ufrugtbar jord. Da der også er mulighed for at forleddet i det norske navn kan være et elvenavn *Trolla*, skal jeg gøre opmærksom på at der er et lille vandløb på Man, nu kendt som *Trollaby River*, som danner grænsen mellem to sogne ikke langt fra *Trollaby*. Da *Trollaby* på Man ikke har paralleller i Danelagen, er det muligt at det blev dannet i vikingetiden af norske bosættere.

Konkluderende må jeg tilstå at jeg læste disputatsen med stigende interesse. Det er slående at stednavne på *-by* med personnavneforled forekommer fortrinsvis i Østfold og Bohuslen, særlig i de sydlige og østlige dele af Østfold og de sydlige og vestlige dele af Bohuslen. Et fordelingskort ville have været nyttigt. Forfatteren mener ikke at navneskikken har spredt sig fra Sverige til Norge, men han overvejer om Østfold kan have været kerneområde for navneskikken som så har spredt sig til de nærmeste landskaber i øst (s. 503). Lidt senere i disputatsen går han så langt som til at overveje om ikke vikinger i ordets mest sandsynlige betydning, folk fra Viken (særlig Østfold og Bohuslen), har udgjort en vigtig gruppe blandt de danskere som slog sig ned i England, og han foreslår at det var dem der tog denne navneskik med til De Britiske Øer (s. 530). Schmidt mener at det kan være en mulig forklaring på den store andel af personnavne som forled i britiske *by*-navne set i forhold til det nuværende Danmark og det norske

Vestlandet. Jeg er absolut villig til at tro at der var folk fra Viken med på de danske krigstogter, men jeg er mindre tilbøjelig til at tro at det var just disse folk der havde ansvar for dannelsen af de mange stednavne i England som består af et personnavn plus *-by*.

Jeg finder det stadig mest sandsynligt at navnetypen opstod i Danelagen i løbet af det 10. århundrede da nordboerne begyndte at udstykke mindre jordstykker fra de førhen eksisterende godser og pludselig fik behov for en mængde nye stednavne. Det naturligste for de nye jordejere ville da være at give deres ejendomme navne der indeholdt deres egne personnavne. Blandt de efterled der var til rådighed var *-by* der kunne denotere næsten en hvilken som helst slags bebyggelse, særlig velegnet. Kristian Hald havde måske alligevel ret i sin formodning om at navnetypen kan være bragt tilbage til Skandinavien af hjemvendte soldater fra Knuds hær der valgte at bruge deres udbetalte løn til at investere i ejendom i hjemlandet snarere end i England. Det er måske ikke urimeligt, som Schmidt gør, at forklare de forholdsvis mange flere personnavne som forled i navne på *-by* i England ved en kortvarig og intens kolonisation i det erobrede område. Jeg vil dog sætte spørgsmålstegn ved brugen af ordet kolonisation, som for mig konnoterer indragelse af ny jord under dyrkning, da jeg tvivler på at de fleste af disse navne i England blev givet til helt nye bebyggelser. Jeg støtter helhjertet Schmidts forslag om at foretage en grundigere undersøgelse af navneskikken i Østfold og Bohuslen i et forsøg på at kaste nyt lys over vikingetidshistorien, men allerførst kunne jeg tænke mig at han foretog en undersøgelse af de resterende navne på *-by* i Norge. Så vil vi måske alle blive nødt til at revidere vores tolkning af stednavnenes vidnesbyrd endnu en gang.

2. *opponent:*

Jørn Sandnes

Jeg vil begynde med å gi dagens doktorand all mulig honnør for den ruvende avhandlingen vi i dag legger under lupen. Det er et virkelig betydelig forskningsarbeid, et *opus magnum*, preget av grundig, uttømmende drøfting av det emnet som tas opp: norske gårdsnavn på *-by* og *-bø*, og spesielt da de med personnavn eller mulige personnavn som førsteledd. Med dette plasserer doktoranden seg i en forskningstradisjon som fram til nå har stått sterkere i svensk enn i norsk toponymisk tradisjon. Avhandlingen preges som sagt av den inngående, uttømmende og redelige drøfting av problemene, ikke av den energiske, ensidige

argumentasjonen for én hovedtese, eller av stor vekt lagt på rent teoretiske overveielser. Den bredt opplagte forskningsoversikten i kap. 1 har en nyttig og viktig funksjon, selv om detaljene en sjelden gang kan komme til å skygge for hovedlinjene. Enkelte steder kunne en nok ønsket seg en viss innstramning, noe jeg senere skal komme tilbake til.

På s. 56 røper da også doktoranden at han har vært i tvil om hvordan han skulle ordne gjennomgangen av *bø* og *by* i navnelitteraturen. Han har valgt et i hovedsak kronologisk opplegg for land etter land, og han skiller da mellom *bø/by* som navneledd og som appellativ. Dette fører nødvendigvis til visse gjentakelser, f.eks. i gjennomgangen av Lars Hellbergs teorier, som vi finner på tre steder.

Så vil jeg gjerne få ta opp noen sentrale *metodeproblemer*:

På s. 102 ff. drøfter han kronologi og *datering* av gårdsnavn ved hjelp av ikke-lingvistiske metoder, et felt der doktoranden har vært en av pionerene i Norge i de seinere år. På en grei måte gjør han rede for ulike ikke-språklige dateringsmetoder. Han påpeker kort det problematiske i at slike metoder prinsipielt ikke daterer *gårdsnavnet*, men bosetningens alder, og her er det ikke nødvendigvis samsvar. Ulike typer kontinuitetsproblemer må tas i betraktning.

Den *geometriske* metoden nevnes kort s. 103. Men det virker ikke som doktoranden har gått inn på den norske varianten av denne metoden, som baserer seg på studier av *gårdsgrenser* og *gårdsvald* (eiendomsfigurer, se Hovstad 1980, Farbregd 1984). Disse to arbeidene er heller ikke med i den ellers fyldige litteraturlisten.

Dette siste er sagt *en passant*. Jeg vil imidlertid gå nærmere inn på den *statistiske* metoden, nærmere bestemt «Datering av gårdsnavn på grunnlag av relativ landskyld» (s. 104 ff.).

Etter min mening er nemlig det korrekte å si at vi har å gjøre med det som allment kalles den statistiske metoden, men da nærmere bestemt i den norske varianten landskyldmetoden. Denne baserer seg på spesifikt norske samfunns-historiske forhold: Alle gårder nordover til og med Sør-Troms ble «lagt for landskyld» på 1200-t. Landskylda var egentlig den årlige jordleie som leilendingen svarte til den som eide jorda, men den ble nå fastsatt også for selveiergårder og ble lagt til grunn for utligning av leidangsskatten ifølge Landsloven. Det er enighet om at den ble fastsatt først og fremst ut fra gårdens jordbruksressurser, særlig åkerjorda. Men den ble ikke fastsatt ut fra størrelse. Derfor blir en del av de kritiske kommentarene knyttet til den danske versjonen irrelevant for den norske metoden: dette at «de høyest takserte bebyggelsene er de største, og den at de største er de eldste.»

Jeg synes kanskje ikke at doktoranden har fått klart nok fram de grunnleggende forskjellene mellom den danske og den norske utforming av metoden.

Men det må legges til at doktoranden på s. 107 korrekt presiserer at «arealet som sådant ikke alltid var avgjørende i Norge».

For min egen del vil jeg legge til at det ikke rent sjelden var tvert imot: En finner mange eksempler på at nye gårder som ble tatt opp i avsidesliggende utkantstrøk på 1600-, 1700-t., fikk svært store areal, men minimal skyld.

Ellers er landskyldmetoden en bærende metode, for ikke å si *den* bærende metoden for doktoranden når det gjelder datering av by/bø-bosetning og -navn, og han har fortjenstfullt nok utviklet og brukt en egen utforming av denne metoden, med *relativ* landskyldstørrelse innenfor grenda, der han har sammenlignet landskylda for by-gårdene med den for de nærmeste nabogårdene i bygda (s. 106).

Jeg har et par konkrete spørsmål eller merknader til dette:

1. Jeg kan ikke finne at det er redegjort for om og hvordan doktoranden regner sammen ulike *bruk* av en *navnegård* i 1647 (f.eks. én hel, to halve og én ødegård). Slik sammenslåing kan til dels være meget intrikat. Det framgår nok at dette er gjort, men doktoranden burde vært mer eksplisitt på dette punktet.

2. Jeg skulle også ønske at det var gjort noe mer presis rede for hvordan doktoranden har avgrenset og definert *grenda* som helhet. På s. 106 sies det at det noen ganger kan være «så få som fem, andre ganger flere enn 20, men vanligvis dreier det seg om en 10-12 gårder».

Jeg tror nok i praksis dette fungerer bra, men rent vitenskapelig ville det vært en fordel om det gikk å si noe mer eksakt om avgrensningen.

3. Både jeg og andre har lagt vekt på at landskyldmetoden fortrinnsvis kan brukes positivt, nemlig slik at høy landskyld indikerer høy alder, mens en derimot må være varsom med den motsatte type slutninger: at lav landskyld indikerer lav alder. Dette av prinsipielle grunner. Det var f.eks. mange åpenbart gamle gårder, bl.a. med navn på *-vin* og *-heimr*, som ble lagt øde etter Svartedauen, og ble liggende lenge øde, følgelig opptrer med svært lav landskyld når de igjen blir tatt opp igjen på 1500-, 1600-t. Doktoranden er noe mindre kritisk her, og skriver at han vil «ikke se bort fra at lav landskyld indikerer at en gård er forholdsvis ung» (s. 107). Jeg skulle gjerne sett dette begrunnet litt nærmere.

Jeg vil også ta med enda et forbehold her, selv om det for så vidt kunne vært tatt opp i en annen sammenheng:

Landskyldmetoden daterer altså primært bosetning, ikke navn. Men tabellene 1, 2 og 3 over relativ landskyld ved ulike navnetyper (s. 108–111) viser, som doktoranden påpeker, at det er godt samsvar mellom gårdsnavntypenes relative landskyldstørrelse og rangeringen ut fra tradisjonell navnekronologi. Dette kan tolkes i favør av å bruke landskyldmetoden til å *datere navn*, generelt sett. En motforestilling mot dette kan være at tradisjonell navnekronologi ikke helt ut er

etablert på rent lingvistisk grunnlag, og altså ikke er uavhengig av ikke-lingvistiske forhold.

Usammensatt *By/Bø* kommer, som ventet vil jeg si, svært høyt opp på disse listene. Dette skulle i utgangspunktet tyde på at *By* og *Bø* tilhører det aller eldste sjikt av norske gårdsnavn. Slik er det også etter min mening. Og jeg er skarpt uenig med doktoranden i de resonnementene han utvikler på s. 546, og som fløker til hele saken ved å bringe inn systematiske navneskifter i de vanlige tilfellene der en stor gård *By* eller *Bø* ligger sentralt i bygda, og peker seg ut som en primærgård, trolig den eldste i «grenda». Doktoranden er enig med Magnus Olsen i at denne ble kalt «Gården», altså *Býr*, fordi den «som den eneste i sin særklasse formådde å heve seg over de nærmeste omgivelser (Olsen 1926:213), men i motsetning til Olsen regner han med «at navnene er blitt gitt til dels lenge etter at bosetningen oppstod, og at de må oppfattes som et opprinnelig daglignavn på en gård med et eldre navn, vel helst et primært naturnavn...» (avh. s. 546).

Doktorandens navneskiftehypotese er etter min mening en ren gjetning, uten begrunnelse. Den er unødvendig, og ved å bringe inn slike hypotetiske navneskifter oppnår en knapt noe mer enn å skape unødvendig usikkerhet omkring landskyldmetoden som grunnlag for å datere navn.

I kapittel 1 drøfter doktoranden meget grundig og detaljert «Betydning og bruk av *by* og *bø* – som appellativ og navneledd». Han gjennomgår ordbøker og navnelitteratur, inngående og samvittighetsfullt. Det er ikke den stein som ikke blir snudd. En kan føle seg trygg med Tom Schmidt som veileder gjennom litteraturen. Her er aldri tendensiøse eller forvrengte gjengivelser av andre forskeres syn. Doktoranden er prisverdig varsom med egne konklusjoner. Alt dette er viktige positive sider ved en doktoravhandling.

Enkelte ganger *kunne* han nok løftet seg noe mer opp over detaljene, strammet noe inn på framstillingen. Som et eksempel nevner jeg gjennomgangen av «Sveriges ortnamn» bind for bind (s. 72–86), som kunne vært sammendradd en god del, da hvert enkelt her gir lite nytt.

Et kjernesporsmål ved den etymologiske forklaring av appellativet *by/bø* er om en skal ta utgangspunkt i verbet germansk **būwan/*bōwan* i betydningen «bo» eller i en betydning «gjøre ferdig, dyrke» o.l. Ut fra det første alternativet fører vegen naturlig til det gno. substantivet *býr/bær* i en betydning «boplass, sted der en bor», fra det andre alternativet til substantivet i betydningen «dyrket mark», og dette er vel, i sterkt forenklet form, et hovedproblem når en skal bestemme betydningsinnholdet i navneleddet *býr/bær*.

I norsk navneforskertradisjon er, som doktoranden viser, den klart dominerende oppfatning at navneleddet *by/bø* i de aller fleste tilfellene betyr, eller har betydd, «gård, bosted». Det blir nærmest tale om nyanser innenfor dette synet at

det noen ganger kan ha vært «bruk, gårdpart», andre ganger, særlig lengst sør i landet, «grend». Dette svarer også til diskusjoner som har gått i Danmark og Sverige, om *by* primært har betegnet landsbyer eller enkeltgårder.

Langt mer avvikende, og mer problematisk, blir den bruken av navneleddet, og appellativet, *bø(en)* i betydningen «eng, jorde», som først og fremst er kjent og diskutert fra det sentrale Vestlandet.

For å gå rett på sak, så blir det fundamentale spørsmål Tom Schmidts avhandling, med sitt nordiske perspektiv, reiser: Er denne siste betydning nyutviklet, eller er den tvert imot et reliktfenomen? Doktoranden er forsiktig med å tilby svar på spørsmålet, men det reises, først og fremst gjennom presentasjonen av von Friesens og Lars Hellbergs teorier (avh. s. 53 og s. 63), til dels også gjennom doktorandens eget materiale og drøftingen av det (særlig avhandlingens sider 49, 545 og 561).

Det blir uråd her, med den plass som står til rådighet, å utrede dette spørsmålet skikkelig, men det kan være interessant å gjøre noen stikk.

På side 49 sammenfatter doktoranden sin gjennomgang av *bær/býr* i de nordiske middelalderspråkene etter ordbøkene. Han konkluderer med at det kunne være naturlig å gå ut fra en grunnbetydning «bosted», eventuelt «bosted med jordbruk.» Men alt Fritznér viste i sin Ordbog at det, i hvert fall i vestnorsk, må ha eksistert en betydning «innmark, eng, jorde» i norrønt. Jeg er enig med doktoranden når han her følger Fritznér f.eks. i tolkningen av *bær* i Gulatingslovens kjente bestemmelse om at vassløp skal renne slik de har gjort, og at ingen skal «veita þat ... af bæ. æda a bæ annars nema þat briote sialft ...» (note 37), likeså i det siterte brevet fra Hardanger 1293. Her må det være tale om *bø* i betydningen innmark. Doktoranden setter seg så fore å undersøke om dette kan være en eldre, mer opphavelig betydning av *bær/býr*. I den videre drøftingen av dette spørsmålet støtter han seg altså ikke minst til Lars Hellberg, som for Sverige, men også med referanse til det vestnorske materialet, har argumentert energisk for at navn på *býr* egentlig har vært «ägonamn» eller teignavn, og da med utgangspunkt i denne betydningen.

Navn på *-bø/-bøen*, til forskjell fra *-by*, har i Norge vært regnet først og fremst som en vestnorsk navnetype, riktignok med en viss utbredelse også ellers. Doktoranden gir oss en langt mer nøyaktig og finmasket avgrensning av utbredelsen. Han trekker særlig fram utbredelsen i (det sørlige) Østfold, som han ser sammen med en tilsvarende utbredelse i Båhuslen og Värmland. Han sier så at «det kan være grunn til å vurdere om det ikke også her» (som for Vestlandet) «kan være tale om et reliktområde der *bø* i noen navn kan ha overlevd i en opprinnelig betydning 'teig', eldre enn betydningen 'gård'» (avh. s. 545).

Altså «grunn til å vurdere» dette. I «Sammendrag og konklusjoner» s. 561 går han et lite skritt videre og skriver: «Jeg mener det kan være grunn til å anse deler

av dette grenselandskapet som et reliktområde, der en opprinnelig betydning 'teig, eng' har overlevd i noen navn.»

Jeg er ikke overbevist. Er det ikke alt i alt mest sannsynlig å se betydningen 'teig, eng' av *bø* som sekundær, nyutviklet først og fremst på Vestlandet på 1000-, 1100-tallet, kanskje da i forbindelse med at *garðr* nå mer og mer overtar for *bær/býr* i betydningen 'gård'. Dermed kunne termen *bøen* mer gli over på jordveien. Disse mulige sammenhengene burde vært drøftet.

Og hvorfor fins ingen steds i Norge *by(en)* med betydningen 'teig, eng'?

I hovedkapittel 3, «Materialet» (s. 113 ff.) tar doktoranden for seg de norske og båhuslenske bosetningsnavn sammensatt med navneleddet *-by/-bø*, og der det er foreslått eller av andre grunner aktuelt at forleddet er et personnavn/person-tilnavn.

Med sine 375 sider utgjør dette kapitlet klart hovedtyngden kvantitativt sett av avhandlingen på drøyt 600 sider (ca. 560 s. når en ser bort fra litteraturliste, forkortelser, register etc.)

Denne delen er meget grundig, systematisk og gjennomarbeidet. Her gis det opplysninger om det enkelte navn, med uttaleformer (fra ulike kilder), eldre belegg, (vanligvis) kartutsnitt, tidligere forklaringer av navnet, opplysninger om gården, beliggenhet, landskyldstørrelse osv., og så til slutt en egen vurdering av navnet, med antydning om relativ og absolutt datering.

Et kjennetegn ved doktoranden som vitenskapsmann kommer også klart fram her: Han er varsom med slutningene, holder som regel flere muligheter åpne. Mitt inntrykk er ellers at han i tvilstilfeller kanskje er noe mer kritisk til personnavn som førsteledd enn mange andre forskere, og dette påvirker selvsagt de statistiske resultatene. Ola Stemshaug har således regnet med at førsteleddet i gårdsnavn på *-by/-bø* i knapt 25 % av tilfellene i Norge er PN, Kåre Lunden knapt 20 %, mens Tom Schmidt ender på 11–13,5. (Om dette, se avh. s. 490–92.)

Drøftingen av de enkelte navn, og litteraturlista, viser at doktoranden, prisverdig nok, har trukket inn en god del lokalhistoriske arbeider (gardshistorie), både av eldre og nyere dato.

Jeg kunne tenke meg å spørre hva slags utvalgsprinsipper som her har vært lagt til grunn m.h.t. bygdebøker o.l. Jeg venter slett ikke noe sofistisert svar.

Jeg skal trekke fram ett eksempel for å vise hva jeg er ute etter. I Lesja er det fem gårdsnavn med navneleddet *bø*, ett usms. og fire sms., av disse to sms. med personnavn som forledd: Kårbø og Isaksbø. Doktoranden prøver, ved hjelp av NG, kartstudier, landskyldstørrelse etc. å finne fram til «modergårder», utskillingsprosess og datering her. Utmerket. Men i dette arbeidet kunne han fått god støtte i Arnfinn Kjellands moderne, fyldige og kvalitetsmessig gode gårdshistorie for Lesja i tre bind (Kjelland 1987–1996). Den fins ikke i litteaturlisten, og er øyensynlig ikke brukt.

Det er imidlertid interessant å legge merke til at Schmidt og Kjelland, uavhengig av hverandre, kommer til omtrent samme resultat både med hensyn til modergård og videre oppdeling. Tom Schmidt anser det for rimelig at Kårbø er vikingtidsnavn (avh. s. 286), Kjelland gjetter på en datering til år 7–800 e.Kr. Schmidt er litt i tvil om Isaksbø (sms. med et kristent mannsnavn) går tilbake til «sein norrøn tid» (s. 261) eller er yngre, mens Kjelland helst vil datere gården og navnet til perioden 1050–1300.

At resultatene på denne måten faller så godt sammen, er for så vidt betryggende. Det skyldes etter min mening at det er seriøse, grundige forskere vi har å gjøre med, men dels også at de for en stor del arbeider med de samme metodene og på et felles grunnlag (bl.a. Ryghs NG).

Jeg vil også kort få kommentere navnet *Holleby* i Tune, Østfold, som doktoranden drøfter inngående (s. 243–249). Er dette sammensatt med et kvinnenavn *Halla*, genitiv *Hollu*, som Rygh helst vil tro, eller er forleddet et annet? Doktoranden vurderer flere forskjellige muligheter og kommer (s. 248) fram til som kanskje mest sannsynlig at både gården og navnet *Holleby* kan gå svært langt tilbake i tid. Dette kan ha vært primærgården som *vin*-gårdene Dælin, Hæren og Sjøren først har vært engsletter eller beiteområder under, før de i sin tur ble skilt ut som egne gårder.

Som et alternativ tenker han seg at «et opprinnelig gårdsnavn» lenge ble brukt om den sentrale gården, og at dette forsvant da gården ble delt i to parter (*Holleby* og *Vaustad*). Som «opprinnelig gårdsnavn» tenker vel helst doktoranden her på et naturnavn av typen *Nes* e.l.?

For meg står det som kanskje mest sannsynlig at primærgården her har vært **Býr*, og at den ved oppdeling i flere parter ble til bl.a. **Hollubýr*, f.eks. oppkalt etter en kvinne *Halla* i vikingtida.

Men jeg er klar over at dette er i strid med doktorandens Hellberg-inspirerte syn på *Býr* som mulig navn på gamle primærgårder.

Et lite spørsmål til navnet *Holsbøen* i Bolsøy, Møre og Romsdal (s. 249 ff.): Karl Rygh foreslår i NG at forleddet kan være mannsnavnet *Holmr*, mens doktoranden (s. 253) klart vil foretrekke appellativet *holmr*, brukt enten om en holme ute i fjorden eller en holme – et bergskjær – på land. Mitt spørsmål er om ikke s-genitiven er en indikasjon på at forleddet tross alt er et *proprium* (person- eller stedsnavn).

Jeg vil avslutte min opposisjon med for det første å framheve at avhandlingen er preget av fremragende akribi. Det er svært få formelle feil (utover dem som alt er korrigert i den siste versjon av avhandlingen). Jeg vil derfor heller ikke gå videre i det som tidligere ofte var en hovedbeskjeftigelse for andreopponenten: jakten på feil og inkurier.

Jeg vil nok en gang ønske til lykke med en avhandling som helt sikkert vil bli stående som et standardverk på dette området, og jeg vil ønske til lykke med videre toponymisk forskning.

Litteraturliste

- Farbregd, Oddmunn 1984: Gardsgrenser og geometrisk analyse. Heimen:33–50.
- Hovstad, Håkon 1980: Gårdsgrenser. Et bosetningshistorisk hjelpemiddel? Oslo–Bergen–Tromsø.
- Kjelland, Arnfinn 1987–1996: Bygdebok for Lesja. Gards- og slektshistorie 1–3, utg. av Lesja kommune.
- Olsen, Magnus 1926: Ættegård og helligdom. Oslo–Leipzig–Paris–London–Cambridge, Mass.

Svar fra doktoranden

Slik førsteopponenten innledningsvis bemerker, er det noen år siden jeg første gang fattet interesse for de navnene som her drøftes, norske gårdsnavn på *-by* og *-bø*. At det først er de to–tre siste årene jeg har konsentrert meg om det som nå legges fram, de navnene av denne typen som har eller kunne tenkes å ha et personnavn som forledd, er en annen sak. I alle fall var det med stor glede jeg mottok beskjeden om at to forskere med enda lengre erfaring med nordiske bebyggelsesnavn var oppnevnt som medlemmer av bedømmelseskomiteen.

Mitt opprinnelige mål med prosjektet var å belyse alle sider ved alle de norske gårdsnavnene av denne typen, blant annet for å kunne danne et pålitelig, balansert grunnlag for en vurdering av nordiske *by*-navn på De britiske øyer. Ingen nålevende forsker har arbeidet så mye med nordiske *by*-navn – eller med nordiske navn i koloniområdene overhodet – som førsteopponenten (slik det burde gå fram av min litteraturliste). Jeg er svært takknemlig for hennes gjennomgåelse av avhandlingen og for hennes mange rosende ord, men også glad for at hennes gode og relevante innvendinger ikke er flere.

Etter hvert som prosjektet tok form, kom arbeidet med dateringsspørsmål og dateringsmetoder til å utgjøre en vesentlig del av arbeidet, selv om omfanget i selve avhandlingen er mer begrenset, først og fremst samlet i det 13 sider lange kapittel 2, *Kronologi*. Den metoden jeg har lagt hovedvekten på, er en videreføring av den såkalte landskyldmetoden, som andreopponenten både har gitt navn til og har vært den fremste eksponenten for. Jørn Sandnes' vurdering av min versjon av metoden har jeg sett fram til med forventning og spenning, og jeg vil allerede her få takke ham for den i det alt vesentlige positive omtale han har gitt denne delen av mitt arbeid. Nedenfor skal jeg knytte noen kommentarer til inn-

vendingene og enkelte av de andre bemerkningene fra opponentene – stort sett i den rekkefølgen de er framsatt.

Førsteopponenten slår fast at «hovedformålet med afhandlingen har været at datere dannelsen af disse stednavne og om muligt at fastslå hvor navnetypen er opstået». Om dette framstår som hovedformålet, har jeg formulert meg upresist. På s. 12 («Materialvalg – Avgrensning – Formål») sier jeg at «målet er å gi en så fyllestgjørende beskrivelse av dette gårdsnavnmaterialet som mulig, spesielt m.h.t. betydning, omfang og utbredelse i Norge, men også – i den grad det er mulig – å anslå når navnene har oppstått». Dateringsspørsmålet er her langt mindre viktig enn betydning, omfang og utbredelse. Men opponenten har rett i at jeg lenger ut i avhandlingen – ut fra distribusjonen i Norge – antyder et mulig primærområde for navnetypen personnavn + *-by/-bø*. Jeg har bevisst ikke villet gjøre dette til noe hovedpoeng, da jeg er klar over hvor vanskelig det er å bevise, slik da også opponenten understreker i sin beskrivelse av den danske forskningen.

Deler av avhandlingen er ifølge førsteopponenten noe for omfattende, og enkelte opplysninger i beskrivelsen av tidligere forskning er overflødige. Jeg kan være enig i at «den er udmattende», men overflødig er beskrivelsen etter min mening ikke. På s. 36 begrunner jeg den grundige gjennomgåelsen av faglitteraturen med mitt ønske «om ett sted å ha en samlet framstilling av den etter hvert omfattende diskusjonen av navneleddene». Og jeg mener fortsatt det ikke er for mye å ofre til sammen 42 sider på denne diskusjonen. Med hensyn til de 23 bindene i serien *Danmarks stednavne*, som opponenten nevner spesielt, mener jeg tvert i mot at forfatterne kunne fortjent mer enn min sterkt sammentrengte, tre siders omtale. For øvrig tror jeg vi er ganske enige om verdien av en forskningshistorisk oversikt, og opponenten konkluderer da også med at det her er tale om «et opslagsværk der ikke skal læses fra den ene ende til den anden i ét stræk». Dette har da også vært min tanke med denne innføringen.

Opponentens neste punkt gjelder avgrensningen til de navnene som har eller kan tenkes å ha personnavnforledd. Jeg anser det som ett av de klart målbare resultatene at jeg har redusert tidligere anslag over andelen av slike navn betraktelig, fra Ola Stemshaugs 25 % (som rett nok innbefattet noen få navn med *personbetegnelser*) og Kåre Lundens 19,5 % til ca. 12 % (eller maksimalt ca. 15 % dersom alle de usikre tolkningene skulle tas med, jfr. s. 492, 497). Jeg er glad for at opponenten deler mitt syn her. Hennes ønske om at jeg med tida skal presentere hele materialet, kan jeg dele, men jeg kan ikke her og nå love at dette noen gang blir realisert. Derimot beklager jeg at jeg ikke kom på tanken om å legge ved en liste over de resterende navnene. Materialet foreligger med alle relevante opplysninger i databasen jeg har bygd opp, og ble brukt bl.a. i utarbeidelsen av

tabell 12 på s. 549. Det ville vært enkelt å sette opp en liste på grunnlag av denne basen, og en slik liste ville heller ikke tatt spesielt stor plass.

Når det gjelder presentasjonen av materialet (kapittel 3), hadde opponenten foretrukket å se dette ordnet etter det enkelte personnavn, slik hun selv har gjort i sin bok *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire* fra 1968 (jfr. tilsvarende John Insleys *Scandinavian Personal Names in Norfolk*, 1994). I begge disse verkene er det – slik vist gjennom titlene – personnavnene som står i sentrum, selv om en vesentlig del av materialet der er hentet fra personnavnforledd i stedsnavn. Min innfallsvinkel og min hovedinteresse har vært gårdsnavnene – slik vist gjennom *min* tittel, og jeg mente da – og jeg mener fortsatt – at en presentasjon ordnet alfabetisk etter oppslagsformen av stedsnavnet er den mest hensiktsmessige. Jeg skal likevel innrømme at jeg på et tidlig stadium var inne på tanken om en ordning etter personnavnet, og en slik presentasjon ville selvsagt også hatt sine fordeler. Én ulempe, som jeg er tilbøyelig til å anse som ganske vesentlig, er de ikke helt få tilfellene der det er klart at forleddet er et personnavn, men usikkert hvilket.

Førsteopponenten kommer et par-tre steder inn på min bruk av den omfattende litteraturen om nordiske navn i Storbritannia, som hun nok kjenner bedre enn noen annen. Hun kritiserer implisitt at jeg ikke har brukt George Brodericks ennå uferdige verk om navn på Man (det femte av sju planlagte bind kom ut samme år som jeg leverte avhandlingen). På grunnlag av dette verket har hun (i en – på det tidspunkt jeg skrev – ennå upublisert artikkel) redusert antallet ganske navn med personnavnforledd til to, mens jeg på det aktuelle stedet i avhandlingen (s. 491) bare omtaler Marstrandens avhandling fra 1932 og hennes egen artikkel fra 1983. Jeg burde ha konsultert George Brodericks verk, særlig da jeg jo drøfter noen norske navn (*Gresby, Helgeby* og *Trollebøen*) som ifølge opponentens framstilling fra 1983 synes å kunne ha paralleller på Man.

En annen unnlattessynd er at jeg ikke har brukt Kristian Halds bok fra 1971 og John Kousgård Sørensens artikkel fra 1989 i diskusjonen av mannsnavnet *Þórir*, og på dette punktet aksepterer jeg uten videre kritikken.

I forbindelse med navneleddets betydning og bruk, spesielt min drøfting av den primært vestlandske bruken om 'dyrket jord, innmark', spør opponenten om jeg er enig i Arne Thorsteinssons teori om færingenes opphav i visse områder på Sør-Vestlandet. Jeg har vist til Thorsteinssons artikkel på s. 94, men bevisst unnlatt å ta stilling til den nevnte teorien, først og fremst fordi dette ville kreve ytterligere og omfattende undersøkelser bl.a. av teignavnmateriale i så vel det aktuelle området som kontrastivt i andre. Og dette sør-vestlandske området har ellers vært lite interessant i min sammenheng, da det der er ytterst få *by-/bø*-navn med personnavnforledd (jfr. tabell 7 s. 496). For øvrig kan jeg vise til min artikkel «Teignavn på -bø i Vest-Norge» fra 1996.

Det neste punktet opponenten tar opp og kaller «delvis navneskifte», har jeg drøftet i et eget avsnitt «Tillegg om etterleddsvariasjon» etter konklusjonen i kap. 5 (s. 553–57). Hun nevner spesielt endringen fra *-ruð* til *-by* (*-býr*) og undres om den kan forklares ved overgang fra (*ny*)rydning til etablert *gård* med «karakter af en bebyggelse». Nå er det ikke i Norge sikre eksempler på bruk av *ruð* i annet enn bebyggelsesnavn, men at et navn i så fall skulle bli endret nettopp fordi det ikke lenger denoterte en nyrydning, finner jeg lite trolig – nettopp fordi *-ruð* er vårt aller vanligste bebyggelsesnavnelement. På s. 556 anser jeg feilskrivning i det overleverte kildematerialet som den vanligste årsaken til vekslning mellom mer eller mindre ulike og synonyme etterledd.

Opponenten konsentrerer seg så om hvilke personnavn som forekommer som forledd i de aktuelle stedsnavnene, og hun tar spesielt opp de vestnordiske navnene som også finnes i Storbritannia, og som dermed kan være en indikasjon på norsk innflytelse i koloniene. Men så tar hun for seg navn som synes å være dannet i nybygdene, og hun sier hun hadde ventet å finne noen av dem som forledd i norske *by-/bø*-navn. Slik hun påpeker, er det forholdsvis få som kunne være aktuelle, og av de navnene hun nevner, er det spesielt *Sveinn* som kommer på tale i denne sammenhengen. Og på hennes spørsmål om det ikke «i de fleste tilfælde [er] navne der er velkendte i norske kilder, der optræder i norske stednavne på -by?», kan jeg svare et ubetinget ja.

Det lave antallet kvinnenavn i materialet (12 av 136 sikkert tolkede navn) forundrer opponenten, og hun mener enkelte sammensetninger, spesielt de med svaktbøyde personnavn, ved nærmere ettersyn likevel kan vise seg å inneholde et kvinnenavn. Disse utgjør imidlertid i mitt materiale – i motsetning til hennes engelsk-nordiske – et ganske lite antall, og bare ved ytterst få av disse kunne det være aktuelt å vurdere et kvinnenavn (jfr. avsnitt 4.3.1). Jeg peker videre på at de fleste av sammensetningene med kvinnenavn synes å være forholdsvis unge (først og fremst dokumentert ved gårdenes relative landskyld), og opponenten mener «det ser ud til (s. 548) at han mener personnavnet i forleddet tilhører den person der ryddede jorden og bragte den under dyrkning, selv om han indrømmer at man i virkeligheden kun kan sige at den pågældende person har haft en eller anden relation til stedet». Jeg vil understreke at jeg er forsiktig med å si noe sikkert om relasjonen mellom for- og etterledd: «... i de fleste tilfeller må man slå seg til ro med at den personen forleddet viser til, har hatt en eller annen forbindelse med stedet, som det nå ikke lar seg gjøre å bestemme nærmere» (s. 548).

Spørsmålet om sammensetningsformen berøres så vidt, og førsteopponenten trekker fram tre av mine eksempler på at genitivsendelsen *-ar* er forsvunnet. Her er det som kjent dialektale forskjeller, og i det området der personnavn + *by/bø* er mest frekvent, vil denne endelsen nærmest uten unntak være falt bort.

Genitivs-*s* vil på den annen side i de fleste tilfellene bli stående, men det er likevel flere eksempler på bortfall. Blant navn jeg omtaler i kapittel 3, kan jeg nevne *Askerød*, *Askelrød*, (s. 122), *Ugjestebø*, *Gjestrud*, *Hengerød*, *Petterød* (s. 440 f.), *Østenby*, *Østenrød*, *Østenbøl* (s. 452 f.; jfr. BØ III 92).

Opponenten knytter bemerkninger til noen enkeltnavn, og de utgjør nyttige supplement og presiseringer særlig til mine henvisninger til hennes avhandling fra 1968. I drøftingen av *Hermansby* s. 230 burde jeg vist til opponentens bok fra 1978 (s. 192), og ikke nøyd meg med boka fra 1968. Likeledes kunne jeg ha vist til *Scofton* (< *Skoptabýr*?) i Nottinghamshire under min drøfting av *Skofteby*. Hun drøfter navnet i 1978 (s. 67), og at hennes bøker ikke har personnavnregister, er ingen unnskyldning for at jeg ikke har funnet fram til navnet. Endelig vil jeg også gå med på at min tre sider lange drøfting av *Trollebøen* nok kunne vært utvidet med eksempler fra Danmark, og – ikke minst – ville det her vært på sin plass å trekke fram det parallelle *Trollaby* på Man.

Avslutningsvis uttrykker opponenten sin skepsis til min (svært så forsiktig uttrykte) forklaring av opphavet til, og spesielt opphavsstedet for navneskikken. Det lar seg vel neppe gjøre å finne den endelige sannheten her. Hun synes mest tilbøyelig til støtte til Kristian Halds teori om at navneskikken oppstod i Danelagen på 900-tallet, og ble bragt tilbake til Skandinavia av soldater fra (kong) Knuts hær. Til dette vil jeg først bemerke at navnene i så fall må være langt yngre enn det jeg mener å ha vist (Knut den mektige døde i 1035), og dessuten er det vel vanskelig å forklare at så mange av de hjemvendte soldatene skulle velge å slå seg ned nettopp i Østfold og Båhuslen.

*

Andreopponenten konsentrerer seg om noen sentrale metodeproblemer – først og fremst knyttet til kapittel 2, *Kronologi*. Slik jeg nevnte innledningsvis, er dette noe jeg har sett fram til med forventning. Opponentens kritikk av at jeg nærmest overser den geometriske metoden, er berettiget. Jeg har nok her tatt litt for mye hensyn til den kritiske beskrivelsen fra dansk hold (Christensen og Sørensen 1972:214–18). Metoden har jo heller ikke vært særlig mye anvendt i norsk *navneforskning* (og heller ikke i etterkrigstidas svenske), men jeg vet jo at den har vært mer brukt blant historikere, og så vel Håkon Hovstad som Oddmunn Farbregd burde vært nevnt i denne sammenheng, selv om jeg bestrebet meg på å beskrive de metodene jeg *ikke* brukte, så kort som overhodet mulig.

Også når det gjelder den metoden jeg selv bygger på, *landskyldmetoden*, kunne nok de historiske forutsetningene vært grundigere beskrevet, spesielt da også denne er kritisert og vurdert med sterk skepsis av de to nevnte, danske

forskerne (op.cit. 208–14). Når det er sagt, vil jeg våge å hevde at jeg har gitt en redelig begrunnelse for hvorfor den lar seg anvende på norsk materiale, ikke minst med en rekke henvisninger til andreopponentens egen, omfattende forskning. Min egen utforming av metoden må jeg imidlertid overlate til andre å vurdere, og jeg vil begrense meg til å besvare opponentens konkrete spørsmål og innvendinger.

1) Til den første innvendingen, at jeg burde presisert at og hvordan jeg har slått sammen ulike bruk til én navnegård, må jeg bare si meg enig. Dette har jeg ikke gjort tilstrekkelig rede for, og jeg kan her tilføye at alle utskilte gårdsbruk med samme matrikelnavn er tatt med (jeg har altså sett bort fra sekundært tilføyde presiseringer som *Østre, Vestre, Øvre, Nedre* osv.). Jeg har også – i den grad materialet tillater – tatt med evt. underbruk med andre navn, som ifølge 1647-matrikkelen hørte inn under den aktuelle gården (om det da ikke går klart fram at disse representerer eldre navnegårder som i løpet av ødetida er kommet inn under «min» gård). Her er det absolutt mulig å trå feil noen ganger, men jeg vil anta at dette vil utjevnes i et så stort materiale som det her er tale om, til sammen 6275 gårder, eller anslagsvis noe mer enn 1/6 av det sannsynlige antall middelaldergårder.

2) Når jeg skulle bestemme meg for hvor mange gårder som burde trekkes inn i sammenlikningen, hvor stor «grenda» skulle være, kunne jeg naturligvis ikke på forhånd fastlå et visst antall. Dette kunne være ønskelig fra et rent teoretisk synspunkt, men det ville i praksis gitt et uholdbart resultat. Til det er det norske landskapet heldigvis alt for variert. I relativt flate og åpne landskap kunne jeg i utgangspunktet trekke en sirkel med radius 5 km (= 2,5 mil) rundt punktet for hovedbruket på N50-kartet og så justere ned for hindrende skogsområder eller opp for sammenbindende sjø- eller andre vannveier. I fjell- og fjorddaler og langs kysten måtte jeg i enda større grad bruke skjønn – og for ordens skyld vil jeg tilføye at administrative grenser ikke har påvirket utvalget. For de navnene som er drøftet i avhandlingen, går den eksakte avgrensningen fram i hvert enkelt tilfelle – både ved kartutsnittet og ved sammenlikningen av landskylda. For langt de fleste navnenes vedkommende vil jeg måtte vise til vedlegget (Del 2), der alle de 6275 gårdene som utregninger og tabeller bygger på, er ført opp fylkesvis med landskyld. Men jeg innrømmer at en annen oppstilling av materialet, f.eks. herredsvis eller rett og slett konkret for hver *by*-gård, ville gjort det lettere å etterprøve denne delen av arbeidet, men det ville på den annen side vanskeliggjort fokuseringen på inndelingen i navnetyper.

3) Til dette punktet er nok mitt forsvar noe svakere. Jeg har ikke villet se bort fra at lav landskyld på 1600-tallet indikerer at en gård er forholdsvis ung, mens opponenten legger vekt på at mange «åpenbart gamle gårder, bl.a. med navn på -vin og -heim», som ble liggende øde, fikk lav landskyld da de ble tatt opp igjen

på 1500- og 1600-tallet. Dette er selvsagt riktig, men med støtte i hans artikkel om ødefrekvens fra 1990 (s. 15) hevder jeg at det først og fremst var de minste og yngste av middelaldergårdene som ble liggende øde, og jeg vil tilføye at dette også rimeligvis måtte gjelde de minste og yngste av *vin-* og *heim-*gårdene. Selv om gårdsnavnene på *-vin* og *-heim* som gruppe betraktet hører til de eldste, er det ikke tvil om at begge har hatt en svært lang produktiv periode, og jeg vil hevde at enkelte slike navn kan være dannet opp i mot begynnelsen av 1000-tallet. Navn på *-heim* finnes til og med på Island, selv om dette rett nok bare gjelder noen «sjablongnavn» som *Sólheim* og *Vindheim*. Liknende og andre forholdsvis unge *heim*-navn finnes også i Norge (jfr. A. Kjærs kommentar til gnr. 30 *Vindeim* og gnr. 34 *Soleim* i Gaular, NG XII 292), og tilsvarende kunne det nevnes eksempler fra de andre «gamle» navneklassene (jfr. Inge Særheims konklusjon om dateringen av *land*-navnene, Særheim 2001:347). Se mine oversikter i avhandlingens del 2, som de fleste steder viser store forskjeller innen de enkelte hovedleddsgruppene, f.eks. de 19 undersøkte *heim*-navnene i Østfold (s. 20 f.), der spennet i relativ landskyld varierer fra 0,2 til 2,7, med hele 11 gårder under 1,0. Tilsvarende variasjon er det ved *vin*-navnene (s. 29): *20 navn med relativ skyld også der mellom 0,2 og 2,7, men med ni under 1,0. Det kunne vært interessant å følge noen av disse gårdene med lav landskyld og se i hvilken grad – og i tilfelle hvor raskt – de fikk økt landskyld ut over på 1600- og 1700-tallet. Gårder som ganske raskt fikk økt landskylda, kunne i større grad enn de andre antas å ha vært høyt skyldsatt også før ødeperioden.*

Etter disse konkrete spørsmålene presiserer opponenten at landskyldmetoden (selvsagt) primært daterer bosetningen, ikke navnet, og at selv om jeg påviser høy grad av samsvar mellom min og tradisjonell kronologi, må det understrekes at den eldre kronologien heller ikke helt ut er etablert på lingvistisk grunnlag. Ja, dette er et problem, men jeg vil likevel framheve at jo flere metoder som gir det samme helhetsbildet, jo mer sannsynlig er det at dette bildet er tilnærmet korrekt. Og så lenge det er enighet om at navneskifte er et marginalt fenomen blant eldre nordiske bebyggelsesnavn, bør man med Stefan Brink (1987:9 f.) innrømme at den språklige dateringen dessverre er et alt for grovt instrument (jfr. min avhandling s. 102 f.) og legge stor vekt på den ikke-språklige.

I forbindelse med *navneskifte* vil jeg kommentere opponentens viktigste innvending. Jeg bemerker i avhandlingen – nærmest en passant – at de usammensatte navnene *By/Bø*, som jeg ikke har underkastet noen særskilt analyse, men som utmerker seg med spesielt høy relativ landskyld, må oppfattes som opprinnelige «daglignavn på en gård med et eldre navn, vel helst et primært naturnavn, og at dette daglignavnet etter hvert fortrenget det eldre navnet» (s. 546). Denne «navneskiftehypotese» er etter opponentens mening «en ren gjetning, uten begrunnelse. Den er unødvendig og [kan] skape unødvendig usikkerhet om land-

skyldmetoden som grunnlag for å datere navn». Jeg vedgår at jeg ikke har framført argumenter for dette synet, men vil understreke at jeg til støtte for det viser til så vel Lars Hellberg (1967: 395) som Gösta Holm (1977:148), samtidig som jeg presiserer at dette vurderes annerledes i NSL (s. 113). Slik sett skulle jeg ha mitt på det tørre. Videre sammenlikner jeg med navn av typen *Prestegården* o.l., som de fleste steder har erstattet eldre navn, og jeg kan her vise til prøveforelesningen over oppgitt emne (Schmidt, under utg.), der jeg trekker inn enkelte andre gårdstyper som har vært utsatt for navneskifte. Jeg vil imidlertid understreke at dette er unntakene. Navneskifte kan dokumenteres i mindre enn 1 % av norske gårdsnavn, og de kan ikke under noen omstendighet undergrave tilliten til de ikke-språklige dateringsmetodene.

Jeg setter stor pris på andreopponentens vurdering av mitt kapittel om bruk og betydning av appellativet og navneleddet *by/bø*, og når det gjelder hans forsiktede kritikk av detaljrikdommen, f.eks. gjennomgåelsen av *Sveriges ortnamn*, vil jeg vise til mitt svar til førsteopponenten.

Andreopponenten går grundig inn på min drøfting av Otto von Friesens og Lars Hellbergs teorier om en opprinnelig teignavn betydning/-bruk av *bær/býr* og hvordan jeg forsøker å argumentere for at denne betydningen finnes i reliktområder så vel i Vest- som i Øst-Norge. Opponenten er ikke overbevist, og foretrekker å se betydningen 'teig, eng' o.l. som sekundært utviklet, særlig på Vestlandet på 1000- og 1100-tallet, og «kanskje da i forbindelse med at *garðr* nå mer og mer overtar for *bær/býr* i betydningen 'gård'». Jeg er enig i at disse sammenhengene burde vært drøftet, men vil også understreke mitt argument om at den samme betydningen 'teig, innmark, eng' gjenfinnes på Vesterhavsoyene (avhandlingen s. 93–95). Jeg vil også peke på at idéen om et todelt opphav til navneleddet ikke var fremmed for engelske forskere allerede i 1956 (avhandlingen s. 97). Tanken om at navnebruken på Vestlandet og Færøyene representerer en eldre betydning, står for meg som lettere å akseptere enn at dette etter vikingtida skulle ha oppstått flere steder uavhengig av hverandre. Opponenten har likevel et godt poeng i spørsmålet om hvorfor *by(en)* ikke noe sted i Norge finnes med teignavn betydningen. Kanskje kunne man her ta i betraktning at *by* i alle fall i Värmland finnes i navn på enkelte «utjorðar» (jfr. avhandlingen s. 75 med hv.). Det bør likevel være enighet om at diskusjonen om opphavet til *by* og *bø* nok kommer til å fortsette.

Avslutningsvis kommer også andreopponenten inn på noen enkelttolkninger, og i forbindelse med dette spør han hvilke utvalgsprinsipper jeg har lagt til grunn for bruken av bygdebøker. Jeg har ikke systematisk gjennomgått den lokalhistoriske litteraturen, men der jeg har hatt spesielt behov for en grundig beskrivelse av gårds- eller bygdehistorien, har jeg forsøkt å finne fram i bygdebøkene, noe som ikke alltid er like lett, da så mange av de eldre mangler register (og regis-

trene i mange av de yngre er lite brukervennlige). Her har jeg da også ofte kommet til kort, og de mange bøkene jeg forgivevis har lett i, er da heller ikke nevnt i min litteraturfortegnelse (så vidt jeg kan se, har jeg brukt og vist til 39 bygdebøker o.l.). Når jeg ikke har anvendt Arnfinn Kjellands bøker om Lesja, som opponenten nevner spesielt (og som har, om ikke et godt register så i hvert fall en brukbar, detaljert innholdsfortegnelse), så skyldes det at jeg mente å ha fått de opplysningene jeg trengte fra en lesjing som er ansatt ved naboseksjonen på instituttet, og som i sin tid skrev hovedoppgave om stedsnavn på Lesja. Det er jo derfor gledelig å høre at Kjelland og jeg – hver for oss – er kommet fram til om lag de samme konklusjoner om de aktuelle gårdene i denne bygda.

Det neste spørsmålet gjelder *Holleby* i Tune, og opponenten har her festet seg ved at jeg antar at denne og flere av nabogårdene er deler av en eldre storgård – med et nå bortkommet navn. Jeg presiserer ikke hvilken type navn dette har vært, men opponenten har rett i at jeg tenkte meg et opprinnelig naturnavn, da ingen av de eksisterende navnene synes å være av tilstrekkelig gammel type. Opponenten mener på sin side det mest sannsynlige primærnavnet her er **Býr*, men slår fast at dette strider mot mitt syn på opphavet til dette navnet. Jeg vil fremdeles holde fast på at det eldste navnet mest sannsynligvis har vært et naturnavn, men jeg er ikke fremmed for tanken om at også denne gården kan ha blitt omtalt med et daglignavn **Býr*. Mitt formål med den lange drøftingen av *Holleby* er imidlertid ikke å finne ut hva en eventuell opphavsgård har hett, men hvordan forleddet i navnet kan forstås. Jeg mener å ha ført tilstrekkelige argumenter mot kvinnenavnet *Halla* (s. 244 f.), men vil likevel ikke ta et endelig standpunkt til *hva* forleddet kan være, og fører derfor *Holleby* opp under pkt. 4.7 *Flertydige forledd* på s. 511 ff.

Mitt viktigste argument mot *Halla* er at navnet ikke i det hele tatt er kjent fra Skandinavia (det eneste antatte belegget – fra 1500-tallet – avvises på s. 245), og et liknende argument fører jeg mot å forstå forleddet i *Holsbøen* i Bolsøy som mannsnavnet *Holmr*. Jeg mener å kunne vise at dette mannsnavnet primært har hatt en østlig utbredelse, og framfor å postulere en vestnorsk bruk, forsøker jeg å knytte forleddet til appellativet *holmr* m. Da det utenfor gården ligger en holme – den eneste i denne delen av fjorden – som enda til bærer navnet *Holmen*, er det nærliggende å knytte navnet til denne, heller enn til den teoretiske muligheten jeg nevner: «en holme i den teigen som opprinnelig kan ha båret navnet». Og – som opponenten påpeker – er stedsnavnet *Holmen* et mulig, kanskje det sannsynligste, forledd i *Holsbøen*, noe jeg burde ha presisert. Men dette skyldes ikke nødvendigvis genitivssammensetningen. Etter Sigurd Fries' klargjørende artikkel i *NORNA*-rapporter 33 (1986), bør det være slått fast at et forledd i gen.sg. ikke nødvendigvis indikerer et personnavn eller et appellativ eller stedsnavn i entall, men kan forstås som brukt med kollektivt innhold. I dette tilfellet kunne

Holsbøen teoretisk vært forklart som 'bøen med mange holmer', dersom dette lot seg forene med de lokale forholdene.

Sammenfattende vil jeg takke opponentene for deres grundige gjennomgåelse av avhandlingen, for de mange tankevekkende kommentarene og forslag til hva som kunne vært gjort annerledes, og for alternative synsmåter.

Litteratur

- Brink, Stefan, 1987: Studies in the development of settlement in prehistoric and medieval times in the province of Hälsingland, Sweden. *Egennamn i språk och samhälle*. Nordiska föredrag på Femtonde internationella kongressen för namnforskning i Leipzig 13–17 augusti 1984. Ortnamn och samhälle 9. Uppsala, s. 7–12. [opprinnelig på mikrokort: *Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft*. XV. Internationaler Kongress für Namenforschung 13.–17. August 1984. VI. Herausgegeben von Ernst Eichler et al. Leipzig 1985.]
- Broderick, George, 1994: *Placenames of the Isle of Man*. Compiled under [sic] the Auspices of the Manx Placename Survey. I–. Tübingen 1994–.
- BØ III = Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold*. Utg. av Seksjon for navnegranskning. Bd. III *Våler* ved Tom Schmidt, Oslo 1999.
- Christensen, Vibeke og John Kousgård Sørensen, 1972: *Stednavneforskning 1. Afgrænsning – Terminologi – Metode – Datering*. København.
- Fellows-Jensen, Gillian, 1968: *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire*. Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning Nr. 7. København.
- Fellows-Jensen, Gillian, 1978: *Scandinavian Settlement Names in the East Midlands*. Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning Nr. 16. København.
- Fellows-Jensen, Gillian, 1983: Anthroponymical specifics in place names in *-bý* in the British Isles. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 1, s. 45–60.
- Fries, Sigurd, 1986: Fugels-ø – Kalvsvik – Steinseng. Mansnamn eller appellativer i förlederna. *Personnamn i stadnamn*. Artikkelsamling frå NORNA:s tolvte symposium i Trondheim 14.–16. mai 1984. NORNA-rapporter 33. Red. Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. Trondheim, s. 17–23.
- Hald, Kristian, 1971: *Personnavne i Danmark*. I. Oldtiden. København.
- Hellberg, Lars, 1967: *Kumlabygdens ortnamn och äldre historia*. Kumlabygden. Forntid – nutid – framtid 3. Utg. av Kumla stad och Kumla landskommun genom Jonas L:son Samzelius. Kumla.
- Holm, Gösta, 1977: [Anm. av] Norsk stadnamnleksikon. Red. av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. Red.sekr. Kolbjørn Aune. Oslo 1976. *Maal og minne* 1977, s. 146–64.
- Inslay, John, 1994: *Scandinavian Personal Names in Norfolk*. A Survey Based on Medieval Records and Place-Names. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 62. Uppsala.
- NSL = Norsk stadnamnleksikon. Red. Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utg. Oslo 1997. [1. utg. 1976.]
- Schmidt, Tom, 1996: Teignavn på *-bø* i Vest-Norge. *Ägonamn – struktur och datering*. Rapport från NORNA:s tjugotredje symposium på Svidja 15–17 september 1995. Red. Gunilla Harling-Kranck. Studier i Nordisk Filologi 75. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr. 603. Helsingfors, s. 309–25. [Også i NORNA-rapporter 63. Uppsala 1997, s. 143–59.]
- Sandnes, Jørn 1990: Gårdsnavn og bosetning på Nes, Hedmark, noen hovedlinjer. *Namn og eldre busetnad*. Rapport frå NORNA:s femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988. NORNA-rapporter 43. Red. Tom Schmidt. Uppsala, s. 9–16.

- Schmidt, Tom, under utg.: Problemet navneskifte i eldre norske stedsnavn. [Under utgivelse i *Namn och bygd*.]
- Særheim, Inge, 2001: *Namn og gard*. Studium av busetnadsnamn på *-land*. Tidvise skrifter. Humaniora, kunst og estetikk. Nr. 38. Høgskolen i Stavanger. Stavanger.
- Sørensen, John Kousgård, 1989: Om personnavne på *-vi/-væ* og den før-kristne præstestand. *Danske Studier* 1989, s. 5–33.
- Thorsteinsson, Arne, 1996: Færøske bebyggelsesnavne med *-bø*. *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen*. Sundvollen 19.–23. juni 1994. NORNA-rapporter 60. Red. Kristoffer Kruken. Uppsala, s. 183–96.
- 1647-matrikkelen*. Utg. av Norsk lokalhistorisk institutt ved Rolf Fladby et al. Oslo 1969–78.

Induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning

Av Vidar Haslum

In this article the author casts some light on the use of inductive and deductive methods in Norwegian place-name research by examining a selection of newer and older scholarly articles. Place-name research is, and has always been, a typically empiric science, and the traditional method has to a large degree been the so-called inductive method, in which the results have first and foremost been determined by data, and not by theory. Modern onomastic literature, that is to say literature from the last two decades, has been characterized by an increasing interest shown in scientific theory and method. One concrete effect of this change can be observed in the formulation of the texts, which often abides by the rules of the hypothetico-deductive method. Such a structure is almost absent in the older texts. An interesting observation made by the author is that hypothetico-deductive formulations may also occur in parts of texts that have a typically inductive content, a content that does not involve testing of interesting hypotheses. In such cases the deductive formulations seem to have a rhetorical function, possibly with the aim of giving the paper a more modern and scientific style.

1. INNLEDNING

Stedsnavnforskningens primære oppgave er å tolke stedsnavn, dvs. forstå de språklige størrelser de inneholder (Christensen og Kousgård Sørensen 1972:28). Disse størrelsene ligger i første rekke på et leksikalsk og morfologisk nivå. En opererer altså med størrelser som i forhold til hermeneutikk-impregnerte tolkningsdisipliner, f.eks. litteraturvitenskap, kan sies å være langt mer partikulære.

Artikkelen er identisk med et vitenskapsteoretisk innlegg for graden doctor artium, avholdt onsdag 9. mai 2001 ved Universitetet i Bergen, Det historisk-filosofiske fakultet. Teksten er gjengitt uten endringer.

Det setter sitt preg på hvordan hypoteser, problemstillinger og vitenskapelige målsettinger blir utformet. Stedsnavnforskningens metode, slik den kommer til uttrykk i vitenskapelige arbeid og publikasjoner, føyer seg i meget stor grad etter to prinsipper vi gjerne kjenner som *induksjon* og *deduksjon* (jf. Akselberg 2000a:35).

Induksjon, eller *induktiv metode*, er en framgangsmåte der teoriene vi kommer fram til er bestemt av dataene som er undersøkt. Hvis for eksempel formålet er å undersøke hvordan et innsamlet tilfang av stedsnavn fordeler seg på morfologiske typer, uten at noen bestemte hypoteser på forhånd er formulert i teksten, har vi eksempel på induktiv metode. En mye brukt metafor for induktiv framgangsmåte er 'kartlegging'.

Deduksjon, som her mer presist skal forstås som *hypotetisk-deduktiv metode* (HDM), har utgangspunkt i en eksplisitt formulert påstand eller antakelse (hypotese) som data testes mot. Dét er gjerne tilfellet når vi står overfor tolkninger av enkeltnavn. Hvis for eksempel formålet er å tolke det uklare underleddet i gardsnavnet *Ualand*, kan vi sette fram en hypotese der vi antar et gammelt elvenavn **Ú*. Videre kan vi sette fram en konkurrerende hypotese om et appellativ *úfr* m. = 'bergugle'. Hvis vi så tester disse hypotesene mot relevante data (som kan være lokalt talemål, eldre skriftformer, historisk-fonologiske regler, etc.), slik Oddvar Nes har gjort i en artikkel (Nes 1987), har vi eksempel på hypotetisk-deduktiv metode.

Den hypotetisk-deduktive metoden er videreutviklet av vitenskapsfilosofen *Karl Popper* (1902–1994). Sentralt i Poppers vitenskapsteori står det såkalte *falsifiserbarhetskriteriet*. Det går i korthet ut på at den vitenskaplige framdriften skjer gjennom å teste ut interessante og relevante hypoteser som er falsifiserbare; de er kjennetegnet ved å medføre forutsigelser av observasjoner som ved hjelp av logiske slutninger enten kan bekreftes eller avkreftes. Målet skal være en så nådeløs og kritisk utprøving som mulig, for å avdekke hypotesens eventuelle falskhet. Et slikt testprogram, der faren for falsifisering er optimalisert, er det system som ifølge Popper gir vitenskapen en framdrift mot stadig bedre teorier (Popper 1979:361).

Poppers syn på vitenskaplig framdrift, som har hatt stor gjennomslagskraft, markerer en reaksjon mot den logiske positivismen. Popper vil benekte at vi har tilgang til nøytrale observasjoner (Popper 1972). Bakkenfor de generaliseringer og slutninger som vi gjennom induksjon fra enkeltobservasjoner foretar oss, ligger det nødvendigvis oppfatninger om hvordan verden er organisert. Følgelig er rene observasjoner, eller rein induksjon, ikke mulig. Betrakter vi derimot induksjonen som et system for organisering av kunnskap, slik den eksplisitt kommer til uttrykk i vitenskaplige tekster, får begrepet 'rein induksjon' bedre mening. Her er vi framme ved hovedproblemstillingene i dette innlegget:

Formålet med innlegget er å gjøre greie for hvordan induksjon og deduksjon er anvendt av norske stedsnavnforskere, ved å studere deres vitenskaplige framstillinger/tekster. Jeg vil trekke et skille mellom *metode* og *system*. Når jeg taler om induktiv eller deduktiv metode, tenker jeg på ideene som faktisk arbeidsmåte. Når jeg taler om tilsvarende systemer, tenker jeg på ideene slik de viser seg i vitenskaplige framstillinger/tekster.

Hovedproblemstillingen kan formuleres slik: *Hvilken plass har induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning?*

Framstillingen følger et todelt opplegg. Først vil jeg gi en vurdering av induktive og deduktive systemer i forhold til teoriutviklingen i faget. Deretter vil jeg belyse bruken av induktive og deduktive systemer i noen konkrete vitenskaplige arbeider, fortrinnsvis kjente og viktige publikasjoner. Undersøkelsen vil ha fokus på norsk stedsnavnforskning, men med et tydelig nordisk perspektiv.

2. INDUKTIVE OG DEDUKTIVE SYSTEMER I LYS AV TEORIUTVIKLINGEN

I utgangspunktet kan vi slå fast at de to systemene har ulik plass til ulike tider i forskningshistorien. I den eldre litteraturen, dvs. før 1970-tallet, er det nesten ikke mulig å finne eksempler på tydelige og eksplisitte hypotetisk-deduktive systemer. Fra omkring 1980 merker vi for alvor en endring i metodemønsteret som må henge nært sammen med en økende interesse for teoretiske spørsmål. Moderne stedsnavnforskning er teoretisk mangfoldig, og i denne pluralismen har så vel induktive som deduktive systemer en selvskrevet plass.

Siden utviklingen av systemene synes å henge nært sammen med teoriutvikling, finner jeg det naturlig å si litt om selve teoribegrepet.

2.1 Teoribegrepet

Med 'teori' menes gjerne tilstedeværelse av en form for refleksjon over de fenomenene som forskeren beskjeftiger seg med; tanker og idéer om hvordan verden henger sammen. Teori har vært definert som «värklighetsuppfatningar och -värderingar» og «(implisitt) forståelseshorisont» (Akselberg 2000a:34). I overensstemmelse med det som er nevnt skal teoribegrepet her operasjonelt presiseres til å gjelde *former for eksplisitt refleksjon som framkommer i fagtekster*. Et kjennetegn på slike 'teoretiske' tekster er at de inneholder *hypoteser* som det er mulig å teste.

Når vi taler om «teori i navneforskningen», mener vi helst *navnespesifikk teori*, noen ganger også *annen teori anvendt på navn*, f.eks. allmenn kulturvitenskaplig teori, allmenningvistisk teori. Blant teoriorienterte navneforskere i dag

synes det å være en hovedopfatning at i navnespesifikk teori må språkteori være grunnleggende (jf. Bakken 2000a). Jeg slutter meg her helt til THORSTEN ANDERSSONS ord: «Det hävdas ibland att namnforskning, i varje fall ortnamnsforskning, inte bara är språkforskning, men eftersom egennamnen är en del av språket, får namnforskningen per definition ses på som en gren av språkforskningen» (Andersson 2000:23). Andersson har forsøkt å gi en beskrivelse av hvilke aspekter den navnespesifikke teoretiseringen rommer, og han nevner her refleksjon omkring: 1. Hvorfor navngivning finner sted (dvs. navnefunksjon); 2. Hvordan navngivning foregår (navngivning); 3. Hvilken stilling navnene inntar i språket (navnstatus) (Andersson 1996:15).

GUNNSTEIN AKSELBERG taler om tre ulike teoretiske abstraksjonsnivåer, et *mikro-*, et *meso-* og et *makronivå*. Mikronivået er knyttet til individuelle, partikulære og mindre avgrensa gruppeforhold. Mesonivået gjelder større og mer omfattende grupperelasjoner, mens makronivået gjelder omfattende regioner av tilværelsen (grand theory). På dette øverste nivået foreligger det et høyt abstraksjonsnivå; teoriene her er, ifølge Akselberg, nesten alltid av hypotetisk-deduktiv karakter. På mesonivået finner vi både induktive og deduktive hypoteser (Akselberg 2000a:37, 2000b:39).

Teoribegrepet er altså bundet til holdninger og oppfatninger, mens metode kan beskrives som måter å teste ut disse holdningene og oppfatningene på, slik f.eks. en lingvist, YUEN REN CHAO, har uttrykt det:

Nothing is so clear and simple to describe as the relation between theory and method. Theory is just the systematic statement about a set of things and method is the ways and means by which the things are to be studied in order to arrive at a theory about them (Chao 1970:15).

Gunnstein Akselberg mener at skillet mellom teori og metode ikke alltid har vært skarpt. Han viser til en uttalelse fra BJARNE FIDJESTØL i 1992 om «at metodiske utgreiingar og presiseringar er like mykje 'teori' som teoretiske utgreiingar som tek utgangspunkt i 'reelle' teoriar» (Akselberg 2000a:34). Fidjestøl opererer altså med et teoribegrep som synes å være utvidet til å gjelde de fleste former for faglig refleksjon. En slik generalisering er imidlertid ikke alltid hensiktsmessig. Men velger vi Fidjestøls avgrensning, vil vi like fullt kunne trekke et skille mellom teoretiske og ikke-teoretiske fagtekster. I begge tilfeller er 'teori' ingen nødvendig bestanddel. Noen tekster har det, andre har det ikke.

2.2 Empirikere, metodikere og teoretikere

Stedsnavngransking er og har vært en typisk empirisk vitenskap. En fagtekst i navnegransking som ikke vektlegger eksplisitt faglig refleksjon vil framstå som

en nokså reint empirisk framstilling, og betegnelsen *empirikere* blir gjerne brukt om personer som produserer slike ting. Andre kan kalles henholdsvis *metodikere* og *teoretikere*. Det kan være fruktbart å trekke et slikt skille, selv om metodikere og teoretikere har mye til felles. I begge tilfeller rommer deres produksjoner refleksjon på et visst abstraksjonsnivå. Noe som skiller metodikere fra andre er deres tendens til å tillegge empiri og teori like stor vekt.

Som jeg snart skal vise, kan en blant *empirikerne* regne PER HOVDA og KÅRE HOEL som typiske representanter. Også i dag finnes det framtreddende forskere som står den empiriske tradisjonen nær. Det gjelder både INGE SÆRHEIM og TOM SCHMIDT, selv om avstanden i forhold til Hovda/Hoel er tydelig. F.eks. innleder Særheim sin doktoravhandling (1999) med eksplisitte hypoteser, mens doktoravhandlingen til Schmidt (2000) er bygd opp rundt en makrostruktur på formen *problem – konfrontasjon med empiri – resultat/konklusjon*.

Blant *metodikerne* er ODDVAR NES et navn som peker seg ut. Gjennom en rekke artikler på 1970-80-tallet markerer han seg som mye mer metodeorientert enn sine forgjengere, samtidig som arbeidene hans viser en avgjørende dreining mot en svært klar, hypotetisk-deduktiv systemtenkning. Andre metodeorienterte forskere er ELI JOHANNE ELLINGSVE (1995, 1996, 1999), ÅSE KARI HANSEN (1998) og JØRN SANDNES (f.eks. 2000). Hos Ellingsve har refleksjonen en svært eksplisitt deduktiv form. Hos de to andre har den en langt mer hermeneutisk karakter.

Blant *teoretikerne*, som alle hører til den yngre generasjon av navneforskere, føres interessen for deduksjon videre. Her kan vi nevne navn som GUNNSTEIN AKSELBERG og KRISTIN BAKKEN. Den førstnevnte har en filosofisk og vitenskapsteoretisk forankring, mens den sistnevnte står under sterk innflytelse av moderne lingvistisk teori. Særlig tydelig er denne posisjonen tilkjennegitt i artikkelen *Teori i navneforskningen* (Bakken 2000a).

2.3 Teoriens plass i norsk navneforskning

Når vi her skal ta for oss induktive og deduktive systemer, tenker vi på vitenskaplige arbeid som *i noen grad* er fokusert på teori og generaliseringer. Nå skal det sies at navnegransking aldri har vært noen spesielt teorientert vitenskap. Tvert imot har mange hevdet at navneforskere har vært forbausende lite opptatt av teori. Når denne teoriløsheten skal eksemplifiseres, er PER HOVDAS navn trukket fram. Om Per Hovda, den ledende norske stedsnavngranskeren fra 1940-tallet og fram til ca. 1980, skriver Gunnstein Akselberg:

I eit sentralt verk som Norske fiskeméd [Hovdas doktoravhandling] (1961) manglar fullstendig teoretiske og metodiske refleksjonar. Etter ei kort orientering om disposisjonen av boka (Hovda 1961:9–10), ei lita orientering

om viktige litteraturkilder (11–13) og nokre merknader om den historiske bakgrunnen til fiskeméda (13–16), tek Hovda til med ei klassisk kategorisering av namn og namnelekkar (17 ff.), som dominerer det meste av boka. Dette arbeidet er også representativt for den onomastiske litteraturen i etterkrigstida. (Akselberg 2000a:29).

Peter Hallaråker har samme oppfatningen, og skriver at Per Hovda var

ein fagleg tradisjonsbunden og konservativ granskar. Hovda har til dømes ikkje skrive ein einaste artikkel om stadnamnteori og heller aldri nokon gong drøfta vitskapleg kva eit stadnamn eigentleg er (Hallaråker 1997:16

Blant de teorifattige forskerne bør vi også ta med Hovdas nære medarbeider, og norgeshistoriens første professor i navnegranskning, KÅRE HOEL. Hovedverket hans, *Bustadnavn i Østfold* (jf. Hoel 1994), er en serie av navnekataloger der det er lagt ned en formidabel innsats for å dokumentere og tolke de enkelte navnene. Nå skal det til forsvar for prosjektet sies at det ikke er vanskelig å se verdien av et slikt arbeid; ikke minst på grunn av den betydningen dokumentasjon av bosetting har for kulturforskningen. Mer usikker er, fra et teoretisk synssted, verdien av det neste teorifattige verket som skal nevnes: doktoravhandlingen *Norske innsjønamn* av GUSTAV INDREBØ (1924, videreført som serie, først av Indrebø selv, seinere av Kjell Venås). Til dette verket må være berettiget å spørre hva slags teori som kan legitimere en slik fundamentalt substansiell, ikke-språklig, ikke-kulturell, ikke-historisk, (men helt og holdent naturgeografisk-limnologisk!) avgrensning (!) av noe som i sin partikularitet tross alt er språklige elementer.

En tidlig spire til teoretisk refleksjon er *Opplysningar til stadnamn frå Midt-Jotunheimen* av LARS EKRE (1960). Den samme gryende interesse for teori merkes i noen hovedoppgaver som seinere kommer; tidlige eksempler er BOTOLV HELLELAND (1970) og HALVOR R. GÅRA (1977). Hos GUNNSTEIN AKSELBERG (1979) og KRISTIN BAKKEN (1987) forsterkes tendensen betydelig. Den teoretiske refleksjonen rettes mot en del sentrale begreper, særlig *grunnord*-begrepet. I artikkelen *Stadnamnklassifisering* (Akselberg 1981) er diskusjonen utvidet til å gjelde inndelingsprinsipper generelt.

Denne tidlige teoretiske fasen kaller Akselberg «den implisitte teoridebatten». Omkring 1990 oppstår i tillegg «den eksplisitte teoridebatten» (Akselberg 2000a:31), der en diskusjon om navnegranskningens teoretiske posisjoner kommer til uttrykk. Tidlige eksempler er Bakken 1991 og Brink 1993. Den implisitte debatten var i hovedsak en begrepsdebatt med hermeneutisk karakter, men vi kan legge merke til at den foregår samtidig med at Oddvar Nes lanserer sine metodekritiske publikasjoner med en klar hypotetisk-deduktiv form. Når vi

kommer til den eksplisitte teoridebatten, slår det deduktive systemet videre rot. Nye faglige posisjoner gjør seg gjeldende, og tilløp til en navnespesifikk teori-debatt, med høyt abstraksjonsnivå, finner sted. Aktiviteten viser at det innenfor faget finnes fornying, selv om Akselberg & Bakken (1997), etter en grundig gjennomgang av *Norsk namnegransking i dag*, konkluderer at «teoriutvikling er [...] ikkje norsk namnegranskings sterkaste side» (1997:32). Den mest gjen-nomgripende virkningen teoridebatten har hatt er trolig at den metodiske tilnær-ningen til stoffet ofte er klarere definert enn før, og at det terminologiske apparatet benyttes mer konsekvent (Helleland 1997:78; jf. Akselberg & Bakken 1997).

Bevegelsen i forskningsaktiviteten kommer til uttrykk på flere måter. Jeg vil nevne to punkter:

1. Nye problemstillinger, ny teori.
2. Gamle problemstillinger, ny metode

1. Nye problemstillinger, ny teori.

Når det i et miljø oppstår brudd med forskningstradisjonen, vil det melde seg et psykisk behov for en legitimering. Et slikt behov virker selvsagt stimulerende for teoretisering, som igjen tilsier mer bruk av deduktive systemer. Det er ikke riktig å si at nyskapende verk som *Norske Gaardnavne* av Oluf Rygh eller *Stadnamni i ei fjellbygd* av Gustav Indrebø er uten teoretisk refleksjon. Karakteristikken passer mye bedre for publikasjonene til etterfølgerne, Per Hovda og Kåre Hoel, fordi disse fortsetter i et godt nedtråkket spor av sine for-jengere.

Når vi tenker på teoretisk nyorientering, tenker vi helst på radikale brudd med diakronien. Et synkront perspektiv, eller kanskje rettere sagt: et perspektiv der skillet mellom diakroni og synkroni ikke blir så veldig relevant, settes på dags-orden i den innflytelsesrike finlandssvenske avhandlingen *Ortnamnen i Houtskär* av KURT ZILLIACUS (1966). Et liknende perspektiv, men begrunnet ut fra kognitiv ordlagings-teori, er fra norsk side ført videre av KRISTIN BAKKEN i artikkelen *Navnelaging og onomastikonet* (1994), og i doktoravhandlingen *Leksikalisering av sammensetninger* (Bakken 1998) som blant annet handler om navn. I Norden for øvrig har særlig svensken STAFFAN NYSTRÖM arbeidd med liknende teorier (jf. Nyström 1995, 1996). I den diakrone navneforskningen finner vi også ny-orientering. Et eksempel er artikkelen *Gamle vassfjørenamn. *Inn og *Lemund-* av ODDVAR NES (1985), en avansert studie av gamle elvenavn. Hovedhypotesen er at en del av våre eldste vassfjørenavn best lar seg tolke når vi ser deres opphav i en gammelgermansk språktilstand (ny teori), og ikke i en norrøn (gammel teori) (Nes 1985).

Teoretisk nyorientering kan føre til endringer av metode. I det siste merkes interesse for sosiolingvistisk navnegransking, studier av navnetap og kontinuitet. Fra norsk side er det blitt publisert flere artikler om emnet, og på 1990-tallet kom tre hovedoppgaver (bl.a. Mikkelsen 1995) som alle i stor utstrekning kombinerer induktive og deduktive systemer. Fra finsk side har denne problematikken resultert i et stort, nytt forskningsprosjekt *Ortnamn i förändring* (Ainiala 2000). Med tanke på vitenskapsteoriens ofte kritiske holdning til induksjon er det et påtregende spørsmål i hvilken grad oppbygging av store tekstkorpora har noen hensikt. HELGE DYVIK diskuterer spørsmålet, og nevner stedsnavninnnsamling spesielt. Dyviks konklusjon er at stedsnavnarkiver har verdi. For det første er det tale om en museal verdi, og dessuten mener han at det er «relativt entydig hva som er relevante data på dette feltet, siden settet av mulige problemstillinger er rimelig begrenset sammenliknet med settet av problemstillinger innenfor språkforskningen generelt» (Dyvik 1997:139–140). Men om relevante data er *relativt* entydig, er entydigheten selvsagt ikke fullkommen, og den kan langt mindre antas å være gitt en gang for alle. Med tanke på sosiolingvistisk utnytting er det av stor betydning at *opplysninger om kjennskapen til navn* er tilgjengelig (f.eks. oppgitt av én informant; oppgitt av mer enn en; kjent av mange). Slik informasjon har tradisjonelt ikke blitt registrert, rett og slett fordi denne typen data ikke ble ansett for å være relevant. Men situasjonen har endret seg, med den følgen at innsamlings- og arkiveringsrutinene nå er modne for en liten revisjon (jf. Haslum 2000).

2. Gamle problemstillinger, ny metode

Dette kjennetegner navneforskere som har tatt opp gamle og kjente problemstillinger på en ny måte gjennom fokusering på metode. Typisk i slike slike arbeider er at innslagene av ny teori kommer til syne mer indirekte. I nordisk sammenheng kan flere verk trekkes fram, f.eks. danskenes *Stednavneforskning* (Christensen [Dalberg] & Kousgård Sørensen 1972, Dalberg & Kousgård Sørensen 1979) og den viktige svenske artikkelen *Norden och det forna Europa* av Thorsten Andersson (1972). Fra norsk side er det som nevnt ODDVAR NES som her har vært nyskapende. Artikkelen *Stadnamn som er laga til ei germansk stamme *streun-* (Nes 1970) og *Nokre øynamn til germansk *hī-* (Nes 1974) er gode eksempler. Særlig eksplisitt er metodekritikken framstilt i artikkelen *Namnetolking* (Nes 1987).

Om årsakene til utviklingen er det verdt å nevne tre forhold:

- a) Nye krav utenfra. Det generelle forskningsklimaet
- b) Ny teknologi
- c) Den hypotetiske deduksjons selvforsterkende virkning

a) *Nye krav utenfra. Det generelle forskningsklimaet*

Her kan vi peke på den voldsomme teoriutviklingen innenfor lingvistikken og økende interesse for vitenskapsteori i humaniora. Flere har kritisert navnegranskerne for manglende teoretisk interesse. Særlig sterk, ja etter manges mening overdrevet sterk, er fagkritikken i artikkelen *Var står onomastiken i dag?* av STEFAN BRINK (1993). Han skriver bl.a.:

Vetenskaplig självrannsakan och positionsbestämning har vanligen inte förekommit inom namnforskningen. Vi bedriver vårt vetenskapande tämligen oreflekterat, åtminstone sett ur en övergripande teoretisk synpunkt, till skillnad från vad som sker inom flera andra vetenskaper, där en ständig debatt om vetenskapsteoretiska positioner och utgångspunkter pågår (Brink 1993:7).

Den som fra norsk og nordisk side har brakt vitenskapsteorien inn i fagdebatten er framfor noen GUNNSTEIN AKSELBERG, bl.a. med artiklene *Teori og empiri i nordisk onomastikk* (Akselberg 1996), *Onomastikk og teori* (Akselberg 2000a) og *Onomastisk teorigenerering. Grunnlag og utvikling* (Akselberg 2000b). Typisk for Akselberg er at han, i motsetning til den kulturfilosofiske Brink, står for en mye mer reint vitenskapsteoretisk refleksjon.

b) *Ny teknologi*

Stedsnavnforskning er en svært empiritung disiplin, og EDB er blitt et viktig hjelpemiddel. Ved overgangen til EDB opplevde vi en omfattende diskusjon om hvilke opplysninger som skal registreres, og hvordan dette bør gjøres. EDB er et godt eksempel på at teknologisk utvikling vil kunne kreve at tidligere implisitte strukturer skal bli klart formalisert og gjort eksplisitte. En artikkel som illustrerer dette er *Litt om stedsnavnas struktur med tanke på morfeminnndeling på EDB* av ERIK JOHS. VINTERMYR (1986).

c) *Den hypotetiske deduksjons selvforsterkende virkning*

Typisk for moderne avhandlinger er at de inneholder både induktive og deduktive hypoteser. Når et nytt emneområde angripes, vil et tidlig forskningsstadium ofte være dominert av induksjon. Teoretikeren Kristin Bakken (2000a) bruker Gudlaug Nedrelids doktoravhandling om endringer i norsk etternavnsskikk (Nedrelid 1998) som illustrasjon. Avhandlingen er sterkt empiriorientert, lite teoriorientert. Bakken forsvarer likevel Nedrelids posisjon, nettopp fordi prosjektet er et nybrottsarbeid: «[Avhandlingen] må forstås mot den bakgrunnen at slektsnavnutviklingen i Norge for en stor del var udokumentert før dette kom i gang. Og det er klart at man ikke kan besvare hvorfor-spørsmål før hva-spørsmåla er gjort unna» (Bakken 2000b:148–149). I og med at hypotetisk-deduktiv

tenkning har gjennomsyret forskningen, må det forventes at moderne forskere har en generell tilbøyelighet til å rette et særskilt søkelys mot mønstre som kan inneholde interessante hypoteser. Denne tilbøyelighet vil selvsagt også gjelde under induktive operasjoner. Etter hvert som stadig større felter av et emneområde avdekkes, vil desto flere interessante hypoteser sannsynligvis komme for dagen. Den hypotetisk-deduktive tenkemåten har altså en selvforsterkende virkning innebygd i seg.

3. BRUK AV INDUKTIVE OG DEDUKTIVE SYSTEMER I ET UTVALG AV FAGTEKSTER

Å vurdere en fagtekst som induktiv eller deduktiv er ofte ikke lett. Som regel inneholder et moderne vitenskaplig arbeid både det ene og det andre, mens andre – særlig en del eldre verk – kan være formet etter hermeneutiske prinsipper. Dette siste, en hermeneutisk tilnæringsmåte, er for eksempel karakteristisk for den tverrvitenskaplige kulturhistorikeren MAGNUS OLSENS viktige arbeid *Ættegård og helligdom* (1926).

3.1 Faglitteratur med vekt på induktive systemer

Det store hovedverket i norsk navnegransking er *Norske Gaardnavne* av OLUF RYGH, gjerne nevnt som grunnleggeren av norsk stedsnavngransking. Første bind kom ut i 1897; det siste i 1936. Verket er først og fremst en katalog over 70 000 stedsnavn, derav 50 000 gårdsnavn, med uttaleopplysning, dokumentasjon over en del eldre skriftformer og tolkninger. Men til verket hører også det viktige innledningsbindet Rygh 1898. I virkeligheten inneholder innledningen ulike generaliseringer over de data som forfatteren har behandlet i hoveddelene. Med andre ord kan vi betrakte innledningsbindet som resultatet av en typisk induktiv prosess.

I 1921 publiserte GUSTAV INDREBØ sin kjente avhandling *Stadnamni i ei fjellbygd* (Indrebø 1921), der forfatteren tilpasser Ryghs metode til stedsnavn på mikronivå. Indrebøs analysekonsept ble seinere mønsterdannende for norske hovedfagsoppgaver i stedsnavngransking. Når kritikere har villet stemple norsk stedsnavngransking som svært tradisjonsbundet og konservativ, er det denne tradisjonen som ofte blir nevnt. Jeg husker selv jeg som hovedfagsstudent fikk dette demonstrert på allmennseminaret. Foreleser var ASBJØRN AARSETH fra litteraturseksjonen, og emnet var Thomas Kuhn og paradigmebegrepet. Da han skulle eksemplifisere 'svært faste paradigmer' i nordstikken, var det hovedoppgave-tradisjonen i navnegransking som litteraturprofessoren holdt fram. Aarseth kunne neppe ha valgt noe bedre eksempel. KRISTIN BAKKEN har undersøkt 160 norske hovedoppgaver. Konklusjonen hennes er at de aller fleste er

skrevet over samme lest som Gustav Indrebøs *Stadnamni i ei fjellbygd* (Bakken 1991). Dette konseptet, som Akselberg & Bakken benevner som «det rygh-indrebøske paradigmet» (1997:29), legger vekt på tolkning av enkeltnavn og språkstrukturelle generaliseringer. Framstillingen er typisk induktiv; dataene har stor innflytelse over resultatene. Siden opplegget ikke har utgangspunkt i noen testbar påstand, har navneforskere innenfor dette paradigmet følgelig heller ikke følt behov for å oppsummere resultatet i noen konklusjon (jf. Bakken 1991).

3.2 Faglitteratur med vekt på deduktive systemer

Hypotetisk-deduktive systemer er noe som kjennetegner en del publikasjoner fra de to-tre siste tiårene, selv om en også i eldre litteratur finner resonnementer som kan innpasses i et liknende system. I Eli Ellingsves kritiske *Søkelys på Oluf Rygh* (Ellingsve 1995) tales det om «Ryghs sentrale hypoteser» og «en rekke andre hypoteser Rygh også har postulert» som danner «en hypoteseserie eller et sett (system, kompleks) av hypoteser» (1995:35). Jørn Sandnes bruker, i en polemikk mot deduktivisten Ellingsve, ikke betegnelsen 'hypoteser'. For hermeneutikeren Sandnes faller uttrykksmåten «Ryghs ulike verbale utsagn» mer beleilig (Sandnes 1996:67). Utsagnene til Rygh kan, ved en tekstlig dekonstruksjon slik Ellingsve har foretatt, innpasses som hypoteser i hypotetisk-deduktive resonnementer (en annen eksemplifisering finnes hos Akselberg 2000c:71), men framstillingsformen representerer ikke noe tydelig utviklet hypotetisk-deduktivt system. Vi må gå langt fram i tid før dette systemet virkelig gjør seg gjeldende i faglitteraturen.

Som typiske representanter for bruk av hypotetisk-deduktive systemer er *Oddvar Nes*, *Kristin Bakken* og *Eli Ellingsve* tre interessante navn. Alle tre gjør utstrakt bruk av hypotetisk-deduktiv systemer, men med påfallende funksjonelle ulikheter som gjør dem interessante for sammenlikning. Dette vil jeg vise ved å trekke fram ett arbeid fra hver, i kronologisk orden.

Namnetolkning av ODDVAR NES (1987) er en etymologisk artikkel der gamle junggrammatiske innsikter kombineres med moderne strukturalistisk fonologi. En fremdeles gyldig junggrammatisk innsikt er at bare bestemte lydendringer er sannsynlige. Denne innsikten gjør det mulig å drive navnetolkning etter et typisk hypotetisk-deduktivt konsept:

Utgangspunktet er en hypotese om en eldre språkform: «1. Så sant det er råd, bør ei eldre namneform etablerast ved ein såkalla «ortografisk kontekstanalyse» (Christensen og Kousgård Sørensen 1972:120). «Det vil seie at namneforma blir sedd i samanheng med det ortografiske systemet elles i teksten» (Nes 1987:55). Den etablerte skriftformen bør deretter konfronteres med den nåtidige uttalen (punkt 2). Med andre ord: en hypotese testes mot data. Testen vil føre til en hypotese som så bør testes mot den lydhistoriske utviklingen (punkt 3). Det gir

grunnlag for rekonstruksjon av en eldre form, og altså enda en ny hypotese (punkt 4). Når det er gjort, kan en gå videre med en etymologisk analyse, dvs. en utprøving av konkurrerende hypoteser der en må følge bestemte prosedyrer som Nes gjør nærmere greie for (punkt 5).

Det er verdt å merke seg at Oddvar Nes (1987) ikke finner noen grunn til å briljere med vitenskapsteoretiske termer som 'deduktiv' eller 'hypotese'. Fraværet av vitenskapsteoretiske uttryksmidler gjør at det deduktive systemet får en nokså implisitt karakter. Ikke desto mindre kan framstillingen til Nes tjene som et skoleeksempel på onomastisk anvendelse av hypotetisk-deduktiv metode. I KRISTIN BAKKENS doktoravhandling *Leksikalisering av sammensetninger* (Bakken 1998) kan framstillingen sies å være litt mer normal. Forfatteren gir leseren uttrykkelig beskjed om at her er det (blant annet) to «hypoteser» som skal «testes». En annen viktig forskjell er denne: Hos Oddvar Nes favner ideene bak hypoteseutprøvingen hele prosjektet. Hos Bakken er ideene bak hypotese-systemet viktige nok, men de kan ikke i samme grad sies å omslutte hele prosjektets tema.

Framme ved det tredje eksempelet, doktoravhandlingen *Menneske og stedene* av ELI JOHANNE ELLINGSVE (1999), er vi kommet til noe av det mest eksplisitte og omfattende hypotetisk-deduktive system som norsk stedsnavnforskning kan framvise. Emnet for avhandlingen er «sannsynliggjøring av relasjoner i mellom overledd og underledd i sammensatte stedsnavn [dvs. semantiske funksjonskategorier: *bruk, eiendom, gjerning, hending, samlokalisering, minne, sammenlikning* (63)] med personnavn i underledd» (undertittel). Målet er «å vise at det kan være mulig, ved hjelp av en metode, å sannsynliggjøre én bestemt opprinnelig relasjon [dvs. navnesemantisk funksjon], blant et avgrenset antall (sett) av potensielle relasjoner, mellom leddene i et sammensatt stedsnavn med personnavn i underleddet, der relasjonen ikke kjennes av informanten» (3). Målformuleringen innebærer to delmål med undersøkelsen. Første delmål er «å velge eller utvikle en metode som kan danne grunnlag for å sannsynliggjøre relasjoner i en slik substantivisk sammensetning hvis semantiske innhold er ukjent». Annen delmål er «å anvende denne metoden på et empirisk materiale...» (Ellingsve loc.cit.).

Ellingsves doktoravhandling er et pionerverk som høstet mange lovord hos opponentene, selv om det også vanket visse kritiske merknader. Det vi skal fokusere på her, er en side som ikke ble berørt under disputasen/opponentinnleggene (trykt i *Namn og Nemne* 17:45–84). Det gjelder det rigide hypotetisk-deduktive systemet som går over mer enn hundre sider av den vel 200 sider lange avhandlingen. Systemet introduseres på side 77 og avsluttes på side 181. Hypotesestrukturen følger et strengt hierarki, der den første overordna hypotesen er formulert slik:

I et univers bestående av sammensatte stedsnavn med personnavn i underledd og med ulike typer relasjoner mellom overledd og underledd, er det ensartet fordeling av mengden av enkelttyper av relasjoner i hele universet og i undergrupper av universet som er konstituert på grunnlag av semantiske trekk ved appellativene i overleddene (Ellingsve 1999:80).

Denne hypotesen testes i forhold til flere ulike nivåer i materialet ved hjelp av modifiserte delhypoteser. I god tråd med logikken i Poppers lære har forfatteren formulert hypotesene slik at de lett kan forkastes alle som en, og dét med overbevisende styrke. Ellingsve mener at den suverene falsifiseringen hun greier å foreta «styrker teorien om at det er en sammenheng mellom det semantiske innholdet i appellativene i sammensetningers overledd og fordelingen av typer av relasjoner i sammensetningene» (Ellingsve 1999:91). Denne påstanden er antakelig riktig, selv om nytten av en slik serie av falsifiseringer synes å være av underordnet betydning. Hovedproblemstillingen for prosjektet gjelder nemlig forholdet mellom en kvantitativ egenskap («sannsynliggjøring») og en kvalitativ («semantiske relasjoner»). Siden det hypotetisk-deduktive rammeverket ikke tematiserer dette forholdet på noen annen måte enn å predikere en helt usannsynlig form for likevekt, er hypotesesystemet ikke viktig for avhandlingens framdrift. Da må en spørre: Hvilken hensikt har dette systemet da? Det kan se ut som systemet fungerer som en framstillingsteknisk finesse. Hypotesehierarkiet utvikler seg nemlig parallelt med fasene i den induktive prosessen. Selv om overgangene mellom fasene dermed blir gjort ekstra tydelige, bør det reises et spørsmålstegn ved hvor hensiktsmessig et slikt retorisk virkemiddel er. Framstillingen forsynes med temmelig verdiløs informasjon, og den stadige gjentakelsen av en unødvendig hypotese gjør at teksten kan føles noe masete.

I sammenlikningen av de tre har jeg viet Kristin Bakken minst oppmerksomhet. Det er fordi hennes anvendelse av hypotetisk-deduktivt system ikke stikker seg ut. Sammenlikner vi derimot Oddvar Nes og Eli Ellingsve, finner vi to markante ytterpunkter. Felles for begge er to svært tydelige deduktive systemer, men herfra forsvinner alle likheter. Hos Nes er systemet implisitt, og det omslutter hele arbeidets problemstilling. Hos Ellingsve er systemet eksplisitt, men hypotesesystemet omslutter ikke arbeidets problemstilling; det ligger på sidelinjen.

Den sterke posisjonen hypotetisk-deduktiv metode har fått, gjør at vi må regne den som en psykologisk drivkraft som i noen tilfeller kan føre til overforbruk av deduktive systemer. Forskere kan fristes til å legge inn hypotetisk-deduktive systemer i stadier av en forskningsprosess der denne ikke er moden for testing av interessante hypoteser. Et eksempel kan vi ta fra hovedoppgaven til EVA

FORSAA MIKKELSEN (1995), en sosiolingvistisk undersøkelse av navnetap i et norsk lokalsamfunn. Problemstillingen presenteres slik:

«Namnan dør bort», sier de eldre. Dette er utgangspunktet for oppgaven. Er det riktig? Hvilke navn er det som forsvinner? Hvorfor forsvinner noen navn? Hvorfor blir andre igjen? (Mikkelsen 1995:17.)

Når problemstillingen er formulert, kan prosjektet gå sin gang. Det vil si: Empiri må framskaffes. Navnekilder må sammenliknes, slik at prosjektets første hovedmålsetting blir nådd: «Hvilke navn er det som forsvinner?» (loc. cit). For å finne svarene må granskeren utføre en *induktiv* undersøkelse. Det gjøres også, med fin stil, men først framsettes flere hypoteser. De to første er formulert slik:

Hypotese I. Navn dør bort. De unge kan færre navn enn de eldre.

Hypotese II. Primærnæringene har størst navnetap.

(Mikkelsen 1995:19.)

Den første hypotesen er uinteressant, fordi den ikke påstår noe annet enn det alle vet fra før. Den andre er ikke så lett å bli klok på. Tradisjonelle stedsnavn i norske bygder har i all hovedsak utspring fra primærnæringene, og da er hypotesens sannhet helt innlysende. Hvis hypotese II ikke blir nærmere presisert, vil den lett framstå som en variant av I, første del.

Eksempelet viser at det er fullt mulig, selv i den mest typisk induktive prosess, å legge inn hypotetisk-deduktive systemer, ta den tilhørende retorikk i bruk, og håpe på at teksten dermed får et skinn av mer vitenskapelighet. Ja, nettopp en utpreget bruk av vitenskapsteoriens uttrykksapparat er svært karakteristisk for denne typen retoriske tekstavsnitt. I tekster der det deduktive systemet derimot tjener en normal, forskningsteknisk hensikt, er det vitenskapsteoretiske uttrykksapparatet gjerne litt mer neddempet. Men ulikhetene mellom tekstene er på dette punktet store (jf. sammenlikningen Nes 1987/Bakken 1998).

4. KONKLUSJON

I dette innlegget har jeg forsøkt å si noe om bruken av induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning, ved å studere vitenskaplige framstillinger/tekster. Bruken av eksplisitte hypotetisk-deduktive systemer hører den nyere navneforskningen til. Den økende anvendelsen av deduktive systemer har helt klart sammenheng med økende interesse for teori og vitenskapsteori generelt i humaniora. HDM har, på grunn av sin innebygde logikk, fått stor prestisje, slik at vi også bør regne metoden som en psykologisk drivkraft. Det må være en sannsynlig forklaring på hvorfor en i moderne fagtekster kan finne hypotetisk-deduktive systemer i sammenhenger der en ikke burde forvente å finne slike ting.

Hypotetisk-deduktiv *metode* har ett formål i forskningen: vitenskaplig framdrift. Hypotetisk-deduktive *systemer* ser derimot ut til å ha to formål: først og fremst et vitenskaplig, men også et retorisk formål. Den første bruksmåten er forskningen avhengig av, den andre kan forskningen utmerket godt greie seg uten. Under induktive operasjoner kan nok enkelte hypotetiske deduksjoner tjene en framstillingsteknisk hensikt, men overdrives denne bruken av unødvendig hypotesetesting, vil det hele lett gi inntrykk av utenpåklisset, akademisk staffasje.

I moderne stedsnavnforskning er både induksjon og deduksjon til stede. Systemene brukes så mye om hverandre at store deler av litteraturen ikke enkelt lar seg kategorisere på dette grunnlaget. En typisk moderne fagtekst tenderer å følge et mønster som i svært grove trekk kan beskrives slik:

Først presenteres problemstillingene for prosjektet; viktige elementer kan gjerne være formulert som hypoteser. Deretter undersøkes et empirisk materiale ved hjelp av et induktivt system. Undersøkelsen avdekker ny innsikt, *blant annet* testbare hypoteser. Hypotesene testes ved deduktiv metode. Til slutt oppsummeres resultatet. Denne nye viten, gjerne formulert som en konklusjon, rommer mer enn testresultatet fra eksplisitt formulerte hypoteser.

Vitenskaplig virksomhet består av langt mer enn hypoteseutprøving og stram logikk. Vitenskapen er også heuristisk; den vil gjerne undersøke nye felter for å finne hypoteseemner, gode ideer. Derfor trenger vitenskapen kartleggingsvirksomhet – i bokstavelig forstand, men også framgangsmåter etter mønster av kartlegging, altså *induktive* framgangsmåter.

Litteraturliste

- Ainiala, Terhi 2000. Ortnamn i förändring. NoB 88:25–41.
- Akselberg, Gunnstein 1979. Noko om stadnamn frå Voss. Utrykt hovedfagsavhandling. Bergen.
- Akselberg, Gunnstein 1981. Stadnamnklassifisering. Egenproduksjon 12:1–25. Bergen.
- Akselberg, Gunnstein 1996. Teori og empiri i nordisk onomastikk. NORNA-rapporter 60:75:88 Uppsala.
- Akselberg, Gunnstein 2000a. Onomastikk og teori. Teoridebatten i norsk onomastikk i 1990-åra – sett i ljøs av tidlegare onomastiske arbeid. NN 17:27–44.
- Akselberg, Gunnstein 2000b. Onomastisk teorigenerering. Grunnlag og utvikling. I: Den nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. S. 31–43. Oslo.
- Akselberg, Gunnstein 2000c. Gardsnamntydingar - standardtolking og modelltolkning hjå Oluf Rygh. Ei metodisk drøfting av gardsnamntolkingane til Oluf Rygh. NORNA-rapporter 70 A. S. 65–85. Uppsala.

- Akselberg, Gunnstein & Kristin Bakken 1997. Norsk namnegransking i dag – status quo eller fagleg utvikling. Nokre kritiske merknader. I: Den 8. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 22. november 1996. S. 11–40. Oslo.
- Andersson, Thorsten 1972. Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamns ålder och samband. NoB 1972:5–58.
- Andersson, Thorsten 1996. Onomastiska grundfrågor. I: NORNA-rapporter 60:15–41. Uppsala.
- Andersson, Thorsten 2000. Namnforskningen inför 2000-talet. I: Den nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. S. 11–30. Oslo.
- Bakken, Kristin 1987. Stedsnavn fra Langlim. Utrykt hovedopp. Oslo.
- Bakken, Kristin 1991. Gustav Indrebø: «Stadnamni i ei fjellbygd». En metodeundersøkelse. NN 8:35–52.
- Bakken, Kristin 1994. Navnelaging og onomastikonet. NN 11:35–45.
- Bakken, Kristin 1998. Leksikalisering av sammensetninger. En studie av leksikaliseringprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet. Acta Humaniora. Oslo.
- Bakken, Kristin 2000a. Teori i navneforskningen. Et diskusjonsinnlegg. I: NORNA-rapporter 70 B:11–23. Uppsala.
- Bakken, Kristin 2000b. Personnavnforskning og stedsnavnforskning – to ulike disipliner? I: Den nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. S. 137–56. Oslo.
- Brink, Stefan 1993. Var står onomastiken i dag? En epistemologisk betraktelse. NN 9/10:7–29.
- Chao, Yuen Ren 1970. Some aspects of the relation between theory and method. I: Method and theory in linguistics. S. 15–26. Edited by Paul L. Garvin. Haag–Paris.
- Christensen [Dalberg], Vibeke & John Kousgård Sørensen 1972. Stednavneforskning I. København.
- Dalberg, Vibeke 1979 & John Kousgård Sørensen. Stednavneforskning II. København.
- Dyvik, Helge 1997. Fra teori til data – eller omvendt? Nordica Bergensia 13:124–41.
- Ellingsve, Eli [Johanne] 1995. Søkelys på Oluf Rygh. NN 12:35–50.
- Ellingsve, Eli [Johanne] 1996. Forsterket søkelys på Oluf Rygh. NN 13:71–74.
- Ellingsve, Eli Johanne 1999. Menneske og stedene. Sannsynliggjøring av relasjoner mellom overledd og underledd i sammensatte stedsnavn med personnavn i underledd. Bergen.
- Ekre, Lars 1960. Opplysningar til Stadnamn frå Midt-Jotunheimen og tilgrensande bygder. Oslo.
- Gåra, Halvor R. 1977. Stadnamn frå Lifjell. Utrykt hovedopp. Trondheim.
- Hallaråker, Peter 1997. Per Hovda (1908–1997). NN 14:11–20.
- Hansen, Åse Kari 1998. Språkkontakt i et gammelt koloniområde. En studie av normannerbosetningens stedsnavn, med særlig vekt på navnegruppa *-tuit*. Utrykt avhandling for dr. art.-graden. Bergen.
- Haslum, Vidar 2000. Stadnamn som nesten gløymd tradisjon. I: Den nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. S. 93–101. Oslo.
- Helleland, Botolv 1970. Stadnamn frå Hardangervidda vest. Utrykt hovedopp. Oslo.
- Helleland, Botolv 1997. Hovudliner i norsk namnegransking 1897–1997. NORNA-rapporter 67:77–118. Uppsala.
- Hoel, Kåre 1994. Bustadnavn i Østfold. Bind I v/ Tom Schmidt. Oslo.
- Hovda, Per 1961. Norske fiskeméd. Oslo.
- Indrebø, Gustav 1921. Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921:113–210.
- Indrebø, Gustav 1924. Norske innsjønamn I. Upplands fylke. Kristiania.
- Mikkelsen, Eva Forsaa 1995. Stedsnavn i Ibestad. Navnedød. Utrykt hovedopp. Tromsø.
- Nedreld, Gudlaug 1998. «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad» – Etternamnsskikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. [Dr.-philos.-avhandling] Kristiansand.
- Nes, Oddvar 1970. Stadnamn som er laga til ei germansk stamme **streu-*. Forskingshistorie og tolking. MM 1970:1–25.

- Nes, Oddvar 1974. Nokre øynamn laga til germansk **hī*-. MM 74:53–65.
- Nes, Oddvar 1985. Gamle vassførenamn. **Inn* og **Lemund*-. NN 2:7:27.
- Nes, Oddvar 1987. Namnetolking. MM 87:55–66.
- Nyström, Staffan 1995. Lexikon och onomastikon – två samverkande system. NN 12:81–87.
- Nyström, Staffan 1996. Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. I: NORNA-rapporter 60. Uppsala.
- Olsen, Magnus 1926. *Ættegård og helligdom*. Oslo.
- Popper, Karl R. 1972. *Conjectures and Refutation*. London.
- Popper, Karl R. 1986. *Objective knowledge*. Oxford.
- Rygh, O. = NG.
- Rygh, Oluf 1898. *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania.
- Sandnes, Jørn 1996. Oluf Rygh og førsteleddet på gårdsnavn på *-stad*. NN 13:67–70.
- Sandnes, Jørn 2000. Nordisk navneforskning i et tverrvitenskapelig perspektiv. Hva er oppnådd – hva kan framtida gi? I: Den nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. S. 103–13. Oslo.
- Schmidt, Tom 2000. Norske gårdsnavn på *-by* og *-bø* med personnavnforledd. *Acta humaniora*. Oslo.
- Særheim, Inge 1999. *Namn og gard. Studium av busetnad på -land*. [Dr.-philos.-avhandling] Bergen.
- Vintermyr, Erik Johs. 1986. Litt om stedsnavnas struktur med tanke på morfeminddeling på EDB. NN 3-1986:73–99.
- Zilliacus, Kurt 1966. Ortnamnen i Houtskär. *Studier i nordisk filologi*, 55. Helsingfors.

Forleddene i norske staðir-navn

(med noen tanker om etterleddets betydning
og navneklassens alder)

Av Frode Korslund

Farm-names with the ending -staðir is the second largest group in Norway (after -ruð). This group has been much debated: Both the age of the group, the meaning of the word -staðir, and the interpretation of the first elements. The author has examined all of these names in Norway (a total of 2362 names) – and he concludes that almost all of the first elements most probably are personal names (or nicknames). He also claims that the meaning of the word -staðir probably are 'parts' or 'shares' (given to/owned by the person mentioned in the first element). As a result from this he will date most of these farm-names to the younger part of the iron age (AD 650–1000) – but he also claims that a significant number must have been made in Catholic times (AD 1000–1350). His conclusions are very similar to those of Oluf Rygh and Magnus Olsen – but they stand in contrast to the opinions of newer researchers of Norwegian farm-names.

Den mest omdiskuterte klassen av nordiske gårdsnavn er utvilsomt de som ender på -staðir. Det er stor uenighet både om alderen på denne klassen, etterleddets betydning og forleddenes innhold. Oluf Rygh og Magnus Olsen regnet med at disse navnene i hovedsak var blitt til i vikingtiden – og at forleddene nesten utelukkende er personnavn og tilnavn (ispedd noen elvenavn). Disse synspunktene er blitt modifisert av en rekke senere navnegranskere, men av plasshensyn kan jeg ikke her referere alle teorier og arbeider som er blitt skrevet om dette temaet. Jeg vil imidlertid vise til den siste artikkelen av Inge Særheim (Særheim 2001) – som min artikkel delvis er skrevet som en reaksjon på.

Hovedgrunnen til at det råder så stor uenighet om tolkningen av forleddene

skyldes at en stor del av dem er flertydige. Svært mange norrøne personnavn (og de aller fleste tilnavnene) er identiske med vanlige appellativer – og tolkningene må da bygge på skjønnsmessige vurderinger. Litt forenklet kan en si at ulike navnegranskere har fulgt en av to mulige strategier:

- 1) En kan velge å tolke flest mulig av forleddene som personnavn eller tilnavn (evt elvenavn). Ved å bruke litt fantasi – og ved å postulere ubelagte sideformer og avledninger av kjente personnavn/tilnavn (og elvenavn) – kan en få de aller fleste forleddene til å bli nettopp dette.
- 2) En kan velge å tolke flest mulig av forleddene som appellativer (evt adjektiver, adverb og preposisjoner). Ved å bruke denne metoden kan en lett få svært mange av forleddene til å bli noe annet enn personnavn og tilnavn (for som nevnt er en rekke personnavn og tilnavn identiske med appellativer og adjektiver – f.eks. *Bjørn*, *Brattr*, *Rauðr*, *Skógr* og *Steinn*).

At det er lett å vri tolkningene i den retningen en ønsker hjelpes dessuten i høy grad av grunnlagsmaterialet: Over 60 % av *staðir*-navnene er først belagt etter år 1500 (og mange middelalderbelegg, særlig fra 1400-tallet, er ofte av dårlig kvalitet og uklare). Dessuten er mer enn 10 % av navnene «forsvundne» (og en mangler derved opplysninger om uttalen). Det er forøvrig umulig å vite om forleddet har hatt genitiv-*s* eller ikke.

Med dette som utgangspunkt kan det virke svært vanskelig å komme frem til noen rimelig sikre og sannsynlige tolkninger av forleddene. Jeg har imidlertid funnet frem til – og brukt – en tredje strategi:

- 3) *Samtlige* forledd i de norske *staðir*-navnene må undersøkes. Dessuten er det svært viktig å ikke bare se etter hva en finner av (mulige) forledd – minst like viktig er det å slå fast hva en *ikke* finner. Ved å gjøre dette til gjenstand for en *totalvurdering* burde det være mulig å avgrense og innsnevre tolkningsmulighetene betraktelig.

Jeg har ekserpert og lagt inn på data samtlige bebyggelsesnavn i *Norske Gaardnavne* som en med en rimelig grad av sannsynlighet kan anta er eldre enn år 1350. Av disse har 2362 navn (tilsynelatende) etterleddet *-staðir*. Alle tall nedenfor er sortert og hentet fra denne datalisten. Som mal for å sortere forleddene har jeg benyttet den samme inndelingen som jeg tidligere har laget for forleddene i norske *vin*- og *heim*-navn (Korslund 1999:59–65).

Jeg har kun oppført tallene for de eksemplene som er rimelig sikre. Forøvrig kunne mange av forleddene fortjent lengre utredninger og kommentarer om forbehold og ulike usikkerhetsmomenter – men de må av plasshensyn utelates her.

1 – Ord for terrengformasjoner (m.m.)

En lang rekke forledd i *staðir*-navnene kan, med en større eller mindre grad av sannsynlighet, tolkes som terrengbeskrivende appellativer. De viktigste og mest frekvente eksemplene jeg har merket meg er som følger:

koll(s) (15), *klepp(s)* (10), *kol(s)* (9), *valla* (9), *molda* (7), *græða?* (6), *helli(s)* (6), *hamar(s)* (5), *holma* (4), *skalla* (4), *vang(a)* (4), *elfar* (3), *flatar* (3), *hjalla* (3), *nef(s)* (3), *rapa?* (3), *tanga* (3), *fit* (2), *hauga* (2), *hofða* (2), *stein(s)* (2), *berg(s)*, *kíla*, *mór?*, *skarða*, *straumr*, *vengi(s)*.

Det er viktig å merke seg at en rekke av disse ordene også ble brukt som personnavn og tilnavn i norrøn tid. Dette gjelder f.eks. *Kollr*, *Kleppr*, *Kolr*, *Moldi*, *Nefr*, *Steinn*, *Bergr*, *Skarði* – *skalli*, *hjalli*, *tangi*, *hqfði*, *kili* og *straumr*. Hvis en regner med sideformer til belagte personnavn, blir andelen 'sikre' appellativer enda mindre. Det bør f.eks. ikke være urimelig å regne med at det godt belagte mannnavnet (og tilnavnet) *Holmr* kan ha hatt en svak sideform **Holmi* (selv om denne ikke er belagt).

Enda viktigere er det å merke seg alle de appellativene som *ikke* forekommer som forledd i *staðir*-navnene. Med utgangspunkt i de vanligste terrengappellativene som finnes som forledd i *vin-*, *heimr-*, *land-*, *setr-* og *býr*-navnene kan en sette opp følgende liste: *áss*, *dalr*, *egg*, *eið*, *eng*, *fjall*, *fors*, *gil*, *grjót*, *hagi*, *heiðr*, *kleif*, *land*, *líð*, *mosi*, *mýrr*, *nes*, *nór*, *røyrr*, *sandr*, *snjór/snær*, *sól*, *strönd*, *sund*, *tjörn*, *vað*, *vágr*, *vatz*, *vindr* (m.m.).

Når en tar i betraktning at det finnes godt over 2000 sammensetninger med *-staðir*, blir den totale mangelen på navn som **Dalstaðir*, **Nesstaðir*, **Sundstaðir* (m.m.) svært merkelig. Dette kan ikke bare skyldes tilfeldigheter. Det må, med all sannsynlighet, være semantiske grunner til at slike sammensetninger ikke kan dannes. (Og jeg vil forsøke å gi en forklaring på dette nedenfor.)

En del av forleddene kan imidlertid vanskelig bortforklares. Dette gjelder f.eks. det frekvente forleddet *valla* – dette må rimeligvis være genitiv pluralis (evt. singularis *vallar*) av *vqllr* m 'eng, gressmark, voll'. Dette tolkningen støttes forøvrig av de fire forleddene *vang(a)* som må være stammeform eller genitiv pluralis (evt. singularis *vangs*) av *vangr* m 'vang, voll, åpen plass'. Samt det ene *vengi(s)* som må være stammeform eller genitiv singularis av *vengi* n 'vang, land'.

2 – Terrengbeskrivende adjektiver (m.m.)

rauð(s) (10), *bratt(s)* (9), *upp?* (8), *gagna* (5), *hár*, *kaldu*, *svart(s)*.

Forleddene *raud(s)*, *bratt(s)* og *svart(s)* skal rimeligvis tolkes som genitiv av mannsnavnene (tilnavnene) *Rauðr*, *Brattr* og *Svartr*. Forleddet i **Kaldustaðir* i Kvam er derimot helst et elvenavn (jf. NG XI:494 og 525).

Rent språklig burde forleddet *gagna* tolkes som en avledning av preposisjonen *gegn* 'imot, overfor' (jf. NO 136) – men det er vanskelig å forstå hvorfor akkurat denne skal være så frekvent som forledd. Det er kanskje derfor mer rimelig å tolke forleddet som genitiv av mannsnavnet **Gagni*. Dette er riktignok ikke belagt – men det kan ha vært en sideform til det belagte mannsnavnet *Gegnir* (jf. NG I:253, NG XIII:171 og NG XV:48).

Forleddet i navnet *Hástaðir* i Selbu er imidlertid ganske sikkert adjektivet *hár* 'høy' («Gaarden ligger høit» – NG XIV:382) – men nettopp derfor er vel dette navnet ikke av de eldste *staðir*-navnene. Samme navn (*Hostad*) finnes i nabo-bygda Singsås (NG XIV:232), men siden dette ikke har noen gamle belegg er det vel rimeligvis et oppkallingsnavn (eller en nyere sammensetning med *-stad*). Lignende sammensetninger finnes (tilsynelatende) fire andre steder i Trøndelag, men alle disse er temmelig usikre (jf. NG XIV:19, 130, 324 og NG XV:350).

Åtte navn har (tilsynelatende) forleddet *upp* – og ett av dem er blitt sognenavn (NG III:191).¹ Det er fristende å tolke dette forleddet som adverbet *upp* 'opp' (som i de hyppige navnene *Uppheimr*, *Uppsalir*, *Uppvin* m.m.) – men dette er betenkelig av to grunner: For det første finnes det (med all rimelighet) ingen andre adverb sammensatt med *-staðir* – og i flere av tilfellene passer det heller ikke særlig godt med topografien til de aktuelle gårdene.²

Det er godt mulig at formen *opp-* (**upp-*) har utviklet seg fra ulike forledd. (Det 'falske' navnet *Oppstad* /*løppsta*/ i Fusa kommer f.eks. fra norrønt **Øfstastofa* – NG XI:189.) Aktuelle personnavn og tilnavn kan f.eks. være genitiv av *Alfr*, *Ólafr*, *Ulfir*, *ofsi/upsi* – eller kanskje *Úfi* (**Úfir?*) og *Uxi/Oxi*.

Uansett – selv med en liberal tolkning av forleddene blir eksemplene med adjektiver og adverb sammensatt med *-staðir* temmelig få. Og en bør merke seg at en lang rekke adjektiver og adverb som er vanlige som forledd i *vin-*, *heimr-*, *land-*, *setr-* og *býr*-navn overhodet ikke forekommer som forledd i *staðir*-navnene. Dette gjelder f.eks. *austr*, *breiðr*, *flatr*, *innri*, *innstr*, *langr*, *lítill*, *meðal*, *mið*, *mikill*, *mjár*, *neðri*, *neztr*, *norðr*, *nýr*, *nørztr*, *ofr*, *slétr*, *stórr*, *suðr*, *sunnr*, *syðri*, *synztr*, *út*, *vestr*, *vestri*, *víðr*, *ytzr*, *øfri*, *øfstr*, *øystri* (m.m.). At ingen av disse adjektivene og adverbene er sammensatt med *-staðir* kan åpenbart ikke bare skyldes tilfeldigheter. Det må, med all sannsynlighet, være semantiske grunner til at det er slik. (Og jeg vil nedenfor forsøke å gi en forklaring på dette.)

3a – Navn på trær

hegg(s) (7), *selja* (5), *røyni?* (2), *aska*, *furu?* – *skóg(s)* (5), *markar?* (3), *skóga?* (2).

De aller fleste norrøne trenavnene forekommer helt klart *ikke* som forledd i norske *staðir*-navn. Det finnes ingen eksempler på sammensetninger som **Aspstaðir*, **Bjarkstaðir*, **Eikstaðir*, **Granstaðir*, **Haslstaðir*, **Lindstaðir* (m.m.).³ En må derfor anta at forleddene i navnene *Hegg(s)staðir* og *Seljastaðir* heller ikke er trenavn – og de bør vel derfor fortrinnsvis tolkes som genitiv av mannsnavnene (tilnavnene) *Heggr* og *Seli* (jf. NO 175 og 361). Av samme grunn bør forleddet i navnet *Askastaðir* rimeligvis tolkes som genitiv av mannsnavnet *Aski* (og ikke som genitiv flertall av trenavnet *askr* m – jf. NG V:339).

Forleddet i de to (usikre) navnene **Røynistaðir* (begge på Sunnmøre) synes å være *røyni* n 'rognelund' – men det er kanskje her mer rimelig å regne med at forleddene er forsvunne elvenavn (jf. NG XIII:24). Det forsvunne navnet **Furustaðir* (?) i Ullensaker har bare ett sent belegg («Furustadt» 1578). Tolkningen av forleddet i dette navnet blir derfor, naturlig nok, svært usikker (NG II:331).

Det finnes ingen eksempler på sammensetninger som **Lundstaðir* og **Viðstaðir*. Forleddet *skóg(s)* bør vel derfor helst tolkes som genitiv av mannsnavnet (tilnavnet) *Skógr* (jf. NO 384). Forleddet *skóga* er noe mer problematisk: mannsnavnet (tilnavnet) *Skógi* er bare kjent fra Jämtland (jf. NG IX:326). Sett i sammenheng med det som er sagt ovenfor er det vel likevel mest rimelig å anta at også dette forleddet fortrinnsvis bør tolkes som et mannsnavn/tilnavn. En viss støtte for å tolke forleddet som genitiv pluralis av *skógr* m 'skog' finner vi imidlertid i de tre usikre forleddene **marka(r)* – dette kan være genitiv pluralis/singularis av *mørk* f 'skog' (jf. NG III:88, NG IV–2:90 og 246).

3b – Navn på planter (m.m.)

fífil(s), *køggv?* (4), *lyng?* (3), *klung?* (2), *møðru?*, *rug?*, *barka(r)* (8), *stúfa* (2), *stúf(s)* (2), *stufna?*

Forleddet i navnet **Fífil(s)staðir* er trolig genitiv av tilnavnet *fífill* m (myrull? løvetann? – jf. NO 109). De andre eksemplene på (mulige) plantenavn er usikre – og de kan tolkes på flere måter.

Forleddet i de åtte navnene *Barka(r)staðir* skal, med all rimelighet, tolkes som genitiv av mannsnavnet (tilnavnet) *Bqrkr* el tilnavnet *barki* (og neppe som genitiv pluralis av *bqrkr* m 'bark'). Likeledes er vel forleddet i de to navnene *Stúf(s)staðir* helst genitiv av mannsnavnet *Stúfr* – og forleddet i de to navnene *Stúfastaðir* er vel da den svake sideformen av dette mannsnavnet (*Stúfi*). (Det er imidlertid betenkelig at denne sideformen kun er belagt én gang – jf. NG I:256.) Forleddet i det forsvunne navnet *Stufnastaðir* (?) i Ullensaker bør kanskje også tolkes som et (ubelagt) mannsnavn/tilnavn (jf. NG II:330).

4 – Navn på dyr

En lang rekke forledd i norske *staðir*-navn er (eller iallfall synes å være) dyrenavn. De mest frekvente er som følger:

bjarna(r) (41), *rafn(s)* (17), *arna(r)* (13), *vífil(s)* (13), *rakka* (8), *hafn(s)* (6), *hana* (5), *hauk(s)* (5), *má(s)* (5), *orra* (5), *gauk(s)* (4), *hval(s)* (4), *ígul(s)* (4). *gemli(s)* (3), *hegra* (3), *kalf(s)* (3), *klegg(ja)?* (3), *maur(s)?* (3).

Spørsmålet er om disse forleddene skal forstås direkte som dyrenavn – eller om de er blitt brukt sekundært som personnavn eller tilnavn (eventuelt som avledete elvenavn). Det er umulig å gi et sikkert svar på dette – men i flere av tilfellene bør (må) nok forleddene helst tolkes som mannsnavn/tilnavn:

Insektnavnet *vífíll* m 'skoppetroll' hadde neppe vært så frekvent hvis det var blitt brukt i sin egentlige betydning (og en burde da forvente at det sto genitiv pluralis) – det er vel derfor mest rimelig å anta at det her er blitt brukt sekundært som mannsnavn/tilnavn (jf. NO 498).

De fleste *staðir*-gårdene som har *hvalr* m 'hval' og *ígull* m 'kråkebolle, sjøpiggsvin' som forledd ligger et godt stykke fra havet. Disse ordene må derfor her være brukt som mannsnavn/tilnavn.⁴

Navnet på den gamle prestegården i Øyer var *Orrastaðir*. Denne ligger i grenda Flata nede ved Lågen – omgitt av store og gamle gårder. Det er vel lite trolig at det var noen orreleik her når navnet ble dannet – og dette forleddet bør vel derfor helst tolkes som tilnavnet *orri* (jf. NG IV-1:165). Lignende betraktninger kan gjøres for en rekke andre av (de mulige) dyrenavnene.

5 – Ord brukt om terreng i overført betydning

En lang rekke forledd i *staðir*-navnene kan tenkes være brukt i overført betydning for å beskrive terrengformasjoner. De mest frekvente – og rimeligste – kandidatene er som følger:

ring(s) (15), *krók(s)* (14), *hjaln(s)* (5), *skíða* (5), *stokk?* (4), *geir(s)* (3), *nafar(s)* (3), *barða* (2), *flekk(s)* (2), *kopp(s)* (2), *gafll(s)*, *kníf(s)*, *knjá*, *rana*, *rauka*, *skurð(s)*, *stabba*, *strúpa*, *þróar*, *vambar*.

De mest frekvente forleddene er belagt som personnavn og/eller tilnavn i norrønt (*Ringr*, *Krókr*, *Hjalnr*, *Skíði*, *Geirr*, *Nafarr*, *Barði* – *flekkr*, *koppr*, *rani*, *stokkr*) – og det er vel mest rimelig å anta at de aller fleste skal tolkes som dette.

De fleste av forleddene som kun forekommer én gang er imidlertid *ikke* belagt som personnavn eller tilnavn (*gafll*, *knífr*, *kné*, *raukr*, *skurðr*, *stabbi*, *strúpi*, *þró*,

vqmb) – og i disse tilfellene bør en da helst lete etter andre forklaringer. (Men en kan selvsagt ikke utelukke at de er blitt brukt som persontilnavn selv om de, tilfeldigvis, ikke er belagt som dette i norrøne kilder.) Samtlige forledd synes å være i genitiv – og dette kan indikere at forleddene i flere tilfeller er forsvunne stedsnavn.

6 – Ord for menneskeskapte konstruksjoner

rjóðr(s) (7), *bjár* (6), *húsa* (6), *borgar(s)* (4), *yndi(s)* (3), *brunn(s)* (2), *brúar*, *brunna*, *bæjar*.

Sammensetningen *Rjóðr(s)staðr* (pl?) som forekommer syv ganger bør vel helst regnes som et appellativ i likhet med *ruðstaðr* – betydningen er iallfall omtrent den samme. Det samme gjelder de seks navnene *Bjárstaðr* (pl?) (og det ene **Bæjarstaðr*) – disse sammensetningene kan vel i betydning sammenlignes med appellativet *bólstaðr*. De seks navnene *Húsastaðir* regner jeg også som sammensatt med *-staðr*. Dette navnet må ha hatt en svært spesiell betydning siden hele tre av dem er blitt sognenavn. De kan vel i betydning sammenlignes med navnet *Húsabýr* – som også ofte er blitt kirkested.⁵

Det ene navnet **Brúarstaðr* (pl?) bør utvilsomt (om det er gammelt) regnes som appellativet *brúarstaðr* (jf. NO: 65 og NG II:417). Og de tre navnene *Yndi(s)staðr* (pl?) – som alle forekommer i det gamle landskapet Fjaler – bør vel helst regnes som appellativet *yndisstaðr* 'hugnad-stad (om paradís)' (NO 510). (Jf. at det innlånte appellativet *paradís* allerede i middelalderen ble brukt som gårdsnavn flere steder.)

De fire navnene *Borgar(s)staðir* bør nok derimot regnes som ekte *staðir*-navn – men forleddet i disse er, med all rimelighet, genitiv av mansnavnet *Borgarr*.

7a – Elvenavn

Forleddene i 13 av *staðir*-navnene er sikre (belagte) elvenavn:

- *Bronkustaðir* (forsv.) (NG III:305) – *Bronka*.
- *Brqndustaðir* (NG XIII:427) – *Branda*.
- Foldarstaðir* (NG XIV:240) – *Folla*.
- *Gauستاðir* (NG XIV:243) – *Gaua*.
- *Glámustaðir* (NG III:350) – *Glomma*.
- *Hoprustaðir* (NG XII:158) – *Hopra*.
- *Hqrundarstaðir* (NG XIV:168) – *Horunda*.
- *Kqldustaðir* (NG XI:525) – *Kaldånæ*.
- *Lýsustaðir* (NG III:242) – *Lysa*.
- *Meistaðir* (NG XIII:301) – *Meia*.

Skjórarstaðir (NG XIV:191) – *Skjördøla*.

Sýustaðir (NG XIV:159) – *Sya*.

**Qndrustaðir* (NG IV-1:32) – *Andra*.

Ganske sikre eksempler er også de følgende fire:

**Gautstaðir* (NG XIII:339) – **Gaut-*.

**Gjallarstaðir* (forsv.) (NG V:323) – **Gjöll*.

Laufustaðir (NG II:295) – **Laufa*.

Vqlustaðir (NG V:254) – **Vala*.

Elvenavn er foreslått som tolkninger av forleddene i en lang rekke andre *staðir*-navn (134 stk.) – men disse er alle mer eller mindre usikre.

7b – Gårdsnavn

Forleddene i syv *staðir*-navn er belagte gårdsnavn:

Borgastaðir (NG VII:119) – *Borge/Borgir* pl.

**Eik(s)staðir* (NG IV-2:36) – *Eik/*Eik*.

**Follestaðir* (NG VII:117) – *Follau/*Forlá?*

**Haugastaðir* (NG VI:86) – *Haugan/Haugar* pl.

Hof(s)staðir (NG XV:36) – *Hove/Hof*.

Mænstaðir (NG VII:118) – *Men/Mæn* (**Mævin*)

Varðeimsstaðir (NG VI:142) – **Varðheimr*.

Flere av navnene er imidlertid relativt sent belagt – og en kan mistenke dem for å være unge sammensetninger med *-stad*. I andre tilfeller kan det være grunn til å tro at etterleddet opprinnelig er *-stōð* f 'båttstø'. Det sikreste eksemplet på at etterleddet er et gammelt *-staðir*, er navnet *Varðeimsstaðir* i Vivestad, Vestfold («a Vardæimstodum» RB). Gårdsnavnet **Varðheimr* er riktignok ikke belagt – men det bør vel likevel regnes som sikkert.⁶

Andre gårdsnavn er også blitt foreslått som forledd i *staðir*-navnene – men disse eksemplene er langt mer usikre. En merkelig sammensetning ville i så fall navnet **Þveitarstaðir* (?) (forsv.) i Stod være (med genitiv av det forsvunne gårdsnavnet **Þveit* som forledd? – jf. NG XV:271 f).

7c – Andre stedsnavn

Noen andre stedsnavn (navn på fjell, sjøer, sund og øyer) er også belagt som forledd i *staðir*-navn:

Álreksstaðir (NG XI:290–291) – *Ulriken* (fjell)

**Nípustaðir* (NG XI:343) – *Nipa* (fjell)

Strjónarstaðir (NG XVI:360) – *Strøna* (fjell)

- **Uxastaðir* (ST, Selbu:389) – *Oksinn* (fjell)
- **Arastaðir* (NG I:180/398) – *Ara* (sjø)
- **Lýsisstaðir* (NG I:61) – *Lyseren* (sjø)
- **Øyjastaðir* (NG I:191, 398) – *Øymarksjøen/Øyi*
- **Nálarstaðir* (NG XIII:368) – *Nålseidet/*Nál* (sund)
- **Þrumustaðir* (NG VIII:104) – *Tromøy/Þruma* (øy)

Andre forledd er også foreslått å være stedsnavn – men alle disse er hypotetiske og langt mer usikre (jf. forøvrig ovenfor under 5).

8 – Personnavn (m.m.)

I *Norske Gaardnavne* blir forleddene i norske *staðir*-navn nærmest konsekvent tolket som personnavn og/eller tilnavn (selv om en da i mange tilfeller må forutsette dårlig belagte, ubelagte eller rent hypotetiske navn og navnevarianter). Forleddene er forøvrig i mange tilfeller flertydige (jf. ovenfor og nedenfor). Hvor stor andel av forleddene i *staðir*-navnene som egentlig er personnavn eller tilnavn er det derfor umulig å gi et sikkert tall for – dette vil i stor grad være resultatet av en subjektiv vurdering.

En brukbar angrepsvinkel på problemet kan imidlertid være å studere de mest frekvente forleddene i *staðir*-navnene (og håpe at dette gir et noenlunde representativt inntrykk av antallet personnavn i samtlige forledd). De mest frekvente forleddene er som følger:

bjarna(r) (41), *auða* (19), *eiríks* (17), *rafns* (17), *atla* (15), *kolls* (15), *rings* (15), *róalds* (15), *gríms* (*grímars?* *grímulfs?*) (14), *króks* (14), *reiðars* (14), *arna(r)* (13), *heðins* (13), *vífils* (13), *háreks* (12), *qlvis* (12), *finna* (11), *haralds* (11), *ólafs/óla* (11), *skeggja* (11), *finns* (10), *klepps* (10), *orms* (10), *rauðs* (10), *smiðs* (10), *bratts* (9), *fjalar?* (9), *fljúgs?* (9), *hof?* (9), *kára* (9), *kols* (9), *valla* (9), *barkar* (8), *fjalar* (8), *friðreks* (8), *gauta* (8), *greips* (8), *grímu?* (8), *haka* (8), *harðar* (8), *helga* (8), *ketils* (8), *narfa* (8), *óttars* (8), *rakka* (8), *róa(rs)* (8), *upp?* (8).

Praktisk talt samtlige forledd er belagte mannsnavn (evt. tilnavn) i genitiv. At forleddet *bjarna(r)* er vesentlig mer frekvent enn de andre skyldes vel at dette dekker genitivsformene til to vanlige mannsnavn (*Bjarni* og *Björn*). Flere av forleddene er riktignok flertydige (de kan også tolkes som dyrenavn o.a.) – men ut fra en totalvurdering er det vel mest rimelig å tolke alle disse primært som mannsnavn (evt tilnavn).

Hvis dette utvalget et representativt for samtlige *staðir*-navn bør altså forleddene fortrinnsvis tolkes som personnavn eller tilnavn i alle tilfeller hvor forleddet er belagt som et slikt. Og en bør holde muligheten åpen for at en del person-

navn og tilnavn kan ha eksistert og vært i bruk selv om de ikke er belagt i kilder fra 1200-tallet og senere. Dette er særlig aktuelt for forleddet i det frekvente **Fljúgsstaðir* (?) – her er det vel ikke urimelig å forutsette et (ellers ukjent) mannsnavn **Fljúgr* (jf. NG IV–1:228 og 222). Det samme gjelder nok forleddet i navnene **Fjalar(s)staðir* – dette bør rimeligvis tolkes som genitiv av et forsvunnet mannsnavn **Fjalarr* (jf. NO:111).⁷

Forleddet *grímu* (?) kan være genitiv av kvinnenavnet *Gríma* (men det er merkelig at akkurat dette skal være så frekvent – det er bare kjent fra Island). I flere av tilfellene bør det derfor kanskje heller tolkes som et (ellers ubelagt) elvenavn (jf. NG IV–1:187). (Men aller helst er det kanskje genitiv av mannsnavnet *Grímarr* – når mellomvokalen ikke er sikkert belagt som /u/ må vel navnene *Grimstad* like gjerne kunne forutsettes av et opprinnelig *Grímarsstaðir* – jf. NG XI:556.)

Forleddene *upp?* og *hof?* har trolig ulikt opphav – og de er kommentert nærmere under 2 og 9b. Det eneste frekvente forleddet som ikke kan tolkes som et personnavn eller tilnavn er *valla* – dette kan vanskelig være noe annet enn *völlr* m 'eng, gressmark, voll' i genitiv pluralis (evt singularis *vallar*).

9a – Gudenavn og gudebetegnelser

Frøys?/Frøyju? (3), *Tys?* (1), *dísar?* (1).

Tre gårder i Norge har navnet *Frøstad/Frøystad* (ingen av dem har gode middelalderbelegg). Forleddene i disse navnene kan formelt være genitiv av gudenavnet *Frøyr* eller gudinnenavnet *Frøyja* – men det er vel mer rimelig å anta at de er avslutte former av personnavn sammensatt med *Frøy-* (*Frøybjørn*, *Frøygarðr*, *Frøysteinn*, *Frøyviðr*; *Frøydís* eller *Frøygerðr* – jf. NG XII:482, NG XIII:39 og NG XV:63 f).

Forleddet i gårdsnavnet *Tystad* («Tistad» 1567) i Gloppen kan formelt være genitiv av gudenavnet *Týr*. Men dette er vel, av en rekke grunner, lite sannsynlig (jf. NG XII:467 f). Forleddet i gårdsnavnet *Distad* («Dystad» 1603) i Balestrand forklares trolig best som genitiv av kvinnenavnet *Dís* (som er identisk med appellativet *dís* 'kvinnelig guddom' – jf. NO:76 og NG XII:145).

9b – Ord for kultsteder

hof? (10), *helga?* (8), *vé?* (6), *elgjar?* (2).

Ti gårder i Norge har navnet *Hofstad* – men tolkningen av både forleddet og etterleddet er i flere av tilfellene ganske usikker. De sterkeste kandidatene for å tolke forleddet som *hof* n 'hedensk gudshus' er *Hofstad* («Hoffstadt» 1590) i Melhus (ved kirkestedet i grenda *Óðinssalr* – jf. NG IV:286), *Hofstad* («af Hofstathom» AB) i Stjørdal (ved gården *Hof* – jf. NG XV:36) og kanskje

Hofstad («Hoffstadt» 1563) i Fitjar (nabogård til *Helgaland* – jf. NG XI:154). I flere av navnene synes forleddet imidlertid heller å være et elvenavn – eller noe annet (jf. NG IV:7 og 68 og NG XV:127 og 211). Og selv om forleddet virkelig er *hof* 'hedensk gudshus' i flere av (alle?) navnene *Hofstad* er det slett ikke sikkert av de er ekte *staðir*-navn – de bør i så fall heller tolkes som appellativet *hofstaðr* m 'hovsted' (jf. NO 195 og NG Indl:76).

Åtte gårder har navnet *Helgestad* – men forleddet i alle disse er nok helst genitiv av mansnavnet *Helgi* eller kvinnenavnet *Helga* (jf. NG II:40 og 62, NG III:289, NG IV-1:52, NG IV-2:54, NG VI:67 og 249 og NG XVI:9).

Seks gårder har navnet *Vestad*. Forleddene i de fleste av disse navnene er vel helst avslitte personnavn (jf. NG XIII:245) – men (iallfall) for de to navnene i Vestfold er det mer rimelig å anta at forleddet faktisk er *vé* n 'helligdom, hellig sted' (jf. NG VI:272 og 297). (Men i så fall bør vel etterleddet heller tolkes som *-staðr* – jf ovenfor under *hofstaðr*.)

To navn i Vestfold synes å ha hatt formen **Elgjarstaðir*. Det er mulig at forleddet i disse navnene er kultisk (i slekt med gotisk *alhs* f 'tempel') – men dette er ganske usikkert (jf. NG VI:246).

10 – Ord med usikker tolkning

For en lang rekke forledd i *staðir*-navnene er det vanskelig å gi en god og sikker tolkning: Over 60 % av navnene er, som tidligere nevnt, først belagt etter år 1500 – og mange middelalderbelegg (særlig de fra 1400-tallet) er ofte av dårlig kvalitet og uklare. Det er dessuten et stort problem at det er umulig å vite om forleddet har genitiv-s eller ikke (dette ville i mange tilfeller gjøre tolkningene sikrere). De mest frekvente forleddene med usikker tolkning er som følger:

fjalar? (9), *fljúgs?* (9), *hof?* (9), *upp?* (8), *kjer?* (7), *kjól?* (7), *kvaka?* (7), *græða?* (6), *helli?* (6), *hildar?* (6), *kvæðu?* (6), *skjöldulfs?* (6), *far(ar)?* (5), *hamar?* (5), *hog?* (5), *brak?* (4), *bæla?* (4), *dram?* (4), *færeks?* (4), *gjel?* (4), *gjøl?* (4), *her?* (4), *kví?* (4), *lysu?* (4), *saup?* (4), *skinna?* (4), *skírar?* (4), *skjøl?* (4), *stok?* (4), *svarfað(ar)?* (4), *vé?* (4), *vølu?* (4), *þjóð?* (4).

Flere av forleddene er kommentert ovenfor (1–9). En bør forøvrig merke seg at tilsynelatende like forledd (i etterreformatoriske kilder) ofte kan ha ulikt opphav.

Forleddenes betydning – en oppsummering

Etter å ha undersøkt samtlige forledd i norske *staðir*-navn – og foretatt en totalvurdering av materialet – er jeg bare blitt mer og mer overbevist om at hovedtesen til Oluf Rygh og Magnus Olsen trolig er korrekt: Forleddene i de fleste

navnene bør sannsynligvis tolkes som personnavn eller tilnavn. Jeg bygger denne konklusjonen på tre påviselige fakta:

1. Variasjonsbredden er svært stor: De 2362 sammensatte *staðir*-navnene er fordelt på over 1000 ulike forledd. Dette forklares best ved å anta at de fleste forleddene er *proprier* (og da fortrinnsvis personnavn).
2. Til tross for at *-staðir* er det nest vanligste etterleddet i norske gårdsnavn (bare slått av *-ruð*) har det ingen vanlige 'type-navn' (sammensatt med appellativer, adjektiver, adverb eller preposisjoner). Dette skiller det sterkt fra andre frekvente navnegrupper – jf. følgende typiske sammensetninger med *vin*, *heimr*, *land* og *býr*:

Dalvin (46), *Leikvin* (43), *Skøðin* (**Skaðvin*) (29), *Hofvin* (23), *Grønin* (**Granvin*) (20), *Alfvin* (19), *Sandvin* (19). *Sólheimr* (70), *Háheimr* (40), *Sæheimr* (37), *Meðalheimr* (33), *Forsheimr* (32), *Suðrheimr* (23), *Uppheimr* (20). *Háland* (66), *Eikiland* (60), *Birkiland* (45), *Helgaland* (45), *Hofland* (39), *Meðalland* (32), *Haugaland* (30), *Høyland* (30), *Espiland* (29), *Hallland* (29), *Langaland* (26), *Røysaland* (26), *Bjárland* (25), *Steinsland* (25), *Haukaland* (20). *Norðrbýr* (59), *Austrbýr* (40), *Meðalbýr* (38), *Øfribýr* (37), *Miðbýr* (32), *Sunnbýr* (27), *Vestrbýr* (23).

Hvis forleddene i *staðir*-navnene også kunne være vanlige appellativer (og adjektiver m.m.) burde en forvente en rekke 'typiske' sammensetninger også for disse.

3. En lang rekke vanlige appellativer (og adjektiver m.m.) mangler totalt som forledd i *staðir*-navnene. Det finnes f.eks ingen eksempler på navn som **Birkistaðir*, **Breiðustaðir*, **Dalstaðir*, **Fors-staðir*, **Granstaðir*, **Haugastaðir*, **Haukastaðir*, **Langustaðir*, **Meðalstaðir*, **Nes-staðir*, **Norðrstaðir*, **Sandstaðir*, **Sólstaðir*, **Øfrustaðir*, etc. Denne mangelen kan ikke bare skyldes tilfeldigheter – det må være grunnleggende semantiske grunner til at slike sammensetninger ikke kan dannes. Og når vi ikke finner noen sammensetninger med *vanlige* appellativer (m.m.) i *staðir*-navnene bør vi rimeligvis heller ikke forvente å finne noen særlig mange sammensetninger med *uvanlige* appellativer.

På grunnlag av det som er nevnt ovenfor vil jeg derfor postulere følgende regel: Forleddet i ekte (og gamle) *staðir*-navn skal, og må, være et *proprium* i genitiv (og da fortrinnsvis et personnavn eller tilnavn).

Nå finnes det riktignok noen spredte eksempler på at appellativer (m.m.) kan være forledd i *staðir*-navn. Men disse bør etter min mening betraktes som uregelrette (og unge) unntak (mer om det nedenfor).

Betydningen av etterleddet -*staðir*

Hvilken grunnleggende betydning etterleddet -*staðir* egentlig har hatt, har vært mye debattert. Mange forslag er etter hvert blitt lagt frem – men ingen av dem har vært i stand til å gi tilfredsstillende svar på følgende spørsmål:

1. Hvorfor er det alltid sammensatt?
2. Hvorfor er det alltid i pluralis?
3. Hvorfor forekommer det aldri som bygdenavn? (i motsetning til f.eks. *vin* og *heimr*).
4. Hvorfor er forleddet (praktisk talt aldri) et appellativ eller et adjektiv?
5. Hvorfor er forleddet aldri et gudenavn? (Mange stadgårder er store og har en sentral beliggenhet – og 50 har gitt navn til et kirkesogn.)

Ordet *staðir* blir vanligvis tolket som 'Bosted', eller 'grunn der bustad ligg el. kan liggje' (jf. NG Innl:77 og NSL 421). Dette er imidlertid tolkninger som ikke besvarer noen av de stilte spørsmålene. Dessuten burde en forvente at andre etterledd med lignende betydninger (f.eks. *setr* 'bustad, tilhaldsstad' – NSL 387) opptrådte på samme måte – men dette er langt fra tilfelle. Jeg vil derfor heller foreslå følgende tolkning: 'part, del'.⁸ Denne betydningen er belagt for ordet *staðr* (NO 406, f.eks. *skipta i fjóra staði*), og den gir etter min mening tilfredsstillende svar på spørsmålene:

1. Grunnen til at det alltid opptrer i sammensatt form er fordi 'Partene' eller 'Delene' alene fungerer dårlig som stedsnavn. En bør helst angi hva de er parter av, eller hvem som eier disse delene.
2. Jeg vil anta at (de eldste) *staðir*-gårdene er resultatene av broderlige delinger av eldre gårder. *Eiríkr* (f.eks.) skulle da få halvparten av innmarka, halvparten av engmarkene, halvparten av utmarka, halvparten av skogen, etc. Selv om de utskilte delene utgjorde en samlet geografisk enhet ville det være naturlig og omtale dem i flertall siden det dreier seg om ulike landskapstyper.
3. At *staðir*-navnene aldri forekommer som bygdenavn er en naturlig konsekvens av at det dreier seg om utskilte parter av eldre gårder.
4. At forleddet ikke kan være et appellativ eller et adjektiv skyldes at det er vanskelig å finne et appellativ eller adjektiv som gir en dekkende beskrivelse

av de ulike delene (innmark, eng, beite, skog, strandlinje, etc). Det eneste disse delene egentlig har felles er samme eier, og navnet *Eiríks-staðir* ('Eiríksdelene', 'partene som ble utskilt til Eirik') blir da det naturlige valget av navn på den nye enheten.

Skjønt ikke alltid – i noen tilfeller lå kanskje alle de utskilte partene langs en elv (fra fjell til fjord/dalbunn). I slike tilfeller kunne det falle naturlig og omtale den nye enheten som (f.eks) *Foldarstaðir* ('de utskilte partene som ligger langsved elva Fold'). Andre stedsnavn kunne vel også i noen tilfeller brukes – navnet *Árstad* betyr vel da 'partene som ligger på/under/ved fjellet **Alrekr/Ulriken*' (jf. NSL 515).

5. At forleddet ikke er et gudenavn kan enkelt forklares med at en ikke holder arveoppgjør med en gud.

Men hva med de tilfellene hvor det er åpenbart at forleddet er et appellativ eller adjektiv? Jeg vil tro at den opprinnelige meningen av etterleddet *-staðir* etterhvert ble glemt, og at folk begynte å oppfatte dette som et innholdsløst gårdsnavnssuffiks. At det er blitt oppfattet slik i etterreformatorisk tid er helt tydelig, og når det først har fått denne (tomme) betydningen kan en jo sette foran hvilket forledd en vil (f.eks. *Myrstad*, *Sagstad* og *Skogstad*). Og en kan nå selvsagt også bruke ordet til å navngi nyrydninger.

Men dette går nok lenger tilbake enn til reformasjonen – denne overgangen har trolig skjedd allerede i vikingtiden (og iallfall i kristen middelalder). Derfor kan vi allerede i norrøn tid få navn som *Fitsstaðir* (NG IV-2:75), *Hástaðir* (NG XIV:382) og *Ílastaðir* (NG VI:249).⁹ Men disse navnene er sjeldne, og de stikker seg ut. Størrelse og beliggenhet tilsier da også at de er forholdsvis unge (og flere av dem har senere forsvunnet). Dette bringer oss over på det tredje uavklarte spørsmålet – alderen på *staðir*-navnene.

Alderen på etterleddet *-staðir*

Alderen på *staðir*-navnene har vært mye diskutert. Problemet er todelt: Hvor unge er de yngste (ekte) *staðir*-navnene, og hvor gamle er de eldste *staðir*-navnene?

Det har lenge vært en etablert sannhet innenfor norsk navnegransking at etterleddet *-staðir* ikke lenger var produktivt i kristen middelalder. Denne påstanden bygger på O. Ryghs kommentar i innledningsbindet til *Norske Gaardnavne*, at

blandt de mangfoldige Navne af denne Klasse [...] kun findes et eneste, hvori Personnavnet hører til de i den kristelige Tid indførte, *Jónsstaðir*, der tilmed kun forekommer 2 Gange (NG Inkl:77).

Dette er blitt sitert og gjentatt en rekke ganger de siste hundre årene, senest i *Norsk stadnamleksikon* (NSL 421), av Eli Johanne Ellingsve (Ellingsve 1999:20) og Inge Særheim (Særheim 2001:42). Men det blir ikke riktigere av den grunn. Hvis forfatterne av NSL slår opp i sitt eget verk på side 316, vil de se at forleddet i gårdnavnet *Mongstad* blir tolket som mannsnavnet *Magnús* (jf NG XI:419), og dette navnet må nødvendigvis være fra kristen tid (latin *magnus*).¹⁰ Og hvis man tar seg bryet med å lete litt i NG finner man fort flere:

Villumstad i Hisøy har mannsnavnet *Vilhjalmr* som forledd, og dette er et «Udentvilt forholdsvis sent dannet Navn» (NG VIII:103). Dette kan vel også være tilfellet for *Englestad* i Davik: «af Mandsnavnet *Engli*, som først kjendes fra Midten af det 13de Aarh.» (NG XII:407). *Haugstad* i Sæbø har mannsnavnet *Hugi* som forledd, og dette er trolig også fra kristen middelalder: «Dette var meget alm. i den senere MA, men kjendes fra den ældste historiske Tid hverken fra Norge eller fra Island» (NG XI:397). Navnet **Hugastaðir* synes også å forekomme fire andre steder (NG VII:95, 362, 422 og NG IX:310).¹¹

En del *staðir*-navn med tilnavn som forledd synes også å være fra kristen tid – dette må iallfall være tilfelle for *Påvestad* i Høland som har *páfi* ('Pave') som forledd (NG II:202). Det samme er trolig tilfellet for de tre *staðir*-navnene med tilnavnet *púki* ('Djævel') som forledd (NG II:60, NG VI:276, NG XIV:120) – dette ordet er visstnok lånt fra lavtysk, og det må iallfall ha vært populært i kristen middelalder siden fire *rud*-gårder har det som forledd. Tilnavnet *ulfaldi* betyr 'Kamel' – det er vel derfor ikke urimelig å regne med at også *Ulfaldastaðir* i Voss er fra kristen tid (NG XI:533). Dette navnet finnes trolig også i Årdal (NG X:318).

De to gårdene med yrkesbetegnelsen *sútari* m 'skomaker' som forledd må også være fra kristen tid: «Da dette er et Laanord fra Latin, maa Navnet vistnok være fra kristelig Tid og saaledes høre blandt de alleryngste Navne, der er dannede med *-staðir* som sidste Led» (NG VIII:188, NG IV-1:219). Et annet *staðir*-navn med en yrkesbetegnelse som forledd er kanskje også fra kristen tid (**Kopparastaðir* NG XIII:37) – det er vel grunn til å regne med at koppemakere først fikk et større marked i kristen middelalder.

I andre tilfeller kan en regne med at et *staðir*-navn er forholdsvis ungt pga språklige forhold – jf. f.eks. omtalen av *Eirikstad* i Austad («Erichstadt» 1594 1/1, /^heiriksta/): «Da 1ste Led ikke er blevet sammendraget til én Stavelse, er det vel et forholdsvis sent dannet Navn paa *-stad*» (NG IX:224).

Historiske opplysninger om navneskifter viser dessuten at *staðir*-navn kan ha blitt dannet så sent som i perioden 1300–1350 – jf. omtalen av *Dukstad* i Voss (NG XI:539) og *Erikstad* i Bru (NG XII:371).

I tillegg til disse forholdsvis sikre eksemplene må en regne med store mørketall. Her kan en merke seg at mange *staðir*-gårder er små og ligger avsides til.

(Talende er f.eks. beskrivelsen av gården **Kaldustaðir* i Kvam: «I den trange Dal, hvor Gaarden ligger, og hvor man 20 Uger af Aaret ikke har Sol, staar der en meget kold Træk fra Elven.» – NG XI:494.) Og som tidligere nevnt er over 60 % av *staðir*-navnene først belagt i etterreformatoriske kilder, og over 10 % av *staðir*-navnene er «forsvundne». Jeg vil derfor konkludere med at *staðir*-navnene har vært produktive i kristen tid – og trolig helt frem til svartedauden. Hvor mange er umulig å si, men det dreier seg utvilsomt om et ikke ubetydelig antall.¹²

Men hvor gamle er de eldste *staðir*-navnene? Inge Særheim mener at mange ble dannet i perioden (ca.) 200–550 e.Kr. (Særheim: 49). Dette stiller jeg meg imidlertid sterkt tvilende til: Hvis min antagelse om at de eldste *staðir*-navnene kun har personnavn og tilnavn (samt noen stedsnavn) som forledd bør vel ikke disse trekkes så langt tilbake i tid. *Vin*- og *heimr*-navnene (som fortrinnsvis bør dateres til denne perioden) har som kjent aldri personnavn som forledd (med ett unntak – jf. Korslund 1999:64).

Jeg vil derfor helst datere alle de gamle og ekte *staðir*-navnene til Særheims andre periode: (ca.) 650–900 e.Kr. En god del av navnene bør også, som nevnt ovenfor, dateres til sen vikingtid og kristen middelalder (ca.) 900–1350 e.Kr. Men i denne perioden var altså den opprinnelige betydningen av etterleddet glemt – og det ble nå brukt som et innholdsløst gårdsnavnssuffiks.

Konklusjoner

En lang rekke forledd i norske *staðir*-navn kan – rent språklig – tolkes som appellativer (m.m.). Ut fra en totalvurdering av samtlige forledd i de norske navnene synes jeg imidlertid det er mest rimelig å tolke disse som proprier (fortrinnsvis personnavn og tilnavn – men til en viss grad også som elvenavn og andre stedsnavn).

Det må være semantiske grunner til at det er slik – og jeg vil postulere at grunnbetydningen av etterleddet *-staðir* har vært 'partene' eller 'delene' (utskilt fra en eldre gård).

De ekte *staðir*-navnene ble, etter min mening, dannet i perioden (ca.) 650–900 e.Kr. Gårdene med slike navn er ofte store med sentral beliggenhet – og de har ofte arkeologiske funn fra enda eldre tider. Jeg vil imidlertid forklare dette ved at de, som nevnt, trolig er fradelt eldre storgårder.¹³

Etterleddet *-staðir* må også ha vært produktivt i sen vikingtid og kristen middelalder (ca. 900–1350 e.Kr). Etterleddet *-staðir* var i denne sene perioden blitt et innholdsløst gårdsnavnssuffiks – og det kunne nå også brukes for å navngi nyrydninger. Flere av sammensetningene som ble laget i denne perioden har dessuten 'uregelrette' forledd (appellativer, adjektiver, adverb og preposisjoner).

Mine konklusjoner samsvarer i stor grad med synspunktene til Oluf Rygh og Magnus Olsen – men de er altså i strid med teoriene til nyere navnegranskere. Jeg er imidlertid den eneste (så vidt jeg vet) som har gjennomgått hele det norske navnematerialet – og med dette som grunnlag synes jeg det er vanskelig å komme frem til et annet resultat. (De som ønsker å bestride mine konklusjoner bør i så fall gi en god forklaring på hvorfor en lang rekke vanlige appellativer og adjektiver m.m. totalt mangler som forledd i norske *staðir*-navn.)

Jeg har imidlertid kun undersøkt de norske navnene. Om mine konklusjoner er dekkende for lignende navn i Sverige,¹⁴ Danmark, Island, Tyskland, Nederland og Storbritannia (*-sta*, *-sted*, *-stead*, etc.) kan jeg ikke ta stilling til her. Diskusjonen om alder og betydning av dette fellesgermanske etterleddet vil utvilsomt fortsette – og denne artikkelen er bare mitt lille bidrag til den.

Noter

- 1) Gården *Oppstad* /*öcksta*/ i Rygge bør vel ikke regnes sammen med de åtte andre (jf. NG I:344 med NG I:296 og NG XV:217).
- 2) Det nevnte kirkestedet *Oppstad* ligger helt nede ved Oppstadelva. *Oppstad* i Vang ligger ved Lageråa (240 m o.h.) – lenger oppe, langs samme elv, ligger *Skramstad* (265 m o.h.), *Rafstad* (285 m o.h.), *Hårstad* (295 m o.h.) og *Åsvestad* (310 m o.h.). Og *Oppstad* på Otterøya ligger helt nede ved fjorden. Men i andre tilfeller kan forleddet faktisk beskrive beliggenheten til gården ganske godt: *Oppstad* i Nærbø ligger mer enn 100 m o.h. – og er en av de høyest beliggende gårdene i sognet (og den er nabogård til *Håland*). *Oppstad* i Hylestad ligger også høyt. *Oppstad* i Tune ligger på et lite høydedrag mellom Visterflo og Vestvatnet – men den er langt fra den høyest beliggende gården i Tune. (De to gårdene **Uppstaðir* i Akershus er begge forsvunnet, med ukjent beliggenhet, jf. NG II:25 og 261.)
- 3) Det finnes riktignok et *Eik(s)staðir* – men forleddet i dette er trolig genitiv av gårdsnavnet *Eik* (jf. under 7b).
- 4) Dyrenavnet *hvalr* er ikke belagt som mannsnavn eller tilnavn i norrønt. I kristen tid ble imidlertid *hvalr* brukt som navn på djevelen (for å oversette/beskrive det bibelske navnet *Leviatan*). Dette kan vel ha ført til at det gikk ut av bruk som mannsnavn/tilnavn.
- 5) At navnene *Bjárstaðir* og *Húsastaðir* (ofte) opptrer i flertall er ikke noe viktig argument mot en slik tolkning – appellativet *bólstaðr* forekommer også flere ganger i flertall som gårdsnavn.
- 6) Dette dobbelt sammensatte gårdsnavnet forekommer dessuten som forledd i gårdsnavnet *Valmestadrød* («Wermstarudt» ca. 1575) i nabosognet Andebu (NG VI:167). Hvis dette navnet er gammelt, bør det følgelig rekonstrueres som **Varðheimsstaðarud!*
- 7) I NG blir dette forleddet fortrinnsvis tolket som genitiv av et ellers ubelagt elvenavn **Fjöl* – men dette passer iallfall ikke for **Fjalar(s)staðir* i Kolbu (jf. NG IV–2:111).
- 8) Svavar Sigmundsson har vært inne på lignende tanker for å forklare *staðir*-navnene på Island (Sigmundsson 1990:68).
- 9) Jf forøvrig kommentaren til navnet *Homestad* i Laudal: «Formodentlig **Holmastaðir*, sms. med Gen. Flt. af *holmr* eller *holmi* m., Holme [...] Da Ord af denne Art som Regel ikke anvendes i Sammensætning med *staðir*, maa man vel antage, at Navnet er givet i en forholdsvis sen Tid, da den gamle Navnegivnings Principer ikke overholdtes» (NG IX:104, jf også NG XII:9).

- 10) Første nordmann med dette navnet var vel Magnus den gode som ble født og døpt i 1024 (jf. Olav den helliges saga, kap 122).
- 11) Forleddet i tre *staðir*-navn kan være mannsnavnet **Svi(p)tunn* (latin *Svithunus* – helgennavn), men dette er usikkert (jf. NG XI:207). Enda mer usikkert er det om forleddet i navnet *Pigstad* i Hobøl kan tolkes som mannsnavnet *Pétr* (latin *Petrus*) – dette *staðir*-navnet er kanskje ikke engang noe særlig gammelt (NG I:391).
- 12) I tillegg kommer problemet med at etterleddet *-stad* har vært produktivt i etterreformatorisk tid. I de fleste tilfeller lar disse seg luke ut ved hjelp av språklige og historiske forhold – men det er klart at 'nye' *stad*-navn fra 1500-, 1600- og 1700-tallet med 'gamle' forledd ofte kan være vanskelige å skille fra gamle og ekte sammensetninger med *-staðir*. Noen eksempler på nyere sammensetninger med *-stad* er som følger: *Nystad* (forsv.) 1537 (NG IV–2:276), *Smistad* 1541 (NG XIV:332), *Myrstad* («Opfifning») 1608 (NG XII:443), *Skogstad* (/skójinn/) 1695 (NG XI:567), *Sagstad* 1723 (NG XI:240) og *Broderstad* (ryddet av 4 brødre) 1789 (NG XVII:105).
- 13) Magnus Olsen var inne på lignende tanker: «Her turde vi få full og grei beskjed om *staðir*-gårdene i de indre bygder av Syd-Norge: de blir å betrakte som sekundære idet de i flere grender viser sig å være fremgått ved deling av en eldre gård, en *bær*» (Olsen 1926:83).
- 14) Jeg har også undersøkt forleddene til *staðir*-navnene i det gamle norske landskapet Bohuslän (dvs. bindene IV–XX av verket OGB – med unntak av bindene XIII, XIV og XIX som ennå ikke er utgitt). Dette omfatter 31 gamle *staðir*-navn (jeg har da utelatt appellativene *Ruðstaðr* (2), *Kaupstaðr* og *Pingstaðr*). Nesten samtlige forledd blir i OGB tolket som sikre mannsnavn eller tilnavn (dette gjelder også de tre som er blitt sogneavn: *Herrestad/Hæreksstaðir*, *Krokstad/Króksstaðir* og *Naverstad/Nafarsstaðir*). Skjønt, en del av forleddene er det vanskelig å gi en sikker tolkning pga sene belegg og andre omstendigheter. Det eneste som helt bestemt ikke blir tolket som et mannsnavn eller tilnavn er forleddet i navnet **Holmastaðir* (1568) i Grinneröd – men dette er «säkerligen ganska ungt» (OGB XI:32).

Litteraturliste

- Ellingsve, Eli Johanne. 1999: En vurdering av metodene til datering av stedsnavn. *Namn og Nemne* 16.15–30.
- Korslund, Frode. 1999: Forleddene i norske vin- og heim-navn. *Maal og Minne* 1999.57–70.
- Olsen, Magnus. 1926: *Ættegård og helligdom*. Oslo.
- NG = *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Forord og Indledning I-XVIII*. Utg. Oluf Rygh m.fl. Kristiania 1897–1924.
- NO = *Norrøn ordbok*. 3. utgåva av *Gamalnorsk ordbok*. Red. Leiv Heggstad m.fl. Oslo 1975.
- NSL = *Norsk stadnamleksikon*. 4. utgåva. Red. Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. Oslo 1997.
- OGB = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*. I–XX (bindene XIII, XIV og XIX er imidlertid ennå ikke utgitt). Göteborg/Lund 1923–2001.
- Sigmundsson, Svavar. 1990: Bosættelse og navne i Árnæssysla. *NORNA-rapporter* 43.205–12. Uppsala.
- Særheim, Inge. 2001: Sørvestnorske *staðir*-namn – føreledda og alderen til namna. *Namn och Bygd* 89.29–51.

Knivskjelodden, Knivskjerodden, *Knivskarodden

Av Eldar Heide

*This article presents an interpretation of the name of the northernmost point of Norway, a low promontory 4 km to the west of Nordkapp (North Cape). The point is most widely known as Knivskjelodden, but there is a parallel form Knivskjerodden. The Saamic name is Kniskárnjárga (njárga = point,), which the author, due to the initial, double consonants, assumes is borrowed from Norwegian. On this basis, he argues that the original Norwegian form of the name was *Knivskarodden, meaning 'The Knife Cleft Point', referring to a marked cleft ("as if cut with a knife") on the base of the promontory. Because of its unstressed position, the *a* in *Knivskarodden would be exposed to weakening, and thus the form Knivskjerodden could emerge. Then, the senseless Knivskjerodden (there is no skjær, scerry, near the point) could have been altered into Knivskjelodden as an attempt to make the name understandable. Knivskjel 'razor clam', is long and narrow like a knife, and the point is also quite long and narrow.*

Som mange veit, er Nordkapp ikkje det nørdeste punktet i Noreg. Fire kilometer vest for den mektige næringen strekker ein smålåten odde seg 1 kilometer lenger nord. Kva som er rette namnet på odden er ikkje klårt. På dagens kart heiter han *Knivskjelodden*, men fyrlykta som står der, heiter i Norsk fyrliste *Knivskjærrodden* (1994-utgåva, s. 529). Eldre kart vekslar mellom desse to namneformene. På den eldste, handteikna landkartoriginalen frå 1904 heiter odden *Knivskjærrodden*, og bukta på austsida *Knivskjærbugten*. På den fyrste prenta utgåva, frå 1907, står det derimot *Knivskjelodden* og *Knivskjelbugten*. Det same står på 1939-utgåva. Men på 1958-utgåva dukkar *r*-formene opp att: *Knivskjerodden* og

Knivskjerbugten. Det har Per Hovda så endra til *Knivskjel-* i namnelista til dagens utgåve av N50-kartserien, frå 1979. (Takk til Anne Svanevik og Ulf Hansen i Statens kartverk for kart og namneliste.) I dag står det derfor *Knivskjelodden*, *Knivskjelbukta* og *Knivskjelvika*.

Som sekretær i Statens namnekonsulentar for norske stadnamn i Nord-Noreg arbeidde eg for eit par år sidan med revisjon av namna i *Den norske los* på Finnmarks-kysten, og fekk da høve til å spørja folk i dei næraste fiskeværa om kva dei seier. Svaret var at dei seier begge delane, men at det vanlegaste i dag berre er *Odden*. Dette kan forklare kvaklinga i skrivemåten. Likevel må den eine namneforma vera meir opphavleg enn den andre. *Knivskjelodden* er den som gjev best meining, for odden skal likne på ei knivskjel, lang og låg som han er, og **Knivskjeret* finst ikkje. Etter mine opplysningar er det ikkje noko skjer ved odden i det heile, berre ein holme kalla *Skarholmen* inne ved 'rota' av odden på vestsida. *Knivskjerodden* gjev altså ikkje meining. Når den namneforma likevel finst, så tyder det på at den er mest opphavleg av dei to, og at *Knivskjelodden* er eit yngre, folkeetymologisk forsøk på å gje namnet meining. Det at *Knivskjerodden* vik for *Knivskjelodden*, tyder på det same.

Korleis kan så *Knivskjerodden* forklarast utan skjer? Qvigstad (1938:59) har notert at samisk namn på odden er *Knis'kar* eller *Knis'karnjar'gâ*. Med moderne rettskriving blir det truleg *Kniskárnjårga*, opplyser Kaisa Rautio Helander. *Kniskår* må vera lånt frå norsk, og tyder på at det norske namnet tidlegare hadde forma **Knivskarodden*. Det gjev god meining. Ved foten av odden er det eit markert, djupt skar som i dag berre heiter *Skaret*. Det er markert med ei teikning på sjøkartet (S 103), som ikkje har høgdekurvar. Ein slik illustrasjon er det berre éin terrengdetalj til som har fått på heile kartbladet, så det er tydeleg at ein lett merkjer seg dette skaret frå havet. Ein fiskar eg har prata med sannar det, og fortel at det er mykje brukt i meding: «Kappa i skaret» osv. Eg tenkjer meg at dette skaret tidlegare heitte **Knivskaret*, fordi det er så djupt og skarpt at det kan sjå ut som det er skori med kniv. **Knivskaret* har så gjevi namn til både odden nordafor, vika rett under og den større bukta utanfor den, tenkjer eg meg. På bakgrunn av dei opplysningane vi har, kan den opphavlege forma òg ha vori **Knipskaret*. Jamfør at *Trongknipa* er eit trong skar i Borge på Vestvågøya. (Takk til Finn Myrvang for dette tipset.) Men **Knivskaret* skulle også vera ei grei form, og da ser eg det ikkje nødvendig å forkaste *kniv*-forma. – Ei utvikling **Knivskarodden* > **Knivskerodden* > *Knivskjerodden* ville ikkje vera overraskande. Så langt som namnet er, ville *a*-en i **Knivskarodden* bli ståande inneklemt og derfor svært trykklett, og derfor lett bli svekt. Fiskaren eg nemnde sa at det rett og slett kan vera vanskeleg å høyre om folk seier *Knivskjerodden* eller *Knivskjelodden*. Stavinga blir mest gløymt. Det siste steget i utviklinga, det frå **Knivskerodden* til *Knivskjerodden*, føreset at palatalisering av velar har kunna

skje nokså langt fram i tida. Det burde ikkje vera problematisk, i lys av at same uttaleutviklinga har skjedd i unge lånord som *gevær*, n. (i tradisjonell dialektuttale /je'væ:r/), *kino*, m., og *kjemi*, m., for å nemne nokre døme.

Forklaringa eg set fram her gjer ikkje valet mellom namneformene *Knivskjelodden* og *Knivskjerodden* stort lettare. Det er sannsynleg at *skjer*-forma er mest opphavleg av dei to. Men når heller ikkje den forma gjev meining, og *skjel*-forma no er verdskjend, er det vanskeleg å argumentere for at *Knivskjelodden* skal vike som offisiell form.

Nordkapp heiter *Kappa* (med tostavingstonelag) blant fiskarane i området. Den vestre delen av næringen, 1–2 km vest for turistsenteret, går under namnet *Lille-Kappa*.¹ Venteleg er *Kappa* eit nokså ungt namn oppstått som ein variant av *Nordkapp*, i folkeetymologien kanskje tenkt slik at Nordkapp-platået er som ei kappe breidd utover. Ordet *iskappe* (frå engelsk *ice cap*) bygger på ein liknande idé. Namnet *Kappa* er likevel minst 100 år gammalt, for det står på kartet frå 1907. Nærare har eg ikkje hatt høve til å undersøke det namnet. Namnet *Kinn* om *Nordkapp* er truleg eldre. Det er lite kjent i dag, men ein fiskar frå Skarsvåg som eg prata med, kjende det. Hovda (1974:78-79) har den same opplysninga, og seier at *Nordkapp* òg vart kalla *Nordkinn* tidlegare. Det har eg ikkje fått sanna, men ser ingen grunn til å tvile på det. Ein skulle kanskje tru det ville bli blanda i hop med namnet på det nørdeste fastlandspunktet (vest for Mehamn), som er kjent under namnet *Nordkinn*. Det er så nære Nordkapp at begge næringane blir brukte i meding på dei same fiskefelta. Men sistnemnde *Nordkinn* blir til vanleg kalla *Kinnaren* blant fiskarane og lokalbefolkninga på begge sider av Porsangen og Laksefjorden (sikkert vidare òg). Odden på *Kinnaren* kallar dei *Kinnarodden*. Namnet *Nordkinn* om den næringen (den ved Mehamn) blir helst brukt i samtale med framande. Den lokale uttalen som eg har høyrte er /^{ll}nu:rçyn/ (ikkje palatal *n*), etter skrivemåten *Nordkyn*, som skal bygge på mistyding av den hollandske skrivemåten (*kijn*, jf. Hovda 1967:59). Ein kan derfor lure på om namnet *Nordkinn* om det nørdeste fastlandspunktet ikkje har rot i folkeleg tradisjon på Finnmarks-kysten.

¹ Det heiter *Kappa – Lille-Kappa*, ikkje *Stor-Kappa – Lille-Kappa*, slik det står på kartet og slik vi kom i skade for å rå til i den nemnde lossaka.

Litteratur

Hovda, Per, 1967: Names from Hålogaland. Some scattered remarks. I [Ingeborg Hoff, red.]: *Lapps and Norsemen in Olden Times*. Forelesninger, Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie A, 26. Oslo: Universitetsforlaget

- Hovda, Per, 1974: Hollandsk innverknad på namn i norske kart. I: *Nordiska namn. Festskrift til Lennart Moberg 13 december 1974*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln, 78–81
- Qvigstad, Just, 1938: *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter 33. Oslo: Aschehoug
- Norsk fyrliste*. Utgitt av Kystdirektoratet 1994. Redigert av Svein O. Løve. [Oslo:] Grøndahl og Dreyer

Arabiske navn i Norge

Av Ivar Utne

The title is: Arabic names in Norway. The article starts out with an introduction to Arabic personal name customs. Surnames are made up of the first names of ancestors, inherited family names, occupational names, titles and nicknames. First names usually come from Islamic religious tradition. The next theme is transcription of names from the Arabic to the Latin alphabet. This is done differently among the Western languages, as can be seen from Mohammad and Muhammed. Based on these general themes there is a description of how immigrants with Arabic names are registered in the Norwegian National Population Register. Names may be registered the wrong order, and many transcriptional variants are used. The last theme is use of Arabic names given for children in Norway. There have been some restrictions against Arabic surname customs in Norway up till now, and this affects especially newborn children. These restrictions have been weakened recently. A presentation of common Arabic first names among children in Norway is also included. The data have been collected from the National Population Register and name applications.

1. INNLEDNING

Formålet med denne artikkelen er å vise hvordan det går med navna til innvandrere som kommer fra arabisk navnekultur. De første delene av artikkelen presenterer arabisk navneskikk og transkribering av navn fra arabisk. Deretter blir det vist hvordan innvandrere blir ført inn i norske register, og hvilke navn barn av foreldre med arabisk navneskikk får. Framstillinga bygger på folkeregisteret og navnesaker.

2. ARABISK NAVNESKIKK

Arabisk navnekultur er spredd med islam til ikke-arabiske områder i ulikt omfang. Den norske innvandringa med slik kultur kommer særlig fra Midt-Østen, inkludert Irak og Iran, og Nord-Afrika.

En stor del av navna er arabiske og knytta til Koranen og islamsk religiøs tradisjon. Men utvalget av arabiskspråklige, andre tradisjonelle muslimske navn, og nasjonale og lokale navneformer veksler, ikke minst fordi den er spredd over flere kontinenter. Land med blanding av arabiske og lokale navn, og som vi har mye innvandring fra, er særlig Tyrkia, Iran, Somalia og Pakistan.

I en stor del av området er det ikke faste etternavn, og vi skal se på slike skikker først.

2.1. Tradisjonell navnestruktur

En person kan tradisjonelt ha mange navn, som en kombinasjon av fornavn, forfedrenes fornavn, navn på eldste sønn, kallenavn, ærestitler, markering av tilhørighet til sted eller religiøs gruppe, etternavn avleda med ending fra en av forfedrenes fornavn, eller storslektnavn av annen type. Tabell 1 viser sentrale trekk i navnerekkene.

Oftest kommer fornavn eller kallenavn først til daglig bruk. Der kan òg første sønns eller datters navn med et innlederord (prefiks, jf. nedenfor) stå, dersom den lokale skikken er å bruke navn på den måten.

Etter fornavnet står ofte fars fornavn og farfars fornavn. Dersom det er med andre arvelige familienavn kommer de sist, nest sist når det er flere slike.

Antallet og utvalget av navn veksler med kultur. Blant annet i India og Pakistan er ofte rekkefølgen mellom navna mindre fast enn ellers. Der er det òg mer vanlig enn ellers at barn ikke har navn felles med foreldre (Ahmed 1999: xiii).

Hvilke av sine navn en bruker, skifter òg med brukssituasjon, slik at en kan oppleve at samme person har ulike navn i ulike dokumenter eller framstillinger. Slik var det òg i Norge før innføringa av faste etternavn.

I media blir oftast etternavn brukt, men òg andre navn. *Saddam Husseins* fornavn brukes antakelig helst fordi *Hussein* er et svært vanlig navn.

Kvinner tar normalt ikke over noe etternavn fra mannen i den hjemlige kulturen, men dette skjer likevel ofte ved utvandring til Vesten.

2.2. Overgang til faste etternavn

Noen land med arabisk navneskikk har faste familienavn, bl.a. Iran, Tyrkia, Egypt og Marokko. Også i andre land har deler av befolkninga tatt i bruk arvelige etternavn, som blant palestinerne på Vestbredden (Tushyeh og Hamdallah 1992:241).

Dessuten er det vanlig at folk fra kulturer som ikke har faste etternavn, tar faste etternavn ved utvandring. Det kan være frivillig eller på grunn av lovkrav dit de kommer.

2.3. Prefiks og suffiks

Arabiske navn har ofte prefiks (foranstilte småord) eller suffiks (etterstilte) som markerer hva slags navn det er. Noen av de mest sentrale er:

- 1) *Abu* og *Umm* brukes som del av et navn der navnet på førstefødtde sønn eller datter er resten, se navnetypen *kunya* nedenfor. De brukes òg i sjølvalgte kal-lenavn med billedlig betydning, se *laqab* nedenfor.
- 2) *Abd* og *Amat* står først i fornavn laga av ett av Allahs navn, se *ism*.
- 3) *ibn* og *bint* m.fl. for slektslinja. De betyr sønn eller datter til, se *nasab*.
- 4) *al-Din* står til slutt i navn som opphavlig er ærestitler, se *laqab*.
- 5) endinga *-i*, som fins i tilhørighetsnavn, se *nisba*.
- 6) *al* eller *el*, som er den bestemte artikkelen og blir brukt i flere navnetyper, se *ism*, *laqab* og *nisba*.

2.4. Skrivemåter og frekvensopplysninger i denne artikkelen

I denne artikkelen blir navneformene normalt skrevet etter ISO-standardene (ISO 1984, ISO 1993), unntatt når transkripsjonsvarianter blir vist, eller når en gjengir navn på personer som er omtalt i norske medier. Derfor fins ISO-former som *Husayn* og *Muhammad*, sjøl om de er lite brukt i Norge.

For navnevarianter blir i mange tilfeller antallet bærere i det norske folkeregisteret ført opp i parentes etter navna. Det er tall pr. 1.1.2002. «<4» betyr færre enn fire bærere. ISO-former er ofte lite i bruk, og dessuten vil det være et omfattende arbeid å kartlegge antall bærere av alle varianter av et navn. Derfor er frekvenser ikke oppgitt samla for transkripsjonsvarianter.

2.5. Arabiske navnetyper

Arabiske personnavn blir vanligvis delt inn i hovedtypene *kunya*, *ism*, *nasab*, *laqab* og *nisba*. *Kunya*er kommer normalt først, men de er ikke mye i bruk.

Tabell 1 viser vanlig navnerækkefølge. Navnetypene blir forklart nedenfor.

navnetype	<i>kunya</i>	<i>ism</i>	<i>nasab</i>	<i>laqab</i> (*)	<i>nisba</i>
kort	førstefødtde-	fornavn	slektslinje-	tittel/	tilhørighets-
forklaring	navn		navn	kallenavn	navn
eksempler	Abu Ahmed, Umm Ahmed	Muhammad, Fatima	(ibn) Hasan, (bint) Hasan	Hajji, Khan, Salahuddin	al-Husayni, al-Khomeini

(*) = *laqab* står gjerne et sted mellom *ism* og *nisba*, men kan stå til slutt dersom de har blitt arvelige etternavn.

1) **Kunya** kan vi oversette med 'førstefødte-navn'. Dette er et navn som består av et prefiks sammen med fornavnet til førstefødte sønn eller datter. Denne navnesammensetninga blir brukt om foreldra, og kan bli brukt istedenfor fornavn til daglig.

Prefiksa er *Abu*, som betyr 'far til', og *Umm*, som betyr 'mor til'. Dersom den første sønnen heter *Ahmed*, blir det slik: *Abu Ahmed* og *Umm Ahmed*. For datter: *Abu Fatima* og *Umm Fatima*. *Abo* og *Oum* er transkripsjonsvarianter.

Abu blir òg brukt i overført betydning i kallenavn. Det blir omtalt under laqab-navn nedenfor.

2) **Ism** tilsvarer fornavn, f.eks. *Muhammad*.

Fornavna har oftest religiøs tradisjon, både fra Koranen og senere islamsk tradisjon. Navna kan vanligvis spores tilbake til ord med kjent betydning, uten at bærerene alltid kjenner betydninga sjøl. Men de kjenner kanskje til den første navnebæreren i muslimsk tradisjon, f.eks. en av *Muhammads* slektninger, som *Hasan*, *Husayn*, *Ali*, *Aisha* og *Fatima*. Betydningene er gjerne positive og ofte knytta til skjønnhet, moral og religiøst innhold. Eksempler med forklaringer fins i Utne 2001b:48.

Mange av Bibelens personer fins òg i Koranen, som profeter. Noen slike navn som er en del brukt i arabisk kultur, er *Ibrahim* (*Abraham*), *Idris* (*Enok*), *Isa* (*Jesus*), *Ishaq* (*Isak*), *Ismail* (*Ismael*), *Jibril* (*Gabriel*), *Maryam* (*Miriam*, *Maria*), *Musa* (*Moses*), *Sarah/Sahra*, *Sulayman/Soleman* (*Salomon*), *Yahya* (*Johannes*), *Yusuf* (*Josef*) og *Yunus* (*Jonas*). Se ellers Utne 2001b: 49. Dessuten fins *Peter* i arabisk tradisjon som *Butros*.

Ei optelling av arabiske fornavn i Midt-Østen og Nord-Afrika viser at de vanligste mannsnavna etter fallende frekvens er *Muhammad*, *Ahmad*, *Ali*, *Ibrahim*, *Hasan*, *Mahmud*, *Abdullah*, *Husayn*, *Mustafa* og *Salah*. Og kvinnenavna er *Amal*, *Iman*, *Hanan*, *Muna*, *Fatima*, *Manal*, *Sahar*, *Hala*, *Aza* og *Abir*. (Reisæter 2001:45, etter Al-Zubair 1991). Hver av navneformene ovenfor representerer alle transkripsjonsvarianter.

Av navna i lista er *Muhammed* også det vanligste i Norge. Dessuten er mannsnavna *Ahmed*, *Ali*, *Ibrahim*, *Hasan*, *Husayn* og *Mustafa* fra lista nokså vanlige her. Det samme er kvinnenavnet *Fatima*. De øvrige kvinnenavna i lista ovenfor er ikke blant de vanligste arabiske navna i Norge.

En grunn til at *Muhammad* har forsprang som første fornavn, er at gutter ofte får to navn der *Muhammad* er det første, for å ære profeten, og det neste er det navnet som blir brukt som fornavn (Abdul Hakeem 1997:54).

Allah har 99 alternative navn i tillegg til *Allah*. Alle disse 100 blir brukt som fornavn. Av religiøse grunner skal de ikke brukes alene, men har ordet *Abd*, som betyr 'tjener' foran seg. Det kvinnelige *Amat* blir brukt for kvinnelige navnebæ-

rere, men det er få kvinner som har slike navn. Dessuten har hoveddelen av navna en bestemt artikkel foran seg, dvs. en variant av al.

Ett av de 99 navna er *Karim*: *Abd al-Karim* for menn og *Amat al-Karim* for kvinner. Andre slike navn er *Jabbar*, *Latif*, *Rahman* og *Rashid*. Navnet *Allah* brukes uten bestemt artikkel, slik: *Abd Allah*, eller bedre kjent i transkripsjonen *Abdullah*.

Det hender at flere av *Allahs* navn blir brukt uten *Abd* og *al* både i Vesten og i muslimske land, dvs. bare *Karim*. Dessuten skrives ofte artikkelen sammen med prefikset, som f.eks. i *Abdel Karim* eller *Abdul Karim*.

For kvinner vil en se uttrykksmåten *Amatul Karim* som tilsvarer *Amat al-Karim*.

Den 1.1.2002 var det 194 menn som het *Abdul* som eneste fornavn i Norge, og 17 personer hadde det som eneste etternavn. Det hender òg ellers at folk blir omtalt med bare *Abdul* som fornavn. Det er ikke noe navn etter arabisk navneskikk, men bare *Abd* pluss en transkripsjonsvariant av den bestemte artikkelen. Mange av disse tilfella kan være registreringsfeil.

3) Nasab kan oversettes med 'slektslinje-navn'. De viser slektslinja, dvs. fornavna til far, farfar og lenger tilbake.

Tidligere var det mer vanlig enn nå også å ha ord (prefiks) foran som betyr 'sønn av' eller 'datter av'. De blir fortsatt brukt på den arabiske halvøya og i Nord-Afrika øst for Egypt (*The Encyclopaedia of Islam*, vol. III:180). Ord for sønn er *ibn*, *bin* og *ben*. Og for datter er det helst *bint*.

Tabell 2. Eksempler på nasab- eller slektslinje-navn

	fornavn	fars fornavn	farfars fornavn
far	Husayn	ibn Hasan	ibn Yusuf
«	Husayn	Hasan	Yusuf
sønn	Mustafa	ibn Husayn	ibn Hasan
«	Mustafa	Husayn	Hasan
datter	Fatima	bint Husayn	ibn Hasan
«	Fatima	Husayn	Hasan

Disse navna blir tradisjonelt oppfatta som beskrivelse av hvem en er, og ikke som hva en heter. På den måten blir de ikke sett på som formelle navn. En kan heller oppfatte det slik at en person er *Hasans* sønn, som at han heter *Hasan* etter sin far. Slik kunne det òg være i Norge opp mot 1800- og 1900-tallet (Utne 2001a:15–17).

4) Laqab er et kallenavn som bærerne har funnet på sjøl eller fått av andre, eller det kan være en ærestittel.

Dels er de personlige og kan brukes istedenfor fornavn til daglig, og dels har familier tatt dem i bruk fra generasjon til generasjon, som familienavn. To opphavlige titler er *Khan* og *Mir*, som har blitt til familienavn, bl.a. i Pakistan.

Hajji, eller skrivevarianten *Hadj* (4), er en ærestittel som blir brukt av dem som har vært pilegrimer i Mekka, og det er et personlig navn. Disse er helst registrert som andre fornavn eller som mellomnavn i norske register.

En del kallenavn er utstyrt med suffikset *al-Din*, som ofte blir transkribert etter uttalen som *ud-Din*. Det har religiøst innhold og betyr 'rettskaffen i troen'. Det er stort sett gamle navn. Slike navn har blitt til fornavn og etternavn. Et kjent eksempel er *Salah-ud-Din* (Ahmed 1999:185, «Salah»).

Abu, som ble omtalt sammen med førstefødte-navn, kunya, blir òg brukt som del av kallenavn med en billedlig betydning. Et kjent eksempel er *Abu Nidal* ('far til kampen'). Blant annet i det palestinske området på Vestbredden i Israel fins mange slike navn, med opphav i yrker, personers egenskaper og som andre typer kallenavn. Eksempler er *Abu-Diab*, som betyr 'far til ulvene', og *Abu-Mishar*, som gir best mening om en oversetter med 'den som bruker en sag'. Det første er vel helst et kallenavn for 'styrke' og det andre et yrkesnavn. Slike navn blant palestinerne på Vestbredden har trolig blitt til faste etternavn på 1700- eller 1800-tallet. (Tushyeh og Hamdallah 1992:239–241.)

5) Nisba er navn som viser tilhørighet, og det vil bli kalt tilhørighetnavn her. Det er gjerne fødested, bosted, stamfar, religiøs gruppe, slekt, og i sjeldne tilfeller yrke. (*The Encyclopaedia of Islam*, vol. III:180, «ism».)

Samme person kan ha flere slike tilhørighetsnavn. De ender ofte på *-i* eller *-y* i transkripsjon, som vil si den samme bokstaven i det arabiske alfabetet.

Det er bestemt artikkel foran i arabisk, men ikke i persisk. (*The Encyclopaedia of Islam*, vol. III, s. 180.) Den kan være vekk i Vesten.

Lederen i Irak heter fullt ut *Saddam Hussayn at-Tikriti*. Han kommer fra stedet *Tikrit*, og *at* er en transkripsjonsvariant av den bestemte artikkelen. *Ayatullah Khomeini*, også skrevet *al-Khomeini*, kommer fra stedet *Khomein*. *Masri* (4), som fins blant norske innvandrere, betyr 'egyptisk mann', dvs. tilhørighet til Egypt (Tushyeh og Hamdallah 1992:240).

Tilhørighetnavn kan òg ha opphav i en stamfar, som *al-Musawi* etter fornavnet *Musa* og *al-Husayni* eller *al-Hoseini* etter *Husayn* og *Hosein*.

Eksempler på yrkesnavn blant faste etternavn hos palestinere på Vestbredden er: *Haddad* (37) og *Hadad* (9), 'smed', *Awad* (26) og *Awwad* (<4), 'luttspiller', og *Khabbas* (<4), 'baker' (Tushyeh og Hamdallah 1992:241).

Og som nevnt under omtalen av *laqab*, har titler blitt familienavn.

3. MELLOM ULIKE ALFABETER

3.1. Arabisk alfabet

Det arabiske alfabetet har 28 konsonanter og tre vokaler. De tre vokalene blir omtalt som A, I og U, og blir vanligvis transkribert som *a*, *i* og *u*. Det er både korte og lange. Lange vokaler skrives som egne bokstaver, mens korte vokaler skrives som et lite tegn over eller under bokstaven foran. Det vanligste er at korte vokaler er utelatt i skrift. Uttalen av både lang og kort U er ofte mellom norsk o- og u-lyd, såkalt kontinental u. Men uttalen varierer for alle vokalene. Særlig de korte skifter uttale og får i mange tilfeller en såkalt redusert uttale, dvs. e-lignende. Se ellers Mejdell 1990:68–69. Uttalevariasjon er en viktig grunn til stor variasjon i transkripsjon, som vi kommer tilbake til.

Arabisk alfabet skiller ikke mellom store og små bokstaver. Men de blir transkribert med store og små bokstaver i latinsk skrift, etter flere ulike systemer. I denne artikkelen vil store bokstaver òg bli brukt for arabiske bokstaver.

3.2. Transkripsjon og translitterering

Arabiske navn blir òg skrevet med andre alfabeter enn det arabiske i flere land med arabisk skikk. I mange av disse landa har en gått over til latinsk alfabet, som i Tyrkia, i muslimske deler av Balkan og i deler av Afrika, bl.a. Somalia. Dessuten blir navn overført fra arabisk alfabet i de fleste andre land.

Det fins mange måter å skrive om fra arabisk til latinsk alfabet. På den måten kan navnet til samme person se ulikt ut i forskjellige medier. Den viktigste grunnen til disse forskjellene er at det ikke er et en-til-en-forhold mellom tegn i det arabiske alfabetet og andre alfabeter.

Noen av måtene for slik oversettelse er langt på vei basert på tegn-for-tegn-oversettelse, dvs. translitterering. Det gjelder vitenskapelige system og ISO-standard. ISO-standard fins i to utgaver: en detaljert (ISO 1984) som omfatter translitterering, og en forenkla (ISO 1993) som innebærer transkripsjon, som vil si at det ikke er et en-til-en-forhold mellom tegn i de to alfabeta. Det vanligste er at arabisk ikke blir translitterert, men transkribert på andre måter.

I praksis vil transkripsjon si at uttalen i arabisk og skrivemåten for de samme lydene i målspråket virker inn. I en del tilfeller blir de gjengitt slik tilsvarende lyder normalt skrives i alfabetet for målspråket, f.eks. *Ameer* på engelsk for lang i-lyd i *Amir*, *Mousa* på fransk for lang norsk o-lyd i *Musa*. På den andre sida er arabisk uttale grunnlaget for *-ul* og *-ur* i former som *Abdul Karim* og *Abdur Rahman*. Uttale er nok òg opphavet til skriftforma *Abdirahman*, som somaliene skriver med latinsk alfabet .

Ei gruppe på tre norske forskere med arabisk språk som arbeidsfelt sendte i 1985 et forslag til Språkrådet om retningslinjer for å transkribere fra arabisk til norsk. (Mejdell, Vikør og Øgrim 1985). På grunn av motstridende hensyn, kom

ikke Språkrådet fram til noen standard. Etter det har Norsk språkråd vedtatt norske skrivemåter for en del geografiske og historiske navn med arabisk opphav. De følger langt på vei ISO-standarden eller engelsk praksis, men har bl.a. norsk tilpassing med *Rasjid* istedenfor *Rashid*, og de holder noen ganger på innarbeida former, som *Muhammed* for religionsstifteren.

3.3. Eksempler på transkribering

Vi skal se litt på hvordan noen arabiske bokstaver blir transkribert i latinsk skrift i Vesten. Dette blir eksemplifisert med vokalene og noen andre bokstaver. De transkripsjonsmåtene som er vanlige i andre land, følger gjerne innvandrere hit til landet. Dessuten vil tolker i Norge bygge på transkripsjonsmåter fra andre land. Det er ingen innarbeida norsk transkripsjonsmåte. Nedenfor blir arabiske bokstaver skrevet med store latinske bokstaver og latinske transkripsjoner med små i kursiv. Tabell 3 nedenfor presenterer ei optelling av hvordan noen vanlige arabiske bokstaver er transkribert i tre vanlige arabiske navn.

Lang U skal skrives *u* etter ISO-standardene, og den skrivemåten er mye brukt. Andre mye brukte skrivemåter er *o*, *oo* og *ou*. *Oo* brukes særlig på engelsk, og *ou* på fransk. Eksempler er mannsnavna *Nour* (19), *Noor* (33), *Nor* (14) og *Nur* (13), og *Moussa* (28), *Mousa* (4), *Moosa* (<4), *Mosa* (5) og *Musa* (57), og kvinnenavnet *Noura* (26), *Noora* (14) og *Nura* (14). Uttale av bl.a. *Musa* med norsk u-lyd er en skiftuttale etter vanlig transkripsjon av navnet, og gal uttale etter arabisk.

Kort U blir ofte skrevet om til *u*, *o* og *ou*. *Ou* fins særlig på fransk. ISO foreskriver *u*. Tabell 3 viser at skrivemåten veksler fra navn til navn. Tabellen bygger bl.a. på navneformene *Hossein* (80), *Houssein* (4) og *Husein* (38), og *Mohammed* (924), *Mouhammed* (4), *Muhammed* (116) og *Muhammad* (471). Andre eksempler med kort U er *Osama* (51), *Oussama* (18) og *Usama* (14), og *Farouk* (11), *Farooq* (21), *Faroq* (5) og *Faruk* (56), *Muna* (72) og *Mona*, med annet opphav enn det vestlige, og som er ei sjelden skriftform av det arabiske navnet i Norge.

Lang I blir helst gjengitt som *i*. På engelsk blir den òg skrevet som *ee*, fordi det er en skrivemåte for lang *i* på engelsk. Eksempler: *Amir* (388) og *Ameer* (5), og *Karim* (137) og *Kareem* (24), og *Salah ud-Din* og *Salah ud-Deen*.

Kort I blir normalt skrevet som *i*, men også som *e*. Eksempler er den første i-en i kvinnenavnet *Nisrin* (17) mannsnavnet *Nidal* (6; også kjent som kal-lenavn), *Abd al-Nasir*, også skrevet bl.a. *Abdel Nasser*.

Lang A blir oftest transkribert som *a*. Men den blir òg skrevet som dobbelt a, dvs. *aa*, f.eks. i *Abd al-Naasir*. Eksempler: *Usman* (140) og *Osman* (266), den første a-en i *Usama* (14) og *Osama* (51), og den andre a-en i *Jamal* og *Salman*.

Kort A blir transkribert til *a* eller *e*, som i *Karim* (137) og *Kerim* (25), og som nest siste bokstav i navna *Ahmad* (316) og *Ahmed* (947). Dette veksler òg fra navn til navn, slik tabell 3 viser med grunnlag i bl.a. *Mohammad* (2528), *Mohammed* (924), *Zeinab* (60) og *Zeineb* (18).

Korte vokaler mangler ofte i arabisk skrift, men de settes gjerne inn ved transkripsjon. De blir likevel uttalt. Ei navneform som Abdelkrim (11) til forskjell fra Abdelkarim (25), kommer av at kort a kan være utelatt i arabisk skrift. Det arabiske *عبد الكريم* uten kort a blir bokstavrett ABD ALKRIM lest fra høyre.

Arabisk har **to diftonger**. En diftong som uttales /ai/, gjengis mest som *ei* og *ai* på flere språk, men med ay etter ISO-standardene og ofte på engelsk. Eksempler er *Husayn* (<4) og *Hussein* (191) og videre *Zeinab* (60), *Zaynab* (24) og *Zainab* (102). Den andre diftongen uttales /au/ (IPA-skrift) som i engelsk «mouse». Den blir gjengitt som *aw* i engelsk, og ellers på flere måter. Eksempler: *Nawras*, *Naouras* og *Nores*.

Samme **konsonanter** blir gjengitt ulikt fra språk til språk. Derfor vil f.eks. en av de arabiske bokstavene med sch-uttale bli gjegitt ulikt, som i den franske transkripsjonen *Aicha* (63, kvinner) og *Rachid* (83, menn) og de engelske *Aisha* (228) og *Rashid* (67). Det samme gjelder eldre *ph*-transkripsjon der vi normalt skriver *f*, f.eks. *Mustapha* (84) og *Mustafa* (502). På lignende måte er det med et arabisk mannsnavn som helst skrives *Jamal* (162), men som også skrives *Gamal* (8) og *Djamal* (<4). Det siste er nærmest uttalen.

Vekslinger mellom enkle og doble konsonanter, i navn som *Husein* (38) *Hussein* (191) ser ut til å følge av skrivekonvensjoner i vestlige språk. Se tabell 3, der *Husayn* har kort vokal og enkel S i arabisk, mens *Muhammad* har kort vokal og dobbel (lang) M. Grunnen til at doble konsonanter er mye brukt i transkripsjonen i begge tilfella kan være at det er kort vokal foran.

Tabell 3 viser ei opptelling av hvordan arabisk kort A, kort U, diftongen AY og enkel eller dobbel konsonant blir transkribert på flere måter for mannsnavna *Husayn* og *Muhammad* og kvinnenavnet *Zainab*. Alle tre er vanlige navn, uten at resultatene gir grunnlag for generelle slutninger om hvordan bestemte arabiske bokstaver er gjengitt hos oss. ISO-formene *Husayn* (<4) og *Zaynab* (24) er ikke telt, fordi de har transkripsjonsmåter som er sjeldne i Norge. Rutene er tomme der kategoriene er uaktuelle, f.eks. kort A for *Husayn*.

Opptellinga viser at hvilke transkripsjonsmåter som er vanligst blant navn i det norske folkeregisteret, veksler mellom disse navna. Arabisk U blir oftest til *u* for *Husayn*, mens den helst blir *o* for *Muhammad*. Kort arabisk A blir oftere *a* for *Zaynab* enn for *Muhammad*. I disse få tilfella blir både enkel og dobbel arabisk konsonant oftest skrevet dobbel etter kort vokal.

Slike forskjeller har ei sammensatt forklaring, særlig fordi navna nok er transkribert både i Norge og i andre land etter flere forskjellige prinsipper.

Tabell 3. Transkripsjonsvarianter av mannsnavna Husayn og Muhammad og kvinnenavnet Zainab i Norge den 1.1.2002

Navn	1.1. 2002 Antall	kort A		kort U		diftongen AY		enkel/dobbel konsonant	
		a %	e %	o %	u %	ai %	ei %	m, s %	mm, ss %
Hosain, Hosein, Hossain, Hossein, Husain, Husein, Hussain, Hussein	413			23	77	25	75	13	87
Mohamad, Mohamed, Mohammad, Mohammed, Muhamad, Muhamed, Muhammad, Muhammed	5449	57	43	87	13			26	74
Zainab, Zaineab, Zeinab, Zeineb	191	85	15			59	41		

Den bestemte artikkelen ser vil oftest som *al* og *el* i latinsk alfabet. I arabisk skrift er artikkelen sammenskrevet med ordet etter: *abd alkrim* og *almusawi*.

Det blir mer og mer vanlig å transkribere artikkelen som *al-*, og knytte den sammen med ordet etter med bindestrek, f.eks. *al-Husayni*. Etter ISO (ISO 1984, ISO 1993) blir *l*-en alltid beholdt, og artikkelen blir i hovedsak transkribert som *al-*. Tidligere har den ofte blitt skrevet *El*.

En undersøkelse i det norske folkeregisteret i mars 2000 viste at det var 135 forskjellige etternavn med artikkelen *Al* atskilt fra resten av navnet med mellomrom. Det var 217 med *El*. Det viser klar overvekt av *El* for artikkelen når den var knyttet til resten av navnet på denne ene måten. (Statistisk sentralbyrå.)

I transkripsjon til vårt latinske alfabet knyttes den bestemte artikkelen til naboord på flere måter. Det kan være sammenskriving som **Elmoussaoui* og *Almusawy* (4), særskrevet som *El Moussaoui* og *Al Musawi*, og med bindestrek som **El-Moussaoui* og *al-Mosawi*. Eksempla med stjerne, *, er laga etter mønster av lignende navn. De øvrige er henta fra det norske folkeregisteret og har samme arabiske form, *almusawi*.

Sjøl om artikkelen hører til ordet etter, blir den sammenskrevet med noen bestemte ord foran artikkelen i transkripsjoner, som i *Abdel Rashid*. *Abd*+artikkel har altså ofte blitt oppfatta som en enhet i transkripsjon. Språklig er det galt.

Den kan òg være sammenskrivinger som *Adbdelrashid* eller *Abdirashid*.

Når artikkelen blir transkribert med vokalen *u* og med andre konsonanter enn *l*, er det mer eller mindre gjengivelse av uttalen i arabisk, f.eks. i *Abdul Karim* og *Abdur Rashid*, der *ul* og *ur* er den bestemte artikkelen.

Når det er en annen bokstav enn *l* i transkripsjonen, er det fordi konsonanten i artikkelen blir lik den første konsonanten i ordet etter, dvs. assimilert. Dette

skjer når konsonanten i ordet etter artikkelen begynner med har uttale som ligner enten såkalte dentaler tilsvarende *p* og *ð*, alveolarer som *t*, *d*, *s*, *z* (stemt *s*), *n*, *l* og *r*, og postalveolarer som *sch*, og varianter av noen av disse. Alle disse blir uttalt når tungespissen eller området nær tungespissen kommer er nær ganen. (Abdul Hakeem 1997:xxv, 39–40; Mace 1999:19–20).

Denne transkripsjonsmåten med assimilerte konsonanter foreskrives bl.a. i ISO-utkastet fra 1961 (ISO 1961), og den fins i mange navnebøker. Det blir navneformer som *Abdun Nasir*, *Abd an-Nasir*, *at-Tikriti*, *Salah ud-Din*, *Abd ur-Rashid*, *Abdur Rashid*. Etternavnet til Egypts tidligere president *Muhammad Anwar al-Sadat* skrives også *as-Sadat*. Slik transkripsjon er forlatt i gjeldende ISO-standard (ISO 1984 og ISO 1993).

Lyder som ikke blir assimilert, blir uttalt langt framme og bak i munnhula, som *b*, *f*, *m*, *g* og *k*. Vi ser det i transkripsjoner som *al-Mosawi* og *al-Husayni*.

Skrivemåten med *al-* er lite brukt i det norske folkeregisteret for navn sammensatt med *Abd*, som *Abd al-Karim*. Lite brukt er òg varianter med andre bokstaver enn *l*, som f.eks. begynner på *Abdur* eller *Abd ur-*. Derimot er *Abdul* og *Abdel* ganske vanlig som del av navn. Somaliske innvandrere, fra et land med latinsk alfabet, har ofte sammenskrevne navneformer som *Abdirashid* (33).

4. BRUK AV ARABISKE NAVN I NORGE

Vi skal se på hvordan arabiske navn blir brukt i Norge. Dette bygger på navnesaker hos fylkesmannskontorer, i Justisdepartementet og på folkeregisteropplysninger (Statistisk sentralbyrås nettsider). Framstillinga er delt i tre: vanlige strukturer i navnerukka, førstegangsregistrering og navneendring.

4.1. Struktur i navnerukka hos innvandrere med arabisk navneskikk

Det vanligste måtene å registrere innvandrere med arabisk navneskikk i Norge er gjerne med navnerukka som dette:

- 1) Fornavn + fars fornavn + farfars fornavn / annet familienavn

Tabell 4. Vanlig navnerukka med fornavn, fars navn, farfars navn eller annet familienavn

fornavn	fars fornavn	farfars fornavn	familienavn
Fatima	Mustafa	Mahmud	
Fatima	Mustafa		al-Husayni

- 2) Flere fornavn + etternavn

Mange navn er ført som fornavn, både slike som ser ut som fornavn og navn som muligens er av bare etternavntype. Dette er ganske utbredt.

3) Fornavn + faste etternavn.

For folk fra land med faste etternavn.

4) Kvinner gift med arabere/muslimer har beholdt sine etternavn fra før de gifta seg, i praksis ofte fars og farfars fornavn.

5) Kvinner gift med nordmenn tar ofte den norske ekktefellens etternavn.

F.eks.: *Fatima Jensen*.

6) Barn født før innvandring følger arabisk skikk, som ofte vil si fars og farfars fornavn som mellom- og etternavn (etter norsk terminologi), slik:

Tabell 5. Navnerekke for barn født før innvandring, med fars og farfars fornavn

	fornavn	mellomnavn	etternavn
far	Hasan	Mustafa	Mahmud
datter	Aisha	Hasan	Mustafa

7) Barn født i Norge blir oftest registrert med farens etternavn. Det vil ofte si farfars fars fornavn, og enten fars eller farfars fornavn som mellomnavn (regler for dette blir omtalt nedenfor), slik:

Tabell 6. Navnerekke for barn født etter innvandring, med samme etternavn som faren

	fornavn	fars fornavn	farfars fornavn
far	Hasan	Mustafa	Mahmud
datter, alt. 1	Aisha	Mustafa	Mahmud
datter, alt. 2	Aisha	Hasan	Mahmud

Det er mange unntak, ofte med flere navn i navnerekka.

I Norge går folk med arabisk navneskikk over til faste etternavn. Grunnen er at navneloven krever det. Den nye loven som blir satt i verk i 2003 (2002-loven) vil tillate den arabiske skikken med skiftende etternavn.

Mellomnavnkategorien er lite brukt i det norske folkeregisteret for folk med arabisk navneskikk. I praksis får de heller flere fornavn. Det er f.eks. farens fornavn, titler og andre tilnavn.

Bildet blir mer uoversiktlig med at tradisjonelle arabiske navneskikker går i oppløsning ved utvandring, og tar opp i seg trekk fra andre kulturer på forskjellige måter. Det kan være ønske om tilpassing til andre kulturer, eller det kan være misforståelser blant bærerne, registrererne og saksbehandlerne. (Zawawi 1998:85–107; o.a.)

5. FØRSTEGANGSREGISTRERING

Førstegangsregistreringa blir normalt gjort av politiet ved ankomst til landet. Sentralkontoret for folkeregistrering fører opplysningene inn i folkeregistret, tilpassa regler for folkeregistrering.

Dokumentasjonen kan være skrevet med arabisk skrift, og da vil tolker kunne ha hver sine transkripsjonssystemer.

Noen kommer òg uten skriftlig dokumentasjon. Da er navneregistrering òg avhengig av tolkene, både med hensyn til skrivemåte, rekkefølge og hvilke navn som kommer med.

Verken innvandrene eller tolkene, som òg ofte er innvandrere, kanskje med annen navneskikk, vil alltid kjenne godt nok til navneskikkene i egen og norsk kultur. Dette vil virke inn både på skrivemåter og klassifisering av navn.

Det er òg tilfeller der rekkefølger veksler fra dokument til dokument om samme person. Det kan være f.eks. hjemlig vielsesattest, pass fra hjemlandet, immigrasjonspapirer, norsk folkeregister o.a.

Sentralkontoret for folkeregistrering må ta stilling til hva som er for-, mellom- og etternavn. De har inntil de siste åra gjerne plassert det siste navnet i navnerukka som etternavn og resten som fornavn. På denne måten unngår de et betydelig arbeid med å sortere ut navn etter ganske mange ulike navneskikker. En annen grunn til dette har vært at de vil sikre seg at det er dokumentasjon for at flest mulig navn er fornavn. På den måten kan de unngå at mange arabiske navn, som både kan brukes som for- og etternavn, blir nekta som fornavn. (Opplyst muntlig fra Sentralkontoret for folkeregistrering, 1998–1999.)

Nå er denne omveien i praksis ikke nødvendig. Med Rundskriv 1999, pkt. 3.2, ble det klart at bruken som for- og etternavn i hjemlanda er avgjørende, ikke hvilken av bruksmåtene som var registrert i det norske folkeregistret.

6. NAVNEENDRINGER

Fylkesmennene skal etter loven behandle alle navnesaker som gjelder utenlandske skikker, med unntak for navn til nyfødte og navneskifte ved giftemål. Dessuten behandler de klagesaker som følge av de nevnte unntaka.

De arabiske sakene som fylkesmennene behandler gjelder særlig etternavn for barn, omklassifisering av navn mellom for-, mellom- og etternavn, og stryking og innsetting av navn i alle kategorier. Omklassifiseringer, strykinger og innsetting dreier seg dels om å få ei navnerukka som passer bedre med hjemlandets skikk enn den som de har fått ved registrering i Norge. Og dels kan det være ønske om å forenkle navnerukka slik at den blir enklere å bruke i Norge, i praksis å stryke navn.

7. NYFØDTE

7.1. Farens fornavn som mellomnavn

Inntil april 1998 godtok en ikke fars fornavn uten endring som mellomnavn for barn. De kunne arve et mellomnavn. Alternativ 1 i tabell 7 viser det.

I 1998 ble slik bruk av fornavn uten ending mulig for personer med bakgrunn i bl.a. arabisk navnetradisjon. (Rundskriv 1998:1.) Se alternativ 2.

Tabell 7. Mellomnavnsbruk (se pkt. 7.1.) og etternavnsbruk (se pkt. 7.2.)

	fornavn	mellomnavn	etternavn	perioder
alt. 1	Salim	Mustafa	Husayn	til 1998
alt. 2	Salim	Jamal	Husayn	1998-2003
alt. 3	Salim	Jamal	Mustafa	fra 2003
alt. 4	Salim		Jamal	fra 2003
far	Jamal	Mustafa	Husayn	
farfar	Mustafa	Hussayn	Mahmud	

7.2. Farens eller farfarens fornavn som etternavn

Noen foreldre ønsker å ta i bruk farfarens eller farens fornavn som etternavn, alt etter hvilken kulturbakgrunn de har. Med den norske navneloven før 2003 kan en bare få en av foreldrenes etternavn. Det blir *Salim Jamal Husayn*, som i alternativ 2 i tabell 7.

Søknader i saker som dette gjelder ofte søskenflokker der barn født i hjemlandet har tradisjonell arabisk skikk, mens barn født i Norge ikke får det. Det er mulig å løse det for søskena med at faren snur på navnerækkefølga si først.

Etter den nye personnavnloven kan de følge sin hjemlige skikk, slik at barna kan få farens fornavn som mellomnavn og farfarens som etternavn på den måten det er vist i alternativ 3. Eller de kan ta farens fornavn som etternavn, som i alternativ 4.

7.3. Fornavn for barn

Dokumentasjon i navnesaker fra familier med muslimsk bakgrunn viser at fornavna i hovedregelen arabiske eller de har opphav i andre språk eller kulturer i landa de kommer fra, f.eks. farsi (persisk) og somalisk. (Usystematisk utvalg av saker. Jf. òg Reisæter 2001:122–124, 149.)

På grunnlag Statistisk sentralbyrås oversikt over navn på nyfødte i 2001 kan en sette opp navnetopper for arabiske fornavn. Dette materialet omfatter bare navneformer som er gitt til minst fire barn. Der det er ført opp flere skrivevarianter i listene nedenfor, kommer de vanligste først.

Gutter: *Mohammad/Mohammed/Mohamed/Muhammad* (67), *Ali* (28), *Ahmed/Ahmad* (27), *Hassan/Hasan* (19), *Omar* (15), *Hamza* (14), *Mustafa* (12), *Abdirahman* (8), *Bilal* (7), *Ibrahim* (6), *Ismail* (6), *Adnan* (5), *Amir* (5) og *Syed* (4).

Jenter: *Amina* (19), *Mariam/Maryam* (17), *Yasmin* (16), *Fatima* (14), *Aisha* (12), *Aida* (8), *Iman* (5) og *Iqra* (5).

Vanlig brukte navn i Norge og som ikke kommer fram i disse listene, er bl.a. mannsnavna *Jamal*, *Khalid* og *Mahmoud*, og kvinnenavna *Khadija*, *Leila*, *Sahra* og *Zainab*. En grunn til at de ikke kommer med på topplistene for fødte, er at de blir registrert med flere forskjellige skrivemåter.

Noen arabiske fornavn er like fornavn som er godt kjent i Vesten. Det er mest vanlig blant kvinnenavn, f.eks. *Mona* og *Nora*. I praksis er vanskelig å skille slike arabiske navn fra andre, og det er vanskelig å kartlegge bruk av arabisk navneskikk i disse tilfella.

Mange av disse har ulikt opphav i arabiske og vestlige kulturer, som *Amina*, der bærerne i hovedsak er ført opp med arabiske etternavn i telefonkatalogen.

Muna og *Mona*, og *Nura* og *Nora* er mulige transkripsjoner av to arabiske navn. De arabiske har begge et helt annet språklig opphav enn de vestlige *Mona* og *Nora*. I telefonkatalogen er det i praksis ikke arabiskspråklige etternavn kombinert med formene *Mona* og *Nora*.

Det fins òg navn med samme opphav i arabisk og vestlig kultur. Av disse har formene *Mariam* og *Sahra* stort sett bare arabisk tilknytning. *Yasmin* har arabisk tilknytning i stor grad, men òg vestlig. Men *Miriam*, *Mirjam* og *Sara* ser i liten grad ut til å være brukt i muslimsk kultur. *Sarah* med *h* til slutt fins det noen få av sammen med arabiske etternavn i telefonkatalogen for Oslo, ca. 1 av 10.

Blant de arabiske mannsnavna er *Omar* vanlig. Telefonkatalogen viser at navnet nå i hovedsak er brukt av folk med arabisk navneskikk. Den eldre norske bruken av navnet regner en med er påvirka av arabisk i mange tilfeller, men det kan også være danna av norske ledd (Kruken og Stemshaug 1995:225).

8. AVSLUTNING

Denne artikkelen har vist hvordan arabiske navn blir tilpassa vårt alfabet og våre navnekategorier for-, mellom- og etternavn. Det er stor variasjon i hvordan slikt gjøres, og det er ikke entydig praksis.

Til det siste har det vært vanskelig å forene arabisk navnekultur og norske mellom- og etternavnregler. Et av formåla med den nye personnavnloven å bedre innpassinga av de arabisk-kulturelle navna i norske register.

Vi har til nå lite sikker kunnskap om i hvor stor grad innvandrere ønsker å

bruke norsk eller hjemlig skikk, men navnestatistikker og navnesøknader viser at arabiske skikker blir videreført eller blir ønska videreført, i alle fall for barn av førstegenerasjonsinnvandrere.

Litteratur

- Abdul Hakeem, Ahmad 1997: *A Treasury of Favorite Muslim Names*. Chicago.
- Ahmed, Salahuddin 1999: *A Dictionary of Muslim Names*. New York.
- Al-Zubair, M. 1991: *Sultan Quaboos Encyclopedia of Arab Names. Dictionary of Arab Names*. Muscat.
- Encyclopædia Britannica*. Nettutgave, pr. mai og juni 2002.
- Encyclopaedia of Islam, The*. New Edition. 1971. Leiden og London.
- ISO 1961 = ISO/R 233-1961 (E). International Organization for Standardization (ISO): *ISO Recommendation R 233. International System for the Transliteration of Arabic Characters*. 1st edition. December 1961. Sveits.
- ISO 1984 = ISO 233-1984 (E). The International Organization for Standardization (ISO): *International Standard 233. Documentation – Transliteration of Arabic characters into Latin characters*. First edition – 1984-12-15. (engelsk utg.) Sveits.
- ISO 1993 = ISO 233-2:1993 (E). The International Organization for Standardization (ISO): *International Standard 233. Information and documentation – Transliteration of Arabic characters into Latin characters – Part 2: Arabic language – Simplified transliteration*. First edition 1993-08-15. (engelsk utg.) Geneve, Sveits.
- Kruken, K. og O. Stemshaug 1995: *Norsk personnamleksikon*. 2. utg. Oslo.
- Mace, J. 1999. *Beginner's Arabic Script. An introduction to reading and writing Arabic*. London – Illinois.
- Mejdell, G. 1990: Arabisk-norsk kontrastiv grammatikk. I: Anne Hvenekilde (red.): *Med to språk. Fem kontrastive språkstudier for lærere*, s. 65–94. Oslo.
- Mejdell, G., K. S. Vikør og H. Øgrim 1985: Om normering av opphavlig arabiske ord og navn i norsk. Notat til Norsk språkråd.
- 1964-loven = Lov 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn.
- NOU 2001:1 = Norges offentlige utredninger 2001:1. *Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling*. Justis- og politidepartementet.
- Reisæter, G. 2001: *Mitra, Jonas, Bjørk og Mohammed. Namn i tospråklige familier i Tromsø*. Utrykt hovedoppgave i nordisk. Tromsø
- Rundskriv 1998 = Det kongelige Justis- og politidepartement: Rundskriv G-36/98, 1.4.1998.
- Rundskriv 1999 = Det kongelige Justis- og politidepartement: Rundskriv G-81/99, 17.11.1999, *Navneloven - nye retningslinjer*.
- Statistisk sentralbyrå. Gjort av Jørgen Ouren i forbindelse med arbeidet med NOU 2001:1.
- 2002-loven = Lov 7. juni 2002 om personnavn.
- Tushyeh, H. Y. og R. Y. Hamdallah 1992: *Palestinian Surnames Derived from Nicknames. Names* 40.4 (December).
- Utne, I. 2001a: Utviklinga av slektsnavn i Norge, med særlig vekt på sen-navn. *Genealogen*, nr. 2, s. 13–26. Oslo.
- Utne, I. 2001b: Nye navnekulturer i landet. *Norsklæreren*, nr. 5, s. 48–53. Oslo.
- Zawawi, Sh. M. 1998: *African Muslim Names : Images and Identities*. Trenton, NJ, USA – Asmara, Eritrea.

Navn som kontaktindikator

av Alf Steinar Svorkmo

Names from Norwegian mines in the 1600–1800 period are analysed as indicators of contact. Immigration of German miners created a cultural meeting-place. The emerging naming system is one aspect of this. Where-as German generic terms became lasting elements in Norwegian mining language, a transition in the specific is revealed: The early extensive use of names with a religious contents – frequent in the German tradition and being our key contact indicator – and the following decline in frequency for this category, illustrates the strength and endurance of the German mining tradition as an autonomous cultural entity in Norwegian mining industry.

In a supplementary analysis personal names serve to identify links to show parallels in Norwegian and German mining culture, and to gain insight in the social and economic structures of the new era of industrialization.

Denne artikkelen bygger i hovedsak på en undersøkelse av navn med tilknytning til fire norske bergverk anlagt på 1600-tallet; Kongsberg 1623, Kvikne 1629, Røros 1644 og Løkken 1654 (Svorkmo 2001). Her vil jeg i en parentes først oppfordre til økt oppmerksomhet om navn fra industrisamfunnet; et forsømt kapittel i norsk navnegransking. I denne sammenhengen dreier det seg imidlertid mest om metodikk i det at grunnlagsundersøkelsen innebar utvikling av metoder til å utlede fra navnene informasjon om kontaktflater og forbindelseslinjer, dvs. at navnene ble analysert som *kontaktindikatorer*.

For at en navnetype skal kunne fungere som en kontaktindikator, må den ha et særpreg som er bestemt av uvanlige kvaliteter (topografiske, kulturelle o.a.) ved det miljøet som frambrakte navnetypen. Det må fortone seg som usannsynlig at denne spesielle navnetypen kan ha oppstått på flere innbyrdes uavhengige

steder. Forekomsten av navnetypen to steder må mest overbevisende kunne forklares med en overføring fra en opphavskultur til en mottakerkultur, dvs. med eksistensen av en kontaktflate. Motsatsen til kontaktindikatorer vil jeg kalle *allmenne navn*. Det er navn som helt vanlig vil oppstå i en navnekultur og som derfor ikke kan indikere noen impuls utenfra.

Som kjent ble utviklingen av norsk bergvesen drevet fram av tyske bergfolk som ble hentet inn til landet etter at de store malminn funnene ble gjort på 1600-tallet. Navnegranskingens bidrag til historieskrivingen på dette området består i å forstå endringene i navneskikken ved gruvene som en avspeiling av styrken og varigheten i kontakten mellom tysk og norsk bergmannskultur. Dette kontaktforholdet – som også blir satt i en videre geografisk sammenheng – er vårt studieobjekt.

Navnetilfanget – som er hentet fra gruvekart og framstillinger av de enkelte bergverkernes historie – består av både stednavn og personnavn. Med stedsnavn menes her navn på gruver og lokaliteter nede i gruvene. Navnene er hentet fra en knapt to hundre års periode regnet fra anleggelsen for hvert av bergverkene. Det gir overlapping for tidsrommet 1650–1800. Materialgrunnlaget er mangelfullt, men delkonklusjonene støtter hverandre, så konklusjonene bør være holdbare i hovedtrekkene. Dessuten, det er arbeidsmåtene som er det sentrale her.

Så til navneanalysen, der vi begynner med stedsnavnene. Til grunn ligger Kurt Zilliacus' begrepsapparat (Zilliacus 1975) med hans skille mellom et funksjonsnivå (m/hovedledd og bestemmelsesledd) og et leksikalsk ordnivå (m/ordelement).

Vi går først til hovedleddet og ser på hvilke artsangivende ord (grunnord) gruvespråket har til å benevne de lokalitetene vi har i ei gruve. I tillegg til grunnord i hovedledd er appellativer som betegner en lokalitet i gruva og som derfor fungerte – eller kan fungere – som navn, tatt med.

Antall grunnord/appellativer var 29. Av disse ble sju grunnord som ikke peker ut over vår språkkrets, ikke undersøkt nærmere (f.eks. *Vedrenden*, *Mebunden*). Oppgaven var så å avdekke kontaktforhold på grunnlag av etymologien til de 22 gjenværende ordene. Her har vi to kategorier: (1) Ord som forstås i vanlig norsk og som i tillegg har klare paralleller i tyske gruve navn og som derfor kan ha kommet i bruk i den spesielle gruvebetydningen som betydningslån, ikke ordlån, fra tysk bergmannsspråk (f.eks. Østre *Felt*, Ofver *Grufvis Gang*). (2) Ord som ikke gir umiddelbar mening dersom man ikke er fortrolig med gruvespråket. Her kan vi vente å finne en direkte forbindelse til tysk gruvespråk (f.eks. *Vakkerorten*, *Christians Stoll*).

Undersøkelse av norsk faglitteratur ga bare et beskjedent grunnlag for videre arbeid (Falk og Torp 1903/06). Falk og Torp oppgir tysk opprinnelse for fem gruvetermer: gruve, sjakt, ort, stoll og drum (= en liten gruvegang som kiler seg

ut fra hovedgangen). De to siste angis eksplisitt å tilhøre bergmannsspråket, mens «sjakt» og «ort» gis betydningsinnhold som gruveuttrykk. Ytterligere seks ord fra grunnordslisten behandles, men knyttes ikke til gruveterminologien.

Ut fra den kjente forbindelsen mellom norsk og tysk bergvesen startet jeg derfor i den andre enden, dvs. jeg tok utgangspunkt i tysk etymologi og gruvefaglig litteratur og fant da full overensstemmelse mellom tysk og norsk gruve-språk. Alle 22 grunnord/appellativer fra de norske gruvene var å finne i tysk gruveterminologi. Videre var den store stabiliteten i ordmaterialet slående. Bortsett fra lyd- og forntilpasninger (som f.eks. at Schacht blir til sjakt), er de norske og tyske gruveordene praktisk talt identiske. Det er få oversettelseslån eller betydningslån. Det avdekkes en bred kontaktflate mellom norsk og tysk bergmannskultur.

Grunnordene har spesielle kvaliteter. De er bestandige og særpregede. Gruvespråket er et beskyttet språk ved at det er knyttet til en så skjernet lokalitet som ei gruve. Lokaliseringen av ei gruve er bestemt av én lokaliseringsfaktor: beliggenheten til malmforekomsten. Ei gruve kunne derfor ligge isolert langt fra store befolkningskonsentrasjoner og viktige ferdselsårer. Samhandling og språk-utveksling mellom bergverk og det øvrige samfunn var deretter. Til denne forklaringen kan vi føye en som mer direkte går på språkinterne forhold. Fagtermene i gruva og benevningen for de forskjellige delene av ei gruve blir ikke så lett tatt i bruk i andre sammenhenger; det er ikke mange plasser som ligner ei gruve. Ordene blir derfor ikke alminneliggjort. De flyter ikke ut og forsvinner, men forblir tydelige i innhold og form. Resultatet er at disse grunnordene er lette å kjenne igjen når de lånes inn i et nytt språk. De er førsteklasses kontaktindikatorer.

I arbeidet med grunnordene var den etymologiske klarleggingen viktig. Fastlegging av bruksområde og betydningsinnhold på tidligere utviklingsstadier for ordelement som inngår som navneledd i dag, klarlegger språklige kontaktflater. Det er en heldig omstendighet at vi i studiet av norske gruve-navn kan gjøre bruk av nettopp tysk etymologisk forskning og det store materialet den har frambrakt.

Nå til et eksempel som viser avdekking av de lange linjene bakover. Vi ser hvordan det etymologiske materialet brukes i fortolkningsarbeidet. Eksemplet er fagtermen *stoll*.

Ordet «*stoll*» har hatt en interessant betydningsutvikling. Fra opprinnelig betydning *støtte*, *stolpe*, *søyle* i gammelhøytysk *stollo* (9. årh.) og mellomhøytysk *stolle*, indoeuropeisk rot **stel-* (= *stille opp*; *stående*; o.a.), endret betydningen seg til *Stollen* (= horisontal gang drevet inn i fjell). På 1200-tallet fikk vi en betydningsendring; fra «bærende, støttende stolpe» til å holde gruvetaket oppe, utviklet betydningen «drevet, underjordisk gang» seg (EWdD 1989).

«(---) betydningsmotivet for 'gang i bergverk' er uklar» (Kluge 1989). I By- og bergretten for 1300-tallets gruveby Kremnitz defineres en stoll som en gruvegang «med konstant tverrsnittsflate som går horisontalt eller med svak stigning fra jordoverflaten inn i berget» (Paul 1987). Den svake stigningen var viktig ettersom en stoll ofte hadde den funksjon å lense gruva for vann.

Så langt kan vi da si at en stoll er en gruvegang som går ut i dagen, og at benevningen har sammenheng med de stolpene som holder taket oppe. Jeg ser en mulig forklaring på betydningsendringen i sammenheng med at berget nær overflaten, pga. temperatursvingningene og innsig av vann som fryser i sprekene, er mer oppsprukket og følgelig mer utsatt for ras enn lengre inne i gruva. En gruvegang gjennom dette rasutsatte partiet var derfor karakterisert av det store antallet støttestolper og fikk navn etter dette. Kanskje har det vært en overgangsbetegnelse; «stollgang» («Stollengang» med en ellipsedannelse stoll (Stollen) som sluttform.

Jeg tar med dette eksemplet også fordi det illustrerer et metodisk grep som gjelder generelt i navnetolkning, ikke bare innenfor vårt aktuelle kontaktperspektiv: De ulike utviklingsstadiene til et ord hjelper oss til å se ut over den betydningen som ordet har akkurat nå. Fra å være det vi kan kalle fikserte *betydningspunkt* blir ordene til utvidede *betydningsfelt* som åpner for assosiasjoner og lar oss se koblinger som var skjult før. Dette er vesentlig når vi skal forsøke å rekonstruere det som navngiveren har lagt inn i navnet.

Fra konsentrasjonen omkring den norsk-tyske kontakten, vender vi nå blikket i en annen geografisk retning.

Vi vet at svenske bergfolk allerede på 1400-tallet (Moen 1978) deltok i de tilløpene til gruvedrift som vi hadde her i landet den gang. En sammenligning av svensk gruvespråk og det norsk-tyske er derfor naturlig. Utgangspunkt tas i en kartlegging av gruvespråket i Bergslagen (Holmkvist 1941). Inngangsordene i dette leksikalske verket er belagt med sitater fra primærkilder; de eldste er fra ca. 1300. Av de 22 undersøkte grunnord/appellativer i norsk gjenfinner vi nitten i svensk fagspråk, altså et klart samsvar.

Elof Hellquists *Svensk etymologisk ordbok* (1922) angir fem grunnord å komme fra tysk gruvespråk. At et allmennverk som Hellquists må utelate termer som får plass i et fagspråklig leksikon som Holmkvists, er rimelig og forklarer det lave antallet. Det er ellers verdt å merke seg at fire av de fem ordene også er med på Falk/Torps liste. Disse framstår da som sentrale felles fagtermer: *Gruve*; *sjakt* (= en i hovedsak vertikal gruvegang som er drevet fra overflaten; jfr. også *skråsjakt*); *ort* (= en i hovedsak horisontal gruvegang; jfr. også *stigort*); *stoll* (= en nær horisontal gruvegang som går «ut i dagen»).

I et svensk bergverksleksikon fra 1788/89 (Rinman) blir alle de tyske grunnordene/appellativene som ble funnet i norsk sammenheng, grundig

behandlet innenfor rammen av svensk gruvespråk. Det er her snakk om direkte innlån (f.eks. fältort/Feldort) eller det er oversettelseslån (f.eks. tvärslag/Querschlag).

Kontakten mellom svensk og tysk bergvesen går langt tilbake i tid. Den er kjent alt fra 1200-tallet (Brylla 1979). Benevnningen «gruve» er belagt hos Holmkvist fra 1347. Ellers viser en gjennomgang av alle beleggene hos Holmkvist at de fleste tyske gruvefaglige termene ble tatt opp i svensk i tidsrommet fra midten av 1500-tallet til slutten av 1600-tallet. Opptaket begynte altså før utbyggingen av de norske gruvene. Da disse hadde kontakt med det tyske miljøet direkte via innvandrede bergfolk, kan vi slutte at norsk og svensk bergverksmiljø uavhengig av hverandre sto i kontakt med det tyske.

Bakgrunnen for den tyske språkdominansen i bergverkskulturen var den teknologiske utviklingen i de sørtyske gruvene mot slutten av 1100-tallet. Tyske bergfolk ble de faglig ledende, og grunnen ble lagt for en ekspansjon av det tyske miljøet. Det medførte opptak av tyske bergmannstermer i mange europeiske språk, ikke minst i Øst- og Sørøst-Europa (Wolf 1958).

Vi kan nå gå tilbake til utgangsspørsmålet om hvilken funksjon navn kan ha som en kontaktindikator, og trekke konklusjonen: Undersøkelsen av grunnordene i norske gruve navn fra 1600- og 1700-tallet viser at de norske bergverkene var en del av en skandinavisk-sentraleuropeisk bergverkstradisjon med rot i tysk bergmannskultur.

De tyske grunnordene ble en varig del av norsk gruvespråk. Bruken av dem viser imidlertid ikke noe om variasjoner over tid, og den sier heller ikke noe om eventuelle ulikheter mellom de fire bergverkene med hensyn til navneskikken. Metoden for å komme videre her, innebærer en kategorisering av navnene i to etapper. Først ble navnene gruppert ut fra grunnordet i hovedleddet. Den kategorien som ga det best sammenlignbare materialet, var kategorien Gruve, dvs. navn på gruver og skjerp (= en nettopp påbegynt malm drift fra overflaten; dvs. før driften har et omfang som kvalifiserer til bruk av betegnelsen «gruve»). De øvrige kategoriene var *Horisontal gruvegang*; *Vertikal gruvegang*; *Områdebetegnelse* og *Punktbetegnelse*.

Navnene i gruvekategorien ble så klassifisert på grunnlag av bestemmelseleddet. Klassifikasjonen ble gjort slik at den skulle lette identifikasjonen av kontaktflater. Noen av kategoriene gir seg selv ved at noen navn danner store og lett gjenkjennbare grupper. Det gjelder f.eks. navn med oppkalling av kongelige personer og navn som uttrykker et religiøst innhold. Andre navn danner små grupper eller de opptre som de eneste av sin type. Disse klassifiseres under samlebegrep slik f.eks. tilfellet er med *Bergkulturnavn*; dvs. navn med ulike uttrykk fra bergmannskulturen. Det gjelder da at små navnegrupper som er alene om å angi spesielle kontaktflater, blir skilt ut som egne kategorier slik at den

informasjonen de bærer, kommer fram og kan vurderes. En slik kategori er *Abstrakte navn*. Dette er en tvetydig navnegruppe som krever en klargjøring.

Abstrakte navn benevner en idé eller et tankeinnhold. Vi finner kategorien nesten utelukkende ved Sølvverket. Den kan deles i to underkategorier. Den ene står klart i gammel tysk tradisjon (Walther 1961) og består av navn som uttrykker håp og forventning omkring den framtidige gruvedriften. Slike navn var vanlige ved norske bergverk på 1600-tallet. Et typisk eksempel fra Kongsberg er Hoffnung Grube (1629).

Så er det noen navn som jeg tolker som indikatorer på en kontakt med idéstrømningene ute i de toneangivende land i Europa. Eksempel på slike navn er Justitia Grube, Libertas Gr. og Patientia Gr., alle terminus ante quem (t.a.q.) 1676. Den latinske navneformen er én faktor; det at vi finner navnene ved Sølvverket en annen. Her demonstreres geografisk sentralstedsteori; det er sammenheng mellom et steds størrelse og de funksjonene stedet kan oppbære. Rundt Sølvverket vokste det fram et bysamfunn med en variert sammensatt befolkning stor nok til å utgjøre et miljø for tankene i samtiden. Opprettelsen av en vitenskapelig institusjon – Bergseminaret – i 1757, viser dette. Det er nærliggende å se de abstrakte gruveavnene som tidlige uttrykk i en slik sammenheng, men det blir antakelser. Samtidig kan navnene ses som deler av tysk bergverkskultur. Gruveavnet Fortuna illustrerer tvetydigheten. Med sin latinske form er det også et mye brukt gruveavn i tysk tradisjon som uttrykk for håp og forventning. Navnet kommer i bruk kort tid etter at bergverkene ble anlagt både på Kongsberg; Fortuna Grube (1627), og på Røros; Auf die Fortuna (1645). På Løkken finnes navnet på mange mindre lokaliteter, f.eks. Fortuna Nebengang (t.a.q. 1703). Kategorien Abstrakte navn peker altså i to retninger og kan følgelig ikke brukes som en éntydig kontaktindikator slik den er klarlagt så langt.

Noen navn viser til forhold ved det enkelte bergverk (f.eks. *Malmorten/Graabergort* – malmtilgang; *Nedre langort* – relativ posisjon; *Stororten* – rel. størrelse; *Gammelsjakten* rel. alder). Andre gruveavn er lokale overføringsnavn (f.eks. *Høidalsgrube*): Disse navnene – som jeg vil kalle *internnavn* – er ikke interessante i vårt kontaktperspektiv. (Jeg skal senere moderere dette standpunktet mht. kategorien *Lokale navn*.)

Internnavnene dominerer ved de tre kopperverkene Kvikne, Røros og Løkken. Sølvverket på Kongsberg skiller seg ut ved at de største kategoriene der er av et helt annet, kontaktangivende slag; *Kongelige navn* og *Religiøse navn*. Dette forholdet ble utgangspunkt for det videre arbeidet.

Kategoriseringen ut fra navnetilfanget; *navnedata*, ble komplettert med en liste med *beskrivelsesdata*; dvs. en oversikt over forhold som kan innvirke på navngivingen ved det enkelte bergverk. Kombinering av navnedata og beskrivelsesdata kan gi idéer om hvilke kontaktflater som er tenkelige og slik gi analyse-

arbeidet retning, og kan dessuten være til nytte i den konkrete navneforståelsen. Plassen tillater her bare en oppstilling av faktorene: Malmtype; innbyrdes geografisk avstand; plassering i den offentlige bergforvaltning; geografisk avstand til de sentrale styringsorganene; eierskapsforhold (privat/statlig; dvs. kongelig); tysk innvandring (absolutt antall/relativ andel og første/andre generasjons innvandrere); størrelsen på bergverket og følgelig på det lokalsamfunnet som vokste fram ved verket). De tre kopperverkene har mange felles trekk, mens det igjen er Sølvverket som skiller seg ut.

Tabell 1: Navn på gruver og skjerp ved bergverkene på Løkken, Røros, Kvikne og Kongsberg klassifisert på grunnlag av bestemmelsesleddet

a) Absolutte tall

	Kongelige navn	Religiøse navn	Abstrakte navn	Lokale navn	Bergkulturnavn	Andre navn	Alle navn
LØKKEN	–	1	–	4	5	–	10
RØROS	5	2	3	32	12	4	58
KVIKNE	–	2	–	5	4	2	13
KONGSBERG	47	39	22	19	6	11	144

b) Prosentvis fordeling innen hver gruve

	Kongelige navn	Religiøse navn	Abstrakte navn	Lokale navn	Bergkulturnavn	Andre navn	Alle navn
LØKKEN	–	10,0	–	40,0	50,0	–	100,0
RØROS	8,6	3,4	5,2	55,2	20,7	6,9	100,0
KVIKNE	–	15,4	–	38,5	30,8	15,4	100,1
KONGSBERG	32,7	27,1	15,3	13,2	4,2	7,6	100,1

Vi begynner analysen av bestemmelsesleddene med kategorien Kongelige navn som er den største ved Sølvverket perioden sett under ett. Denne navngivningen er en naturlig følge av den nære forbindelsen mellom kongemakten og dette bergverket. Kongelig eierskap var det vanlige på 1600- og 1700-tallet. Sølv var underlagt innløsningsplikt overfor den kongelige kasse (mens kopper var fri handelsvare). Sølvproduksjonen ble ansett for å være viktig sett i lys av tidens økonomiske teorier (merkantilismen). Sølvverkets betydning og den relative geografiske nærheten til København førte til mange kongebesøk på Kongsberg med kongelige oppkallingsnavn som resultat. I sammenligning blir det lave antallet Kongelige navn ved de tre kopperverkene slående.

Imidlertid: De kongelige navnene sier ikke noe om vårt sentrale anliggende;

den norsk-tyske kontaktflaten. For å finne en ledetråd her, ser vi på en framstilling av bergverksnavn i den sachsiske delen av Erzgebirge (Walther 1961). En stor del av de tyske bergfolkene på Kongsberg kom nettopp fra Sachsen (Huhnhäuser 1944).

Den største gruveavnavnkategorien i den tidlige fasen av Sølvverkets drift – fram til 1670-årene – er Religiøse navn, dvs. navn med et religiøst innhold. De fleste av Walthers sju kategorier for de sachsiske gruveavnavnene består av navn som må karakteriseres som allmenne. Men, når en «relativt stor andel» av navnene i hans materiale sies å uttrykke en religiøs holdning, er det nærliggende å undersøke om vi her har en navnetype som kan indikere et kontaktforhold.

Det må nevnes først at de religiøse gruveavnavnene på Kongsberg er overlevert i tysk språkdrakt. Dette kan likevel ikke tas som bevis for at navngivingsidéen er tysk. Bergmannsmiljøet på Kongsberg var et tysk samfunn den første tiden. Også navn med norsk opphav må vi tenke oss kunne bli nedskrevet i tysk form. Bakgrunnen for navngivingen må finnes i det innholdsmessige ved navnene. Vi må altså skaffe oss kunnskap om den religiøse navneskikken i Sachsen og sammenholde den med navngivingen på Kongsberg.

Hans Walther foretar en inndeling av de religiøse gruveavnavnene i Sachsen. Alle disse underkategoriene kan eksemplifiseres med navn fra Kongsberg: St. Christopher der kleine (terminus ante quem 1648); Heilige Dreifaltigkeit (1635) (*Hellige trefoldighet*); Segen Gottes (1629) (*Guds velsignelse*); Gott vermag's (t.a.q. 1648) (*Gud kan*). Vi får likevel et bedre bilde av bredden og styrken til den religiøse tradisjonen hos tyske bergfolk gjennom Herbert Wolfs undersøkelse av språket i tyske bergmannssanger fra 1500- til innpå 1900-tallet (op.cit.). Røttene til dette språket finner han bl.a. i de sachsisk-bøhmiske Erzgebirge. Her møter vi en tradisjon for å uttrykke trosforhold med elementer fra bergmannsspråket som kan følges tilbake til 1500-tallet. Karakteristisk er sammenkoblingen av religiøse og bergmannsmessige forhold i det Wolf kaller «faglig-religiøse ordsammensetninger». Et eksempel hos Walther (op.cit.) er gruveavnavnet Erzengel. På Kongsberg har vi tilsvarende Erzengel Grube fra 1629 (Moen 1978). Dobbeltbetydningen av Erz; (1) erke-; (2) metall, malm, var mye brukt i barokkens sammensmelting av religiøst symbolspråk og bergmannens fagspråk (Wolf 1958).

Blant de temaene Wolf nevner som karakteristiske for barokken, er lovprising av det guddommelige og en tilsvarende nedvurdering av jordelivet. Denne livsfølelsen uttrykkes gjennom gruveavnavn som vi finner på Kongsberg; Almacht Gottes (t.a.q. 1676) (*Guds allmakt*) og Gott allein die Ehre (t.a.q. 1673) (*Gud alene æren*) framviser makten og æren. Barokkens menneskesyn kommer fram i Der verlorne Sohn (t.a.q. 1639) (*Den fortapte sønn*), mens dens forståelse av

jordelivet og dens håp om hjelp i denne tilværelsen formidles av Gottes Hülfe in der Noth (1654) (*Guds hjelp i nøden*).

Dette er navn med rot i en spesiell religiøs kultur og med et eget språklig uttrykk. Jeg vil derfor mene at denne navnegruppen innfrir de kravene vi stiller til en kontaktindikator, og at vi i kategorien Religiøse navn har den sentrale indikatoren på den kontaktflaten mellom tysk og norsk bergmannskultur som ble etablert ved den tyske innvandringen i første del av 1600-tallet.

Vi har tidligere forklart stabiliteten i gruvespråket med bergverkenes isolasjon. Denne avsondringen fra det øvrige samfunn nevner også Wolf (ibid.) som en grunn til at bergmannskulturen var så livskraftig. Dessuten peker Wolf på at den tilbakegangen som sølvgruvene i Erzgebirge hadde på 1700-tallet, førte til at bergverkskulturen ble sterkt knyttet til en tradisjon formet av tidligere generasjoners økonomiske og kulturelle rikdom. Dette kan gi oss en bedre forståelse av navngivingskikkene i gruvene på Kongsberg. Vi vet nå litt om den religiøse tradisjon bergmennene fra Sachsen sto i; at den var sterk og knyttet til deres hverdagsliv. Videre vet vi hvilket navnetilfang de var fortrolige med. Det vi så må gjøre er å sette oss inn i situasjonen til de sachsiske bergmennene da de kom hit til landet utover i 1620-årene.

Når de lot seg rekruttere hit så kan vel det, i det minste delvis, forklares ut fra forholdene i hjemlandet. De kom fra 30-årskrigen herjinger. Og her i Norge var de en minoritet på noen hundre mennesker i et fremmed land. Det er ikke til å forundre seg over at de reagerte som sine yrkesbrødre hundre år senere da disse opplevde sin krise; de søkte støtte i tradisjonen og den religionsform som levde der.

Bruken av religiøse gruve navn var altså omfattende på Kongsberg til ut på 1670-tallet. Det er vanskelig å fastslå tiden nøyaktig pga. det store antallet terminus ante quem-dateringer. Likevel; grovt sett faller denne navngivingspraksisen i tid sammen med de største innvandringsbølgene av tyske bergfolk. En oversikt angir at tre fjerdedeler av denne innvandringen til Kongsberg i tidsrommet fra før 1624 til ca. 1700 kom t.o.m. 1632 (Huhnhäuser 1944). Den karakteristiske navngivingen er altså en del av en kulturell impuls som kom med den konsentrerte innvandringen i oppbyggingsfasen for Sølvverket. Denne impulsen tapte i effekt etter hvert som det tyske innslaget i gruvemiljøet ble mindre både absolutt og relativt utover på 1600-tallet. Mange nordmenn tok seg arbeid i gruvene, og de kom snart i flertall. Noen tyske bergfolk dro tilbake til hjemlandet da 30-årskrigen var over; de som ble igjen gikk opp i den norske bergmannstanden som vokste fram.

Retter vi så oppmerksomheten mot de nordenfjellske bergverkene, finner vi at de religiøse navnene er svært fåtallige. De forekommer i en tidlig fase av gruve-driften, men tradisjonen følges ikke opp. Det er også eksempel på at tidlige navn

av denne kategorien erstattes av andre navnetyper (f.eks. får funngruben Gottes Glück (1655) (*Guds lykke*) på Løkken etter noen tiår internnavnet Overgruben). En forklaring kan være at den religiøst bestemte navngivingen var en så spesiell kulturytring at den forutsatte et tysk bergmannsmiljø over en viss minstestørrelse for å bli holdt levende. Det var da tydeligvis bare på Kongsberg at denne forutsetningen var til stede. En annen faktor er at Sølvverket hadde en direkte innvandring fra de tyske gruvene, mens det til de senere anlagte bergverkene, som Røros og Løkken, kom bergfolk som alt hadde arbeidet her i landet en tid eller som var etterkommere til de opprinnelige innvandrerne.

Her passer det så å trekke fram en tredje navnekategori: *Lokale navn*. Dette er overføringsnavn fra det geografiske nærmiljøet til bergverkene og altså en type internnavn. Ved de nordenfjellske kopperverkene utgjorde slike navn helt fra begynnelsen av en stor andel av navnetilfanget. På Kongsberg kommer derimot ikke lokale navn i bruk i stort omfang før i siste halvdel av 1700-tallet. Bruken av de to kategoriene Lokale navn og Religiøse navn står derfor i et slags gjensidig utelukkelsesforhold. Internnavnkategorien Lokale navn kan i én forstand sies å ha en negativ indikatorfunksjon ved å angi fravær av en kontaktflate. I vår sammenheng vil en omfattende bruk av slike navn ved et bergverk tyde på at det er lite kontakt med tysk bergverksmiljø.

Tabell 2: Gruvekategoriene Kongelige navn, Religiøse navn og Lokale navn ved Sølvverket på Kongsberg

a) Absolutte tall	1623–1652	1653–1682	1683–1712	1713–1742	1743–1772	1773–1802
KONGELIGE NAVN	15	4	4	5	8	6
RELIGIØSE NAVN	13	22	1	1	2	–
LOKALE NAVN	–	1	–	1	11	5

b) Prosentvis fordeling	Prosentandel av 144 gruveavn					
KONGELIGE NAVN	10,5	2,8	2,8	3,5	5,6	4,2
RELIGIØSE NAVN	9,1	15,4	0,7	0,7	1,4	–
LOKALE NAVN	–	0,7	–	0,7	7,7	3,5

Tabell 3: Gruvenavnkategoriene Kongelige navn, Religiøse navn og Lokale navn ved Røros Kopperverk

a) Absolutte tall	1644–1673	1674–1703	1704–1733	1734–1763	1764–1793	1794–1823
KONGELIGE NAVN	–	1	3	1	–	–
RELIGIØSE NAVN	–	1	–	–	–	–
LOKALE NAVN	7	4	6	2	5	7

b) Prosentvis fordeling	Prosentandel av 58 gruveavn					
KONGELIGE NAVN	–	1,7	5,2	1,7	–	–
RELIGIØSE NAVN	–	1,7	–	–	–	–
LOKALE NAVN	12,1	6,9	10,4	3,5	8,7	12,1

Så til en rask sammenligning med svensk navneskikk slik vi får den utlagt i en undersøkelse av gruveavn ved Stora Kopparberget på 1600-tallet (Karlsson 1985). Her finner vi en stor likhet med navneskikken ved de norske nordenfjellske koppergruvene med bl.a. en stor gruppe navn dannet til allerede eksisterende stedsnavn; dvs. tilsvarende vår kategori Lokale navn. Det er også fravær av religiøst pregede navn. Det er likevel ingen grunn til å postulere en norsk-svensk kontaktflate for å forklare framveksten av parallelle navnekulturer under de nokså like natur-, arbeids- og samfunnsforholdene i de to landene. Et siste likhetstrekk kan nevnes: Ønske om godt utbytte ligger bak navnet Förhoppningsgruvan, skriver Karlsson, og tilføyer at dette var «det enda virkelig använda gruvnamn» som inneholder et abstrakt substantiv. Dette samsvarer bra med det vi fant om bruken av Abstrakte navn på Kongsberg og ved de øvrige norske gruvene i denne undersøkelsen.

Vi kan så avslutte undersøkelsen av bestemmelsesledd i norske gruveavn. Navnekategorien Religiøse navn blir foreslått som den sentrale indikatoren på en norsk-tysk kontaktflate. At denne kategorien går ut av bruk i siste halvdel av 1600-tallet, tolkes som et uttrykk for at denne kontaktflaten da var i ferd med å falle bort. Dette bortfallet kan forklares med at den ene parten i kontaktforholdet – det tyske miljøet – etter hvert forvitret som en egen kulturell enhet; den ble tallmessig mindre og gradvis fornorsket.

Navnematerialet har så langt vært behandlet trygt innenfor de opptrukne grensene for navnegranskingsfaget. Den eksplisitte bruken av begrepet 'kontaktindikator' som retningsgivende for arbeidet har kanskje vært uvanlig, men utledning av informasjon fra de ordelementene som navnet er bygd opp av, er det vi kjenner fra tradisjonell, etymologisk navnegransking.

Bruken av personnavn er helt annerledes. Her er det semantiske innholdet i ordelementene irrelevant. Vi er her bare interessert i navnets funksjon som identitetsangiver. Navnet blir brukt som en språklig markør på en navnebærer slik at denne kan identifiseres. Kontaktperspektivet beholdes; målet er å klarlegge et kontaktmønster. Metoden består ganske enkelt i å finne fram til de personene som er navngitt i de gruvehistoriske kildene, slik at de settes i forbindelse med minst to av bergverkene. En slik person er en potensiell formidler av impulser mellom disse to partene; et bindeledd. Vi kan danne oss et bilde av omfang og art av mulig kontakt ut fra antall bindeledd og ut fra hvilken kategori personen

tilhører. Kontaktfrekvensen framstilles innenfor 50-årsperioder. Personene fordeles på fem aktørkategorier: *Aktive bergfolk*; *Person i offentlig bergverkförvaltning*; *Person i annen offentlig förvaltning*; *Person i privat virksomhet*; *Person med eierandel i de aktuelle bergverkene*. På grunn av materialgrunnlaget er Kvikne kopperverk utelatt i denne delen av undersøkelsen. Undersøkelsen er dessuten ført fram til 1850.

Tabell 4: Personkontakt Røros Kopperverk/Kongsberg Sølvverk

	1600– 1650	1651– 1700	1701– 1750	1751– 1800	1801– 1850	Alle år
AKTIVE BERGFOLK	1	3	3	7	8	22
BERGFÖRVALTNING	2	6	7	3	2	20
BERGVERKSEIERE		1				1
ALLE KATEGORIER	3	10	10	10	10	43

Tabell 5: Personkontakt Løkken Kopperverk/Røros Kopperverk

	1600– 1650	1651– 1700	1701– 1750	1751– 1800	1801– 1850	Alle år
AKTIVE BERGFOLK		4	6	5	3	18
BERGFÖRVALTNING		10	6	1	2	19
ANNEN OFF. FÖRVALTN.			3	4		7
PRIVAT VIRKSOMHET			1		1	2
BERGVERKSEIERE		6	7	13	9	35
ALLE KATEGORIER		20	23	23	15	81

Dataene for personkontakten mellom Løkken Kopperverk og Kongsberg Sølvverk viser i hovedtrekk den samme tendensen som dataene for kontakten mellom Røros og Kongsberg og gjengis ikke her.

To forhold peker seg ut: Det er jevn kontakt mellom alle de tre bergverkene for de to bergmannskategoriene for hele perioden. Det er videre en betydelig kontakt mellom koppverkene på Løkken og Røros for eierkategorien alt fra slutten av 1600-tallet. Den høyeste frekvensverdien uansett kategori finner vi her i tidsrommet 1751–1800. Vi skal se at dataene for disse kategoriene harmonerer med den tyske bergverksutviklingen og altså kan brukes i en kontaktangivelse. Et par mindre forskjeller mellom dataene fra Løkken og Røros kan kommenteres. For det første er den påviste kontakten Røros/Kongsberg større enn den tilsvarende for Løkken/Kongsberg. Her vil størrelsen på bergverkene forklare

forskjellen. For det andre øker kontakten Røros/Kongsberg for kategorien Aktive bergfolk gjennom hele den undersøkte perioden, mens kildene ikke sier noe om en slik kontakt Løkken/Kongsberg på 1800-tallet. For forbindelsen mellom Røros og Kongsberg er det nærliggende å tenke på de utdannelsestinstitusjonene som ble opprettet: Bergseminaret på Kongsberg og bergkadettordningen på Røros.

Vi går så til tysk bergverkshistorikk (Paul 1987). Utviklingen innen bergverksnæringen fikk følger på mange områder. Et forhold var at bergfolkene ble innrømmet en høy grad av personlig frihet. Dette tillot en stor mobilitet innen faget. Bergverkene; gruvebyene, hadde også stor frihet med sine egne rettsinstitusjoner. Vi ser at det tidlig ble utviklet møtesteder for bergfolk på alle plan; dvs. for dem som skapte og formidlet den interne bergmannskulturen. Når Paul for eksempel skal forklare framveksten av en felles dialekt for de tyske gruvebyene i det daværende Ungarn på 1500-tallet (nåværende Slovakia), er det nettopp disse faktorene han viser til.

Denne kulturen var de norske bergverkene en del av. Det kontaktnettet som undersøkningen av personnavnene avdekker, forteller om hvordan bergfolk søkte fra bergverk til bergverk for å ta seg arbeid og slik spredte faglige impulser, og det forteller om bergembetsmennene som arbeidet med bergfaglige og bergrettslige spørsmål i de regionale Sønnefjellske og Nordenfjellske bergamt og i det overordnede Oberbergamt på Kongsberg som forvaltningsmessig bandt alle de norske bergverkene sammen.

Fra tidlig tysk bergverkshistorie ser vi videre at de teknologiske nyvinningene som brakte de tyske gruvene til en faglig lederposisjon, fikk store konsekvenser for organiseringen av økonomien. De nye anleggene var kostbare. Alt på 1200-tallet måtte kapital tilføres gruvene utenfra. Den nære kontakten på eiersiden for kopperverkene på Løkken og Røros skyldtes det samme forholdet. Eierskapet ble raskt konsentrert hos handelsborgerskapet i Trondheim. Participant-skapsordningen – med forskuttering av driften – fordret kapitalsterke eiere. Konsekvensene av eierskapsstrukturen i de periodene hvor gruverdriften ga god avkastning, viser seg i den materielle og kulturelle gullalder i Trondheim i siste halvdel av 1700-tallet symbolisert av henholdsvis Stiftsgården og Viten-skapselskapet.

Vi ser da at de aktørkategoriene vi identifiserer kvantitativt via navn på personer med tilknytning til de norske bergverkene, er de samme som nevnes fra tidlig tysk bergverkshistorie. Dette utfyller bildet av det kulturfellesskapet på det bergfaglige området som den norsk-tyske kontaktflaten hadde skapt. Ved at dessuten kontaktfrekvensen for de enkelte aktørkategoriene klarlegges innenfor avgrensede tidsavsnitt, er det mulig å vise hvordan kontakten mellom de enkelte gruvene ble endret i takt med utviklingsfasene internt i det norske bergverksmil-

jøet. Det gir også innblikk i den økonomiske infrastrukturen som bergverkene var en del av. Personanalysen avdekker dermed forhold som bekrefter og kompletterer det som kom fram gjennom stedsnavnanalysen.

Så langt har undersøkelsen vært konsentrert om den norsk-tyske, bergverksbaserte kontaktflaten. Utover på 1700-tallet kommer et nytt element inn i navngivingen i gruvene som varsler om store forandringer for samfunnet i sin helhet. Vi lar en sammenfatning av personnavnanalysen innlede behandlingen av denne overgangen: Vi merker oss her at både bergmannskategoriene (aktive bergfolk/bergembetsmenn) og eierkategorien viser et dobbelt sett kontaktflater. Bergmannskategoriene viser den interne kontakten mellom bergverkene, og de bekrefter kunnskapen om den norsk-tyske forbindelsen. Eierkategorien bekrefter også denne siste kontaktflaten. Eierskapsstrukturen var en funksjon av finansieringsbehovet til de nye, industrielle bergverksenheter som igjen var et resultat av den tyske gruveteknologiske utviklingen. Men samtidig viser dataene for eierkategorien kontaktflaten mellom de nordenfjellske koppergruvene og handelsborgerskapet i det regionale økonomiske sentrum; Trondheim.

Når personnavnanalysen nå har brakt oss fram til bergverkseierne, kan vi slutte ringen tilbake til stedsnavnene. Vi finner nemlig navnet på eierne som bestemmelsesledd i stedsnavn i gruvene både på Løkken, Kvikne og Røros. Vi går da fra navnekategorien Gruve og til kategorien Horisontale gruveganger; det er særlig ortnavn det dreier seg om. Som eksempel tar vi Rørosgruva Nye Storwartz (1711) som utover på 1700-tallet kan oppvise mange slike ortnavn. Her finner vi det trondhjemske storborgerskapet opplistet: Schøller (t.a.q. 1744), Møllmann (t.a.q. 1755), Angell (t.a.q. 1785) og Hornemann for å nevne noen av de mest kjente slektsnavnene.

Denne bruken av borgernavn ser ut til å være et nytt trekk i tiden. Bruk av personnavn i gatenavn hevdes f.eks. å være et fenomen fra slutten av 1700-tallet fra Frankrike etter revolusjonen og fra USA under koloniseringen av landet og etter løsrivelsen fra England (Baldwin og Grimaud 1992). Hvis dette stemmer, ser vi en fellesnevner for innføringen av denne navneskikken i de to landene; et brudd med det gamle samfunnet; et samfunn preget av enkeltmennesket vokser fram og avløser det tradisjonelle, gjerne kollektivistiske, samfunnet.

Naturvitenskapen fra 1600-tallet ga kunnskap som ble omsatt til nye produksjonsmåter og -midler som skapte nye samfunnsklasser, bl.a. en eier- og entreprenørklasse med store økonomiske ressurser. Parallelt med den materielle og samfunnsmessige utviklingen oppsto på 1700-tallet nye tanker om samfunn og individ; opplysningstiden er her stikkordet.

Den norsk-tyske kontaktflaten var knyttet til én sektor; bergverksnæringen. Men det er feil å tenke seg bergverkene som isolerte størrelser; bergverkene var et tidlig element i den store overgangen fra middelalder til nytid. Den teknolo-

giske utviklingen ved bergverkene sammen med de tilhørende nydannelsene i økonomisk organisering og samfunnsorganisering er en del av denne overgangen og bidrar selv til den. Eiernavn som oppkallingsnavn i de nordenfjellske koppergruvene er ingen tilfeldig og isolert tildragelse, men en refleks av de nye samfunnsforholdene. Denne navneskikken fulgte av en kontaktflate med en ny samfunnsvirkelighet som omfattet både materielle forhold og en idéverden.

Avdekkingen av navneskikken ved de norske gruvene på 1600- og 1700-tallet gir innblikk i kontaktflater på forskjellige plan. Den omfattende bruken av Religiøse navn på 1600-tallet og bortfallet av denne kategorien mot slutten av århundret sammen med den økte bruken av Lokale navn på 1700-tallet, viser oppblomstring og tilbakegang for den norsk-tyske kontaktflaten. Oppkomsten av borgernavn som bestemmelsesledd utover på 1700-tallet kan ses som et uttrykk for en bred kontaktflate med de store teknologiske og samfunnsmessige omveltningene ute i Europa. Kategorien Abstrakte navn kan også bidra her som en indikator på kontakt med tankestrømningene. Den jevne tilstedeværelsen av kategorien Kongelige navn som vi observerer ved Sølvverket, reflekterer at de samfunnsmessige endringene – selv om de var store – fikk plass innenfor hovedstrukturene til samfunnsbygningen; at altså kontaktflaten mellom styringsmakt og samfunnskrefter muliggjorde den tilpasningen som var nødvendig i en tid preget av forandring. Gjennom utviklingen av navneskikken i gruvene over en periode på et par hundre år gis det et bilde av den samfunnsomveltningen som fant sted ved overgangen til industrialismen.

Litteraturliste

- Baldwin, Lawrence M. og Michel Grimaud (1992): How New Naming Systems Emerge: The Prototypical Case of Columbus and Washington. *Names* 40, s. 153–166.
- Brylla, Eva (1979): Skärmartorp. I *Ortnamn och samhälle* 5. Uppsalastudier i namnforskning, 1979, s. 50-56.
- Brünnich, Morten Thrane (1826): Kongsberg Sølvbergverk i Norge, Det Opdagelse i Aaret 1623 og dets Utvidelse indtil Verkets Jubelaar 1723. København. Utgitt 1980 av Sølvverksmuseets Venner, Kongsberg
- Dahle, Henrik (1894): Røros Kobberværk 1644–1894. Trondhjem.
- Drejer, Abraham (1703): Inspeksjonsrapport fra Løkken Kopperverk 1703 uten tittel (maskinskrevet kopi). Orkla Industrimuseum, Løkken Verk.
- EWdD (1989): *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen* (red. Wolfgang Pfeifer). Akademie-Verlag, Berlin.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp (1903/06): *Etymologisk Ordbog over det norske og det danske Sprog*. Bind 1/2. Kristiania.
- Helland, Amund (1885): *Kongsberg Sølvværks drift før og nu*. Forlagt av Alb. Cammermeyer. Kristiania.

- Hellquist, Elof (1922): Svensk etymologisk ordbok. Lund.
- Holmkvist, Erik (1941): Bergslagens gruvspråk. Lundequistska Bokhandeln Uppsala.
- Huhnhäuser, Alfred (1944): Beiträge zur Geschichte des Deutschtums in Norwegen. Heft 1 Die deutsche Einwanderung in Kongsberg. Verlag: Deutsche Zeitung in Norwegen A.S.
- Karlsson, Hugo (1985): Namn på gruvor och rum vid Stora Kopparberget under 1600-talet. I Namn och bygd 73, s. 178–189.
- Kluge, Friedrich (1963): Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 19. Auflage. Walter de Gruyter & Co. Berlin.
- (1989): Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage. Walter de Gruyter. Berlin – New York.
- Løkken Verk (1954): Løkken Verk. En norsk grube gjennom 300 år. Orkla Grube-A/B 1954.
- Moen, Kristian (1978): Kongsberg Sølvverk 1623–1957. 3. opplag. Sølvverksmuseets Venner.
- Nissen, Gunnar Brun (1976): Røros Kobberverk 1644–1974. Trondheim.
- Paul, Rainer (1987): Vorstudien für ein Wörterbuch zur Bergmannssprache in den sieben niederungarischen Bergstädten während der frühneuhochdeutsche Sprachperiode. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Rinman, Sven (1788/1789): Bergwerks Lexicon. 1–2. Stockholm.
- Støren, Ragnvald (1951): Kvikne koparverk (Utdrag fra samme forf. «Kvikne kobberverks historie»). I Kvikne. Ei bygdebok (red. Olav Trygve Hagen). Band II s. 414–471. Bokcentralen. Oslo.
- Svorkmo, Alf Steinar (2001): Gruvenavn som kontaktindikator. Navn fra gruvene på Løkken, Røros, Kvikne og Kongsberg. (Upubl. hovedoppgave, NTNU, Trondheim, 2001.)
- Voss, Johan Frideric (1911): Forsøg til en norsk bergverks historie. Kristiania.
- Walther, Hans (1961): Bergbaunamen im sächsischen Erzgebirge. I Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band 106. Heft 5. Akademie-Verlag Berlin.
- Wolf, Herbert (1958): Studien zur deutschen Bergmannssprache. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Zilliacus, Kurt (upublisert manuskript fra 1975): Onomastik. Främst om struktur- och funktionsanalys och olika aspekter vid ortnamnsforskning.
- Øisang, Ole (1946): Røros kobberverks historie. Rørosboka. 2. bind.

Kart brukt som kildemateriale

- Kart over Neverdal gruve, Kvikne 1724; 1757; 1759 og 1761. Arkivnr. Ms Kart (Udc) henholdsvis 163; 164; 165 og 166. Kartavdelingen, Gunnerusbiblioteket, Trondheim.
- Kart over Løkken Kopperverk 1756 m/tillegg 1762. Arkivnr. BS III 16a, Riksarkivet, Oslo.
- Kart over Løkken Gruve 1907. Salvesen Chr & Chr Thams's Comm AS, Løkken Verk.
- Kart over Nye Storwartz Grube, Røros. Nye Storwartz Grube 1729a; 1729b; 1734–44; 1746a; 1746b; 1753–55; 1756 og 1785. Arkivserie 004 – arkivnr. henholdsvis 6; 7; 22; 24; 26; 31; 33 og 36. Rørosmuseet, Røros
- Oversiktskart over Røros Kopperverks gruver pr. 1688 (Nissen 1976).

Bokmeldingar

Ola Stemshaug: *Norske innbyggjarnemningar i overført tyding*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2002. 139 s. ISBN 82-519-1778-6.

Ola Stemshaug har i år gjeve ut ei lita artig bok om ei ordgruppe som er lite kjend i talemålet vårt, som mest ikkje er registrert i ordbøker og arkiv, og som ikkje er vitskapleg drøfta, nemleg innbyggjarnemningar i overført tyding. Døme på denne ordbruken er *bergensar* i tydinga 'breiflabb', *surndaling* om 'utgoten, mager laks' og *døl* «Klodrian; taabelig, klodset og sen Person» (Ross 1895:127).

Bakgrunnen for studien er arbeidet med eit større innsamla tilfang av norske innbyggjarnemningar, der det har kome fram at slike ord òg kan nyttast i overført tyding. Forf. har fått inn materiale ved å senda ei lita spørjeliste til informantar kringom i landet. Han har òg henta døme frå ordbøker og arkiv, dessutan frå skjønn- og faglitteratur. Til saman presenterer han vel 230 nemningar, men nokre av dei har fleire tydingar (2–5), så det samla talet på tydingsvariantar er høgare.

Påfallande er fordelinga av slike nemningar her i landet, med klart færre døme lengst sør i landet enn nordafjells. Forf. peikar på mogleg større språkleg kreativitet nord i landet, med parallell i personnamngjevinga, men han understrekar – med god grunn – at denne forklaringa er usikker.

Forf. skriv at han ikkje har fått inn innbyggjarnemningar for alkoholhaldige drikkar frå det norske 'bibelbeltet' på Vestlandet og Sørlandet, noko han er freista til å setja i samband med at fråhaldsrørsla har stått sterkt i dette området. Som parallell peikar han på at dei ølbryggjande distrikta på indre

delar av Vestlandet har fleire stadnamn med leddet *Helvete* enn dei lågkyrkjelege distrikta lenger sør. Men – med rette – set han også her spørsmålsteikn ved signifikansen. Det kan leggjast til at stadnamn med leddet *helvete* sjølvst og finst på Sørvestlandet, t.d. *Helvedespollane* (Forsand) og *Stora og Litla helvede* (Tonstad), og at ein dessutan finn andre namneledd i dette området med liknande bakgrunn og tyding. Særleg *hekkan* er mykje brukt, t.d. *Hekkan* (mange stader) og *Geitahekkan* (Stråpa).

Forf. skriv at det synest vera skilnad i bruken av metafore innbyggjarnemningar mellom landsbygd og små tettstader på den eine sida og dei større byane på den andre. Ordbruken høyrer først og fremst heime i dei små tette samfunna, med tett sosialt og språkleg nettverk, noko som vel har samband med den humoristiske, godslege og pejorative karakteren som gjeld dei fleste nemningane – mange med drag av naboopposisjon. Ein må kjenna grannane sine for at uttrykka skal ha nokon verknad. Mange av dei kan karakteriserast som slanguttrykk.

Trass i at metaforbruk av innbyggjarnemningar, ifølgje forf., kan sporast 700 år attende i tid i nordisk språk, reknar han dette som eit pressa språkfenomen i dag. Dei fleste nemningane har avgrensa distribusjon og låg bruksfrekvens, ofte med høgare årsklassar som brukargruppe, sjølv om det òg finst døme på nemningar som når vidt, t.d. *strandebarmar* og andre båt nemningar. Forf.

nemner fleire grunnar til at denne ordbruken venteleg vil minka etter kvart, m.a. at slike nemningar er lite nytta i skrift, t.d. i massemedia. Også innbyggjarnemningar i vanleg bruk blir lite nytta av journalistar – dei bergar seg heller i land med uttrykk på *-kvinne* og *-mann*, t.d. *aurekvinne* og *auremann* i staden for *aurgjelding*.

I boka er det – naturleg nok – lagt hovudvekt på dei semantiske sidene ved denne nemningstypen. Mesteparten av materialet er klassifisert i 15 større og nokså einskaplege tydingsgrupper: personar, dyr, fiskar, fuglar, insekt, planter, vind og vêr, båtar, slåttar og dansar, kaffikorn, pengar, alkoholhalde drikkar, slikkeri, bakverk og klump. Ei samlegruppe omfattar dei andre tydingsfelta.

Også andre språkdrag ved denne nemningstypen bør granskast, m.a. morfologiske spørsmål, som lagingsmåtar og ordformer. Men det kjem kanskje i eit seinare arbeid? I alle høve er norske innbyggjarnemningar eit emne der det trengst forskning. Boka til Stemshaug er i så måte eit pionerarbeid.

Forf. drøftar òg verbaluttrykk som inneheld innbyggjarnemningar, av typen *rekkje dø*l og *ro fold-fjording*. Han omtalar elles nemningar som ligg på kanten av granskingsområdet, som *oftedø*l 'tilhengar av presten Lars Oftedal' og *gyldendø*l 'person med tilknytning til forlaget Gyldendal' – av same typen er *rettedø*l 'person som er på arbeidsmarknadstiltak' (etter tidlegare statsråd A. Rettedal).

I boka er det ein ekskurs om innbyggjarnemningar som *propria*, med nokre utvalde døme, t.d. namn på båtar, lag og samskipnader, aviser og blad. Forf. har teke med oversyn over informantar, kjelder og litteratur, dessutan eit register som omfattar namn og nemningar.

Boka er velskriven og her er få prentefeil. Også materialpresentasjonen og analysen av tilfanget tykkjest vera solid. Eitt og anna kan det sjølv sagt stillast spørsmål ved. For folk frå Varhaug (Jæren) er t.d. *varhaugsbu* den vanlege forma, slik ein òg finn det i *NSL* (s. 481), men forf. fører denne nemninga opp utan -s- (s. 44). Heilskapsinntrykket av boka er likevel svært godt.

Den nye boka til Stemshaug er interessant og festleg lesnad, både pga. den gode presentasjonsmåten og innhaldet – ikkje minst dei mange spenstige ordtydingane.

Inge Særheim

* * *

Knud Knudsen: *Reiseminner 1847–1892*. Redigert av Bjørn Eithun. Utgitt av Bymålslaget. Oslo: Det Norske Samlaget, 2001. 711 s. ISBN 82-521-5759-9.

Skolemannen og språkreformatoren Knud Knudsen (1812–95) gjorde lange reiser kvar sommar frå studietida i 1830-åra til han som åttiåring avslutta ferdalivet på Listad i Fron i 1892. Knudsen heldt seg mest i Telemark og oppover Austlandet med fjellbygdene der, og «Gudbrandsdalen ær mig kjærest av alle våre daler», seier han (s. 649). Men han drog òg fleire gonger til Sørlandet, Vestlandet og Trøndelag, og sommaren 1868 fór han til Nordkapp, Varanger, Tana og Karasjøk. Stundom reiste han utanlands, helst til Sverige, og elles til Danmark, England, Tyskland og Frankrike.

I mange år gjekk Knudsen lange strekkjer til fots, i 1853 såleis 120 mil (s. 134). Elles tok han den skyssen som baudst, først hest og kjerre, sidan meir dampbåt og jernbane. Så lenge Knudsen var frisk og sprek, likte han å reise eit nytt stykke for kvar dag. Men etter 1863 byrja han å slå seg til ei veke eller så på faste stader, og gjorde heller små utflukter i landskapet omkring. Grunnen var at han «børjet nu å bli tyngre på foten» (s. 293), og at han hadde fått utkomme til å ta det meir makeleg. Frå 1884 låg han helst på same staden heile ferien (s. 293, 615).

Dei siste somrane budde Knudsen fast på Listad, og der skreiv han ned sine minne frå ferdalivet. Sommaren 1890 førte han skildringa fram til 1860 (s. 292), året etter nådde han visstnok til 1877 (s. 546, 550), og så avslutta han det heile i 1892. Innskot i teksten viser at Knudsen òg arbeidde med

manuskriptet i vinterhalvåret i Kristiania. Dessutan justerte han stadig eller la til opplysningar i dei ferdige delane. Siste merknadene er frå 1894 (s. 152 ofl.). Reiseminna står i manuskriptet «Optegnelser overlærer K. Knudsen vedkommende» saman med utgreiingar om språkarbeidet, skolen, Det norske Theater og andre saker Knudsen var oppteken av. Første delen vart utgitt av Bymålslaget ved D.A. Seip i 1937 under tittelen *Knud Knudsens livsminner. Barneår og ungdomsår*. Den boka inneheld reisene til og med 1846. Resten av reiseminna har no komi i utgåve ved Bjørn Eithun. Stoffet vart først trykt heftevis (I-VI) frå 1980 til 2000, med person- og stadregister av Ole Jan Borgund i siste heftet. Straks etter kom alle hefta i eitt band med Borgunds register og ei nyskrivne innleiing av Eithun. Den lange produksjonstida har gjort at det er tre slag trykk og papir i boka. Kvaliteten er best i dei første delane.

Boka er framifrå illustrert med samtidige teikningar frå stader Knudsen vitja.

Utgåva er laga for allmenta og har derfor ikkje tekstkritisk apparat. Forkortingar er utskrivne utan avmerking, t.d. *mskr* > *mennesker* og *Kri.a* > *Kristiania*. Skrivefeil er retta, somme med klamrer. Elles er ortografien tundra. Eithun peiker på nokre problem i handskrifta, t.d. om det står *a* eller *o*. Mitt inntrykk er at Eithun oftast har valt rett, men ei form som *somlet* (s. 9, 141) skal nok vera *samlet*. Initialane *O.J.* for *Olav Jakobsson* [Høyem] og *M.I.* for *Marcus Jacob* [Monrad] er påfallande. Dersom Knudsen her har eit nøytralt *I/J*-teikn, skulle utgåva heller bruke *O.J.* og *M.J.* Merkinga [sic] ved *farkosten* (s. 451) er forvirrande. Ordet gjeld elvebåt på Tana og har inkje rart ved seg.

Omtalen av Knudsens «*Optegnelser*» er litt mangelfull. Eithun seier ikkje kor stor del reiseminna utgjer av heile manuskriptet (og dermed ikkje kor mykje minnestoff som framleis er uttrykt), og heller ikkje korleis emna er ordna innbyrdes. Og kva status har avskriftene (s. VIII) i høve til Eithuns redigering? Er rettingane innlagde der eller seinare? Vi får ikkje eingong vita kvar originalen finst (dét står i Seips bok). Slike opplysningar har òg det allmenne publikum gagn av.

Eithun kallar reiseminna eit slags «dagboksopptegnelser» (s. III). Det treffer ikkje heilt. Knudsen seier (s. 611) at han «ikke har dagboksopptegnelser senere æn 1868». Det kjem rett nok fram at han sit med «en smule optegnelse» frå 1883 (s. 613) og «nogen små optegnelser» frå 1886 (s. 635), men i det store og heile skildrar han reisene slik dei kjem for han mange år og tiår etterpå. Jamvel for tida før 1868 understrekar Knudsen fleire stader at han ikkje har samtidige notat, men må lite på minnet. Stundom kan han ha gjort oppskrifter, men har i så fall «forkommet dem igjen» (s. 326). Han vedgår at dette kan skiple både kronologi og hendingsgang. Det beste grunnlaget for rekonstruksjon er stadene Knudsen har vori på. Derfor flettar han tid saman opplevingar frå ulike år om dei skriv seg frå same staden. Knudsen rører seg med andre ord både framover og bakover i tid, sjølv om framstillinga er skipa i årdsdelte bolkar. Dei mange «nu» i teksten gjeld skrivestunda etter 1890, og synsvinkelen og vurderinga er på same vis forankra i sein ettertid. Minnepreget viser seg ytterlegare ved at opplevingane for ein stor del manglar dagfesting. Dersom ein jamfører med Ivar Aasens dagbøker, ser ein skilnaden på slike «optegnelser» og ei verkeleg dagbok. Eithun nemner ikkje desse aspekta. Eg synest både skrivetida, forteljemaaten og manuset med sine «overstrykninger og tilføyelser på kryss og tvers i margene og på innlimte lapper» (s. V) skulle ha vori kommenterte meir.

Boka har merknader til personar, stader, hendingar, skrifter, sitat og ord for kvar årsbolc. Det er flest i starten (ca. 400 på 200 sider), færre mot slutten (ca. 130 på 200 sider), og utvalet er noko tilfeldig, særleg etter kvart som mengda dabbar. Identifiserte personar står som regel med namn, men berre slumpevis med levealder og stilling. Boktitlar har ikkje utgivingsår. Noten til *Acta* (s. 253) er misvisande. Ordet står for Apostelgjerningane, ingen andre skrifter. Eithun meiner *Lagarejdberget* (s. 21 ofl.) skal vera *Lågliberget* (note s. 40). Det stemmer nok for setra i Uvdal, men det finst *Lagareidet* lenger inne på vidda, og som døme på *eid*-namn bruker Knudsen det rett.

Knudsen var ein skarp og utroytteleg – nesten monoman – observatør der han fór. Han merkte seg landskap, historie, vekstliv, vegar, hus, ambod, arbeidsmåtar, åkerbruk, mat, sengestell, lesnad,

trusliv, språk og omgangsformer, for å gi nokre stikkord til alt han skildrar. Knudsen prisar framsteget, frå vegbygging og ferdamiddel til gaffel og bayerøl. Han omtalar hundrevis av personar frå alle samfunnslag. Knudsen kom sjølv frå husmannskår, men levde i urban mellomklasse, og det sette honom av og til i kulturell klemme. Språkarbeidet skapte andre vanskar. Som agitator for «gradvisheitens ve» – fornorsking av dansken på danna talemåls grunn – kom Knudsen under dobbelt skyts, og sjølv var han ikkje valen med å slå tilbake. Han gramde seg mest over dei konservative latinarane, og jamvel eit fredeleg møte i fjellheimen kunne utløyse den verste spott over dei. Berre pietistane får beiskare dom (s. 306 ofl.). Bøndene var meir likesæle i språksaka, men somme hadde meiningar for eller imot Knudsens linje, og det merkte han seg nøye. Det er interessant å sjå desse refleksane av språkstriden utover landet, sjølv om eg nok synest dei her kjem i ei litt sur tapping.

Boka hadde tent stort på eit emneregister, men det krev ressursar som ein ikkje kan vente utgivareren har.

Knudsen kjem ofte inn på uttale, tyding og normering av namn. Han omtalar m.a. ledda *finn* (s. 1), *sæ/sjø* (s. 30, 382–83) og *ve* (s. 224), og namn som *Tok[k]je* (s. 48), *Gravl/Graff* (s. 156–57), *Fannaråki* («Fannarauken», s. 189–90) og *Totak* (s. 238). Ser ein på tydingane som dagført spon-tankunnskap frå 1840–50-åra, er dei ikkje å blåse av. Men når stoffet er gjennomtenkt på nytt etter 1890, blir det meir dilettantisk. Namnegranskinga hadde jo gått sterkt fram i dette halvsekket. Knudsen skriv namn likeins som anna ordstoff. Han argumenterer òg for ei form som *Krårkerø* for *Kragerø* (s. 581).

Reiseminna viser Knudsens språkprogram i praksis. Held vi unna trekk som *æ* for historisk *e* (*ær*, *vænte* osv.) og diftongane *ej/øj* for *eilø* (*rejse*, *nøje* osv.), blir skrivemåten frapperande moderne. Også ordval og syntaks peiker langt utover si tid. Sjølv om Knudsen ville gå stegvis fram, inneheldt programmet hans så radikale punkt at ein kan forstå den harde motstanden i samtida.

I registeret er somme personar identifiserte med leveår og tittel eller stilling (*Andreas Faye* ofl.), og andre har leveår utan tittel (*Anders F. Kiær* ofl.). Men storparten er ikkje identifiserte. Dei står berre med etternamn og nemninga teksten har ved kvar omtale. Vi møter i hundrevis oppslag som *Fangen* (*i Aker*), *Flo* (*filolog*), *Holst* (*frøken*), *Klavenæs* (*prest*), *Larsen* (*lege*), *Rømcke* (*fra Hallingdalen*), *Scheutz* (*svenske*) og *Smitt* (*f. Sverdrup*), utan at det er gjort freistnad på å vise kven desse personane var.

Manglande identifisering har ført til at eit utal personar står fleire gonger – fordi Knudsen omtalar dei ulikt i ulike samanhengar. Borgunds praksis bryt regelen om at tilvisingar som gjeld same person, skal samlast i eitt oppslag. Verst ramma er filologen Johan Edvard Thaasen. Han står fire stader. Presten Theodor Chr. Bernhoft, skolemennene Martin K. Holfeldt og August Holth og den svenske journalisten August Sohlmann er alle splitta i tre. Doble oppsett kryr det av, med tilfelle som filosofen Marcus Jacob Monrad, advokaten Bernhard Dunker, skolemannen og politikaren Jakob Aall Bonnevie, språkmannen Carl Säve og presten Herman Thorvildsen. Stundom er vekslende skrivemåte som *Olavsen/Olafsen* nok til å kløyve ein mann (s. 177, 535). Borgund kan ikkje ha lesi teksten, for hadde han dét gjort, ville han mange stader sett at det gjeld same person. Ofte gjer Knudsen direkte merksam på det. Eithuns notar er heller ikkje nytta fullt ut, og langt mindre opplysningane i Seips utgåve. Med støtte i desse og biografisk litteratur elles kunne Borgund ha fylt ut heile registeret utan større møde.

På den andre sida har Borgund slått saman tilvisingar som gjeld ulike personar. Juristen Christopher Hansteen (s. 434) er såleis poda med den kjende astronomen av same namn, og finst ikkje sjølvstendig i registeret. Andre gonger er personane rette i tal, men tilvisingane er feil. Professor Jens A. Friis har delvis hamna under lektor Johan Friis (s. 443), og to av referansane ved Valentin Voss (s. 585, 620) gjeld i røynda Peter (Per) Voss.

Kuriøst nok har Borgund endra alle dr. til lege i registeret. Det har gjort humanistar og andre med

doktorgrad til medisinarar. Mellom desse finn vi museumsmannen Artur Hazelius, geologen Olof Holst og språkmennene Johan Lundell og Georg Sauerwein! Tilfeldigvis nemner Knudsen òg ein verkeleg lege Holst (s. 650–51). Det er nordmannen Johan Fredrik Holst. I registeret er den svenske geologen og den norske medisinarane støypte i hop under oppslaget Holst (*lege fra Stockholm*).

Flere av dei oppførte personane har mangelfull referanse. Det gjeld t.d. presten Frans Brun (s. 478 vantar), den nemnde skolemannen August Holth (s. 617 vantar), statsråd Poul Christian Holst (s. 360–61 vantar) og universitetssekretær Christian Holst (s. 446 vantar). Sistnemnde omtale finn vi i staden under namnet *Holdt*; det må vera trykkfeil for *Holst*. Andre personar vantar, som røykenpresten Christian Holst, far til statsråden (nemnd s. 483, 619), stiftsprosten i Stavanger (s. 590), stortingsmann [Olafsen] frå Romsdalen (s. 177), fargar Magelsen (s. 251), brørne Hartmann (s. 351) og erkebisp i Sockholm (s. 260). Somt er nok reine blundrar, men det meste kjem av at Borgund overser personomtalar utan namn. Det hadde ikkje kosta stort å finne ut kven som var svensk erkebisp i 1859, eller kven stortingsmannen frå Romsdalen var.

Denne slumpemåten forklarar òg kvifor statsminister Georg Sibbern har tilvising der namnet står (s. 547), men ikkje der han er omtala som «statsministeren» (s. 262). Manglande tilvising til «hans bror præsten» [= Frans Brun] (s. 478) og til «statsråden» [= P.Chr. Holst] (s. 360) har nok same grunn. Personar som Knudsen nemner med gardsnamn, er nesten regelfast utelatne, enda teksten viser at det gjeld person og ikkje stad. Døme er Furuset(te)n (s. 177, 535), Enggravsmannen (s. 386), Gangdal (s. 585), Møystaden (s. 387) og Nystumannen (s. 270–71, 593). Referansane til Knudsens familie – far, søsken og andre – er like planlause og mangelfulle.

Nokre av personane i registeret har feil fødsels- eller dødsår (Sigurd Blekastad, Johan Nordahl Brun ofl.). Andre trykkfeil finst òg.

Stadregisteret er meir gjennomarbeidd. Mange namn er heimfeste til herad, område, fylke eller land. Men igjen ser vi at like namn skaper ugreie. Tilvisingar som gjeld Nystuen i Lesja, er delvis førte under Nystuen i Oppdal (s. 270–71) og Nystuen i Valdres (s. 593), og Vangsmjøsa er forveksla med Mjøsa (s. 604). Andre gonger er tilvisinga gløymd, som ved Paris s. 420. Stadnamna er til ein viss grad normaliserte, med Knudsens form i hermeteikn og parentes bak, t.d. *Hjartdal* («Hjærdal»), *Lomseggi* («Lomsæggen») og *Närke* («Nerike»). Det er greitt, men registeret skulle hatt kryssreferansar der normaliseringa gir alfabetisk avstand, t.d. frå *Gjællevanne(t)* til *Hjællevannet* («Gjællevannet»), frå Lagareberge til *Lågliberg* («Lagareberge»), og frå *Skarven* til *Hallingskarvet* («Skarven»). Det hadde gjort gangen frå tekst til register tydelegare. Mellom stadnamna dukkar det opp ein svenske (skolemannen Sjöstrand)! Her har vi enda eit utslag av sviktande tekstbruk.

Knudsen på ferdafot er trøysam lesnad. Stoffet gir mangsidig kunnskap om ein av dei viktigaste aktørane i norsk språkstrid på 1800-talet og om folk og miljø omkring han. Bjørn Eithun har gjort eit stort arbeid med manuskriptet. Merknadene ovanfor reduserer ikkje verdien av det. Men det hjelpelause personregisteret skulle aldri ha vori trykt. Bymålslaget bør gi medlemmene ein betre versjon.

Kristoffer Kruken

Per Vikstrand: Gudarnas platser. *Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXXVII = Studier till en svensk ortnamnsatlas. 17. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, 2001. 482 s. ISBN 91-85352-45-4.

Endå ei doktoravhandling har kome frå det aktive svenske namnegranskarmiljøet i Uppsala. Denne gongen er det Per Vikstrand som under rettleiing av Thorsten Andersson, Svante Strandberg (hovud-

rettleiar), Stefan Brink, Lennart Elmevik og Lars Hellberg har gjeve eit viktig og fornyande tilskot til granskinga av førkristne sakrale stadnamn med utgangspunkt i namnelandskapet rundt Mälaren.

Studiet av sakrale stadnamn har lang tradisjon i Norden, og ikkje minst i Noreg har dette emnet hatt stor interesse. Det burde òg vera naturleg av di det er her fleirtalet av desse namna finst. Alt P. A. Munch (1847) skreiv om heidne kultminne i norske stadnamn, og Oluf Rygh (1880) systematiserte dette materialet i sitt instruktive tillegg til 2. utgåva av Munchs gudelære. Men det er Magnus Olsen som framfor nokon har prøvd å utnytta stadnamn som kjelde til kunnskap om det førkristne samfunnet, særleg i *Hedenske kultminder i norske stedsnavne* (1915). Med si breie religionshistoriske og språklege innsikt, kombinert med idériktom, har han på grunnlag av stadnamnmaterialet drege ei rekkje elegant formulerte slutningar om eldre trustilhøve og organisasjonsformer. Magnus Olsen har dermed òg lagt premissane for granskinga av sakrale stadnamn i Noreg. Etter han var det ingen som var budde til å føra vidare diskusjonen av dette viktige materialet – før Eivind Vågslid i sitt store sjølvutgjevne verk *Stadnamntydingar II* (1974) hevda at det meste av det som til då hadde vore sagt om gudeminne i nordeuropeiske stadnamn var «villeidande tankespinn utan røyndleg grunnlag» (s. 260). Sjølv om det radikale synspunktet til Vågslid ikkje fekk feste i det etablerte fagmiljøet, medverka det i ein viss mon til større kritisk haldning i høve til ein del av slutningane til Magnus Olsen (jf. Sandnes 1992). I Sverige hadde Jöran Sahlgren alt i mellomkrigstida kome med innvendingar mot ei rekkje sakrale tolkingar av svenske stadnamn og i staden sett fram meir jordnære forklaringsmodellar. Ein noverande svensk forskar som har ført vidare lina etter Sahlgren, er Lennart Elmevik, som m.a. har argumentert for at svenske namn på *Frø-* ikkje kan reflektera gudinamenamnet *Frøya* (Elmevik 1997), men at dei oftast kan forklarast av ein ordkrins med tydinga 'grøderik, som gjev god vokster' o.l.

Ein kan såleis snakka om to leier i den sakrale stadnamngranskinga i Norden, ei «olsensk» og ei «sahlgrensk» – for å nemna dei viktigaste representantane for dei to fløyane. Den fyrste kan illustrerast ved at ei mogeleg sakral tolking av eit stadnamn må kunna tilleggjast like stor vekt som ei mogeleg ikkje-sakral tolking, den andre ved at ei sakral tolking er mindre sannsynleg enn ei ikkje-sakral tolking. Stoda i dag er naturlegvis meir nyansert, både i tilnærminga til einskildnamn og når det gjeld vitskapsyn. Kva retning den einskilde granskaren orienterer seg etter, er vel i nokon mon knytt til personleg legning og fagleg omgivnad. I denne konstallasjonen vil eg plassera Vikstrand i tradisjonen etter Magnus Olsen, men med den skilnaden at Vikstrand har ei heilt anna og meir kritisk tilnærming til materialet enn Olsen.

Avhandlinga har eit breitt perspektiv. Etter ein innleiande diskusjon om sakrale stadnamn og det sakrale landskapet gjer forfatternen i kap. 2 greie for dei sentrale problemstillingane i prosjektet sitt, m.a. kva termen *sakralt ortnamn* inneber. Han held med rette fram at denne namnegruppa har eit stort potensiale i seg, ikkje berre for kunnskap om førskandinaviske religion, men òg for tenkjemåte og organisasjon i jernaldersamfunnet. Hovuddelen av avhandlinga er ei grundig drøfting av namneledd som går inn i eller kan gå inn i sakrale stadnamn. Dei vert handsama i denne rekkjefylgja: *Frø, Frøja, Njård, Oden, Tor, Ull, Al, Harg, Helig, Hov, Lund och eke, Stav, Vi, Åker, Kultfunksjonsbeteckningar, Övriga sakrala ortnamn*. Til sist kjem eit kort kapittel om den toponymiske dimensjonen i det sakrale landskapet, der forfatternen tenkjer seg tre miljøtypar: «den normala jernaldersbebyggelsen», «den kommuna centralorten» og «den aristokratiske centralorten». Her vert dei sakrale namneledda og dei namngjevne lokalitetane sette inn i ein lokal kontekst som opnar for ulike organisasjonsmodellar i hundreåra før religionsskiftet.

Eg har lyst å peika på to prinsipielle spørsmål som eg gjerne skulle ha sett meir diskutert. Det eine er at mange kultanlegg må ha hatt ikkje-sakrale namn. Desse lokalitetane går òg inn i det sakrale landskapet og har spela ei rolle i det mønsteret ein prøver å teikna ved hjelp av dei sakrale stadnamna. Ein kan sjølv sagt ikkje nytta ikkje-sakrale namn til å seia noko om sakrale tilhøve, men eg

meiner dei kultkonstellasjonane som særleg Magnus Olsen har lese av stadnamna, i alle fall til dels er formulerte utan tilstrekkeleg omsyn til mogelege kultlokaltetar med ikkje-sakrale namn. Det andre spørsmålet gjeld kronologien i namngjevinga, nemleg i kva grad ein kan nytta stadnamn som teoretisk kan vera laga med fleire hundre års mellomrom som indikasjon på at lokalitetane har gått inn i ein samtidig organisasjon (t.d. *Frøyenes* og *Ullensvang* i Hardanger, jf. Olsen 1915, Helleland 2002). Her meiner eg Magnus Olsen noko ukritisk har nytta ut materialet i sin konstruksjon av kultbygder med parvise guddomar. Ein bør rekna med at dei sakrale stadnamna representerer eit stort tidsspenn, og at den sakrale organisasjonen har veksla over dette tidsrommet.

Med denne monografien har Per Vikstrand plassert seg i fremste lina når det gjeld granskinga av sakrale stadnamn i Norden. På mange måtar er dette verket ei vidareføring av *Hedenske kultminder i norske stedsnavne* av Magnus Olsen, men det gjev etter mitt syn ei breiare og meir nyansert framstilling enn den norske klassikaren. Ikkje minst ligg det metodiske grepet på eit høgare nivå. Vikstrand har gått grundig til verks når det gjeld jamføring med relevant litteratur. Det skal òg seiast at i den tida som har gått sidan 1915, har desse namneledda vore sette under lupa mange gonger, og forfattere unnlet ikkje å gjera merksam på at alternative tolkingar ofte må gjerast gjeldande. Inntrykket ein sit att med etter å ha gått gjennom avhandlinga, er at namnelandskapet rundt Mälaren i høg grad er prega av samspelet mellom mennesket og maktene. Og dette samspelet vert inn til dei små detaljane drøft i ei engasjert og levande form.

Botolv Helleland

Litteraturliste

- Elmevik, Lennart, 1997: Svenska ortnamn med förleden Frö-. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningskrift till Lars Hellberg. Red. av Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica 22.)
- Helleland, Botolv, 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. I: Namn och Bygd 90.
- Munch, P. A., 1847: Nordmændenes gudelære i hedenold, tilligemed de vigtigste heltesagn. Christiania.
- Olsen, Magnus, 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne 1. Kristiania. (Videnskapsselskapets skrifter 2. Hist.-filos. klasse 1914:4.)
- Rygh, O., 1880: Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne. I: Munch, P. A.: Nordmændenes ældste Gude- og Helte-Sagn ordnede og fremstillede. 2. utg. ved A. Kjær. Christiania. (Også utgjeve som særtrykk.)
- Sandnes, Jørn, 1992: Norske stedsnavn og hedensk kultus. En vurdering av Magnus Olsens teorier i lys av nyere forskningsdebatt. I: Sakrale navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12. 1990. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.)
- Vågslid, Eivind, 1974: Stadnamtydingar II. Oslo.

Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold. 4 Spydeberg*. Utgj. av Seksjon for navnegransking. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo, ved Margit Harsson. Oslo 2001. 311 + 2 upag. s. Kart over Spydeberg vedlagt. ISBN 82-991158-2-5.

«So lang ei Tid, so lang ei Rid, og enno stend me midt deri.» Dette Garborg-sitatet rann meg i hugen då eg fekk den seinste boka i serien *Bustadnavn i Østfold*. Dette stort tenkte og godt planlagde verket er no kome til det fjerde bandet, kunnig og omhugsamt redigert av Margit Harsson, og inneheld bustadnamna i Spydeberg kommune. På kolofonsida er det nemnt at boka er utgjeven med stønad frå Noregs forskingsråd og Spydeberg kommune.

Manuskriptet om Østfold-namna som Kåre Hoel (1922–89) let etter seg, femnde om 7789 hand-skrivne A5-sider, men so hadde han streva seigt og trutt med det i vel tretti år (frå 1955 til 1980, og delvis seinare fram til han døydde i 1989, jf. s.10).

Dei tilsette ved Seksjon for navnegransking, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, tok i ferd med å revidera og gjera klart manuskriptet til prenting i byrjinga av 1990-talet, og det fyrste kommunebandet (Hobøl) kom i 1994. Andre bandet (Skriptvet) kom 1997, tredje bandet (Våler) kom 1999. Det er 22 kommunar i Østfold etter den gamle inndelinga (som det alltid vert referert til i dette stykket), og då er det berre å rekna ut kor langdryg denne utgjevinga vil verta. Når ein ser på det gode og noggranne arbeidet som er gjort med desse banda, og ein av katalogen for Universitetet i Oslo kan lesa at Seksjon for navnegransking har fire tilsette, då må ein spørja seg kvar det kulturelle Noreg er når det ikkje har interesse av å gje meir ressursar til eit so verdfullt arbeid. Underleg nok er Østfold fylkeskommune ingenstad nemnd som støttespelar i dette tiltaket. Austlandsfylka er mange, og dersom Seksjon for navnegransking skal tenkja på andre enn Østfold – og det bør dei gjera – kan ikkje ressursane der bindast soleis til dette eine fylket. – Eg vonar det kulturelle medvitet er so høgt at nokon i Østfold ser verdet i å støt eit slikt arbeid, kan henda med ein stillingsheimel eller to!

Spydeberg ligg i den nordlege delen av Østfold, og er som dei førnemnde kommunane ei typisk jordbruks- og skogbruksbygd, med eit totalareal på 142,4 km² og med eit folketal på 4670 (01.01.2002). I nord ligg sjøen Lyseren, og elva Glomma går frå søre Øyern langs austgrensa mot grannekommunane Trøgstad og Askim. Arkeologane kan fortelja om 10.000 år gamle buplassar og om korndyrking som går 5.000 år attende. Her skulle ein difor rekna med gamle gardar – og gamle namn. Lista over topografiske ord (s. 233–61) inneheld 117 ord, dvs. «ord som forekommer som etterledd i bustadnavn i Spydeberg» (s. 14), seinare (s. 235) kalla «hovedledd».

Av desse namna finn fleire av dei eldste gardsnamntypene, soleis 11 *vin*-namn, eit høgt tal i høve til dei 131 matrikelgardane i Spydeberg, og ogso i høve til det samla talet på *vin*-namn i Østfold (ca. 60 gardar, jf. s. 259). To av soknene i Spydeberg har fått namn etter *vin*-gardar, *Hovin* og *Heli*. Dei fleste av dei har form som *Heli*, med *n*-bortfall.

Tolkinga av *Heli* har vore vanskeleg, og Hoel har halde på tolkinga til Hoff (1946:139), som argumenterte for at «1. ledd er uten tvil *hēla* f. 'rimfrost'» gjev den beste tydinga. Rygh hadde vore sterkt i tvil om tolkinga (NG 1:70).

Klassa med *heim*-namn er om lag like stor (s. 243 står det 11, men det må vera gale, for berre 10 er nemnde). I heile Østfold er det ca. 50 *heim*-gardar, so ogso denne namneklassen stør opp om at busetnaden i Spydeberg er gammal. Med unnatak av dei nyare namna *Granheim* og *Solheim*, har dei gamle *heim*-namna fått forma *-um*, i talemålet *-øm*, som *Fossum* [ˈfåsøm]. *Sandum* og *Tettum* er oppført med to uttaleformer: [ˈsanøm], [ˈsanum] og [ˈtætøm], [ˈtætøm].

Fire av dei sju namna er vanskelege å tolka. I tolkinga av *Alvum* har Hoel vore avvisande til samanheng med 'elv', og helst halla til at det har vore oppkallingsnamn etter *Alvum* i Tune. Utgjevaren no, Harsson, finn grunnlag for å gå attende til at 'elv' kan vera innhaldet i føreleken

(s. 181). Derimot stiller Harsson seg meir tvilande til at eit elvenamn kan liggja til grunn for føreledet i *Hjertum*. So ein vert sitjande att med tokken av at dyrenamnet 'hjort' er den rimelegaste tolkinga. Elvenamn-hypotesen er ogso framme i omtalen av *Kallum*, ei 'kald' elv har runne framom garden. No er vel *Kaldå* og liknande elvenamn helst å finna til fjells med snø og is i nærleiken, so kvifor ikkje prøva å granska dei lokale klimatiske tilhøva litt nærare, noko liknande som Vågsliid gjer med 'frøys'-namna? *Tettum* er òg eit uklårt namn, og Hoel si utgreiing vert ikkje sakleg endra, so Magnus Olsen si forklaring om at tysk *Zitze* f. 'brystvorte' som eit jamføringsnamn, nytta om ein haug eller knoll i lendet, vert ståande. Etter det noko uklåre kartet er det råd å lesa kotane slik at *Tettum* ligg på ein haug.

Det er åtte *land*-namn i Spydeberg, det er mest yngre namn; berre eitt, *Haugland*, er skriftleg heimla til mellomalderen.

Bustadnamn med *stad* er ei talrik gruppe, 35 namn i alt, av dei er 12 gamle *stadir*-namn. Det er etter måten mange namn som har personnamn til førelekk. Desse namna vert vanligvis tidfeste til noko før og til tidleg vikingtid.

Den neste gruppa, *rud*-namna, provar med sine 68 representantar i Spydeberg, at det har vore ei ekspansjonstid i jordbruket i tida føre svartedauden, og at det har kome ein ny rydningstid etter reformasjonen. I boka er det difor skilt mellom ein eldre og ein yngre periode for *rud*-namna.

Det mest verdfulle med denne og dei andre bøkene i serien, er at namn som fell ved sida av namn på matrikkelgardane, er tekne med. Alle bustadene til slitets folk, dei som slo seg ned i utkantane og rudde skrin jord, dei er nøgje registrerte og omtala. Som i dei førre banda er det mange namn i denne gruppa som fortel om svolt og armod; *Sveltut* og *Jammerbakke* i Heli sokn kan vera døme på slike namn. Liknande vurdering av bustaden kjem òg fram gjennom dei mange oppkallingsnamna, til dømes *Danmark*, *Engeland* og *Holstein*, det siste namnet har samanheng med nordmenn som tente i garnisonen i Holstein kring midten av 1700-talet (liste over namna s. 264). Men *Mamrelunden*, som ligg på prestgarden i Spydeberg, må ha vore ein litt hugnadsam plass, for etter 1 Mosebok hadde Sara og Abraham det tolleg triveleg i «Mamrelunden», der dei budde.

Resultatet av denne nogo granne registreringa av namn som ikkje finst i *NG* 1, er ein stor auke i namnemengda. Til saman har Rygh (*NG* 1) 176 namn på bustader, Hoel (2001) har 830. (Namna i kap. 4 Forsvunne navn og kap. 5 Gamle bygde- og fjerdingnavn i *Hoel* 2001 er ikkje rekna med, heller ikkje namn med retningsadverb og liknande som ikkje er egne oppslag). Etter soknene vert statistikken soleis:

	NG	Hoel
Spydeberg	70	394
Hovin	76	334
Heli	30	102

Namneauken har soleis vore størst i hovudsokna. Det er ein jamn tilvokster av namn på dei fleste matrikkelgardane, fæe skil seg ut; det kan likevel nemnast at på Mørk i Spydeberg og Hemnes i Hovin sokn, har det kome særskilt mange 'nye' bustader, med høvesvis 24 og 38 namn. Det soleis ikkje råd å slutta at nybygginga har vore konsentrert til gardar av ei viss klasse. Naturtilhøve og eigedomstilhøve har rimelegvis vore avgjerande.

Ein bolck i boka som kan knytast til dei småe bustadene, er «Tilnavn og andre etternavn fra yngre kilder» (s. 223–34). Kapitlet, som er skriva av Harsson, byggjer på tilnamn i kyrkjebøkene i 1600- og 1700-åra. Grunngevinga er at namna er språkleg interessante og at dei kan vera til hjelp i tolkinga av stadnamna. – For min del tykkjer eg at det sosiale aspektet ved desse namna er viktig, dei fortel om utkant- og fattigfolka i bondesamfunnet. Tilnamnet *Døla* vert litt keiveleg omtala, det er ei

vanleg hokjønnsform til hankjønnsordet *døl*, og kan brukast i regionale ibuarnamn (t.d. *gudbrandsdøl*, m. og *gudbrandsdøla*, ofte avstytt til *døl* og *døla*) og i lokale ibuarnamn (t.d. *gunvordøl*, m. og *gunvordøla*, f., til *Gunvordal*, gard i Sogndal). Det geografiske opphavet er avgjerande for forma. Personkarakteriserande tilnamn er t.d. *Trofast* og *Lustig*. Merka er det at etter måten mange namn knyter seg til svensk og dansk namnebruk.

Kjeldene til gardsnamna er langt fleire i denne boka enn i NG, og opplysningane er meir fullstendige. Ein kan berre jamføra kjeldelista til namnet *Spydeberg* i NG (s. 52) og i Hoel (s. 15–16). Sume nyare kjelder er òg tekne med, som utgjevaren skriv, kan det ha interesse for bruken av bustadnamn som etternamn.

Hoel kontrollerte i si tid uttalen av alle namn, og det held utgjevaren seg til. Lydskrifta er ei noko forenkla og modernisert Norvegia-lydskrift; soleis er vokalkvantitet og tonelag markert på nyare vis enn i NG.

Målføret i Spydeberg høyrer til indremåla i Østfold (Lundeby 1995:15); målføregrensene mellom dei ytre og dei indre måla i Østfold er uttømande skildra i Hoff 1946, jf. særleg 278-90). Kristian Strømshaug (1995) held òg fast på nemninga «indremåla» for jamvektsmåla i nord, men har elles ei anna inndeling (1995:196–97). Ei typisk jamningsform har gardsnamnet *Skoro* (s. 167), som hadde denne skriftforma alt frå 1400.

Så langt eg kan døma om det, er uttaleformene nøye transkriberte; dei byggjer på bygdeuttalen, og stundom er uttalevariantar tekne med, jf. uttalen av *Tunby* (s.107) og døme brukte ovanfor i artikkelen.

I det heile gjev boka eit inntrykk av solid arbeid med kjeldene, anten dei er munnlege eller skriftlege, tolkingane er fornuftige og vel grunngjevne, og boka er – som tidlegare band – greitt og systematisk oppbygd. Det er lett å ta seg fram i boka, ikkje minst takka vere dei gode registra som Harsson har laga.

Det kjem for meg under lesinga av denne boka, at her er det eit usedvanleg rikt namnetilfang, der ein kan spora korleis folk har streva med å finna ein levemåte av det dei kunne få ut av naturen, og der stadnamna provar at vilkåra har skift frå tidbolc etter tidbolc. Denne språklege provføringa er i alle fall resultatet av det ovstore arbeidet som Kåre Hoel og seinare Margit Harsson og medarbeidarane på Seksjon for namnegransking, Universitetet i Oslo, har lagt ned.

Jarle Bondevik

Litteraturliste

- Hoff, I. 1946: Skjetvemålet. Utsyn over lyd voksteren i målet i Skiptvet i Østfold i jamføring med andre østfoldske mål. Oslo.
- Lundeby, E. 1995: Østfoldmål. Oslo.
- NG 1 = O. Rygh: Norske Gaardnavne. Smaalenenes Amt. Kristiania 1897.
- Strømshaug, K. 1995: Mål i Østfold. Oslo.

[Anfinnur Johansen] (red.): *Eivindarmál*. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XXXII.) Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag, 2002, 386 s. ISBN 99918-41-32-6.

Heidersskriftet åt den færøyske namnegranskaren, den joviale 60-åringen Eivind Weyhe, inneheld mange meir eller mindre forvitnelege artiklar, i alt 39. Av artiklane er 15 skrivne i færøysk målbusad, 8 på norsk, 6 på dansk, 5 på svensk, medan tre lyt studerast på islandsk og to er engelskspråklege. For dette tidsskriftet skal dei namnefaglege tilskota dragast fram; dei er 23 i ollo, skifte på 14 stadnamnartiklar og 9 innom personnamngranskinga. Også nokre fåe andre artiklar vert nemnde. – Boka er skipa slik at heidersskrivarane sine framburdar står i alfabetisk rekkefyllgd, utan tematisk samling. I same laget vert dei omtala her, med stadnamnartiklane fyrst.

Færøyske tilhøve er grunnlaget for «Tvey bygdanøvn í Suðuroynni», av Hanna S. Absalonsen (15–28). Det gjeld namna *Øravík* og *á Økrum*, der forfattaren meiner å kunne vise at mynteininga *ørtog/ørtugi* er grunnlaget for det fyrste namnet (22–23, mykje uvisst, meiner meldaren) og at det siste namnet er ei forvansking av gno. *oġr* n., fær. *oġr* 'vik mellom berg' (25, truleg).

Eit namn frå fjellet i Voss er drøfta av Gunnstein Akselberg i «Namnet *Abenkrå* – kva kan det tyda?» (31–37), med undertittelen og forklaringa «Eit vestnorsk dømme på tolkingsproblem knytt til ugjenomskodelege stadnamn». Ved bruk av ymse metodar syner Akselberg her fäefengda ein likevel kan råke ut for m.o.t. stadnamntolkning. Han greier ikkje å løyse tolkingsgåta.

«Förgermanska ortnamn i Norden», av Thorsten Andersson, nestor i Norden, er eit forvitneleg emne (53–57), drøfta av mange tidlegare. Den eldre Andersson meiner (med rette) at «förekkomsten av förgermanska ortnamn i Norden är ett självklart faktum och deras tolkning en angelägen forskningsuppgift» (54). «Det mesta arbetet återstår, då det gäller att skala fram de förgermanska ortnamnen i Norden. Det är som upplagt för samnordiska projekt, om vattennamn, om önamn eller övergripande om suffixbildningar överhuvudtaget» (55–56). Meldaren er samd.

Men det ville ha vore endå betre om Andersson – med si serlege faglege tyngd – hadde teke stode til den jamt over ukommenterte meininga (sidan 1980-talet) åt tyskaren Theo Vennemann (gen. Nierfeld, f. 1937), om at ein lyt take omsyn til dei *förindoeuropeiske* språka i Europa etter siste istida, der Vennemann i ein rastlaus, omfangsrik produksjon tolkar både gamle stadnamn og levande appellativ av diverse slag ut frå sitt syn om at fyrst vart sokalla 'vaskonske' språk (med ein slektning i baskisk) utbreidde for ca. 10 000 år sidan, dinest 'atlantiske' språk (ca. 6 000 år sidan, med rot i hamitto-semittisk) eller 'semittisk' (nærast skylldt semittisk). (Jf. t.d. Vennemann [av eit tjug artiklar] 1993, 1994, 1995, 1998, 1999, og boka i 2002. For bibliografi, sjå Restle og Zaefferer 2002:459 ff.) Til dømes meiner Vennemann at det kjende *Solund* på Vestlandet i Noreg er semittisk (1998:126, 1999:40). – Vennemann-vorne syn har sakte vore tidgjengde tidlegare, men skilnaden er at målberaren no er uvanleg fræv, språk- og viljesterk og mottakarane nok mindre språkhistorisk skolerte enn tidlegare. – No har ein norsk propagator for Vennemann gen. Nierfeld, sosiolingvisten Geirr Wiggen (2002), fått ei (ikkje negativ) tilvising i det nyst utgjevne verket av Kjell Venås om norske innsjønamn (Venås 2002:18), og då vert togna vandare å halde ved.

«*Vullen* og andre vadesteder» er artikkelen til Eli Johanne Ellingsve (77–80). Ho er oppteken av stadnamn med grunnlag i gno. **vaðull* m.. 'vadestad, grunn stad', sideform av gno. *vaðill*, *vaðall*, og kan syne at *vaðull* ligg til grunn for namn som «forekommer langs kysten av Vestlandet, på indre Nordmøre og i indre strøk av Sør-Trøndelag» (78). – Men Ellingsve burde ha referert til Aasen (1873:941) u. *Vodul* («Sdm. I Formen *Vaul* [...]»).

Gillian Fellows-Jensen skriv om «Old Faroese *ærgi* yet again» (89–96), der ho påviser at opphavet er gælisk *áirge*, kjent frå Skottland, Man og England, med trulegaste tydinga «'grazing land'», eller – helst – «'a dairy or grazing out-station'» (95).

«Toften rundt» – Et blik på færøske stednavne på -toft» (121–31, med utbreiingskart s. 131) er forfatta av dansken Peder Gammeltoft. Han skriv om etymologien (utan noko nytt) og om utbreiinga av namn med *-toft* som grunnord. Forf. har funne 100 slike stadnamn på Færøyane, av dei 15 usms. Han kjem fram til at «den opprindelige betydning af *toft* på Færøerne må have været 'plads egnet til hvor det står en bebyggelse'» (126). Dei 100 færøyske namna er ramsa opp (127–30).

I «Eitt sindur um staðanavnagransking [-] dømi: *Kálvhella* (177–84) tek Jógván í Lon Jacobsen føre seg det nemnde namnet, som er uklart. Førelekken kan vere *kálvur* m. 'kalv', mannsnamnet *Kálvur*, eller planten *kál* n. 'kål'. Grunnordet kan tenkjast å vere *helli* n. 'heller', *hella* f. 'helle', eller *-velli*, ei gammal dat. sg.-form av *vøllur* m. 'voll', og 10 moglege opphavsformer vert rada opp (180). Uttalen er ikkje klart nemnd det eg kan sjå (noko som burde vere obligatorisk). Men etter ei drøfting tykkjest det opplagt at etterlekken er *-velli*: «Kanska átti navnið at verið stavað *Kálvvelli* ella *Kálvelli*» (184).

«Ortnamn och andra ortnamn – en djupgående undersökning» (269–75) er Staffan Nyströms tilskot. Det er ei interessant utgreiing om eldre svenske gruvnamn, som kan jamførast med ei liknande i denne årgangen av *NN* (forf. A. S. Svorkmo).

Jóhan Hendrik W. Poulsens tilskot er «Sjálvflutt bústaðarnövn» (295–97). Forf. gjev døme på ymse gamle (og nye) namn som kan føre ein namnegranskar vill om han ikkje kjenner alderen åt busetnaden. Dette er eit tilhøve «sum man vera serføroyskt, at upprunaligt bústaðarnavn loðar uppi við áflutt fólk» (295), men det er no kjent frá Noreg òg, jfr. t.d. Rygh 1898:8.

«Hitt føroyska studentafelagið og arbeidet for færøyske stedsnavn» (327–38) av Tom Schmidt er ei detaljert skildring av strevet (på 1920-talet) for færøysk skrivemåte i staden for dansk m.o.t. stadnamna, og prinsipielle sider ved normeringa. Det enda med siger i 1960.

Svavar Sigmundsson tek føre seg eit emne som òg burde granskast for Noreg sin part, nemleg «Nafngiftir útlendra sjómanna á íslenskum stöðum» (353–57, med eit kart). Forf. har frå ymse kjelder samla danske, færøyske, nederlandske, tyske og franske namn på islandske lokalitetar. Det er t.d. franske omsetjingar som *Les Trois Rochers* for *Þriðrangur* og eigne namn som dansk *Sukkertoppen* for *Kirkjufell*.

«Upprunin til bygðarnavnið *Velbastaður*» (365–66) vert drøfta av Povl Skårup. Han nemner tre tidlegare tolkingsframlegg, og kjem med ei ny «giting», nemleg eit gammalt **Valbjarnarbólstaður*, avstytt via **Val(bjarnar)bó(l)staður* til *Velbastaður*. Det er inga dårleg gissing.

Namnet på eit svensk herresete i Sörmland, «Fjellskäfte» (369–73) har fått ei sætande drøfting av Svante Strandberg. Namnet er nok opphavleg ei sms. av gsv. «**skæpte* n. 'utspring' eller 'skaftliknande, avlång terrängformation'» (370) med eit innsjønamn, gsv. **Fialli (-e) m.* «'sjön i gömstället' e. d.» (371), altså laga til germ. **felhan* 'gøyme, løyne'. Det tykkjest truleg.

Siste stadnamnartikkelen er skriven av Inge Særheim: «Norr. *hjalmr* m. og **hjalmgarðr* m.» (375–86). Særheim drøftar grundig gno. *hjalmr* 'høy- eller kornstakk' både i gno. kjelder og i yngre nordiske mål, serleg i sørvestnorsk, som appellativ og som del av stadnamn. Forf. reknar (etter framlegg av tidlegare skrivarar) med at gno. **hjalmgarðr* er reflektert i jærske namn som *Tjengaren* /'cçenaren/ eller /'cçenaren/, men drøftar diverre ikkje korleis uttalen med /-nj-/ kan forklarast.

Personnamnagransking er, som før nemnt, til stades i ni artiklar.

Alfabetisk fyrstemann er Gulbrand Alhaug, med «*Atlanta* og *Nordstjerna* – namn på barn fødd på havet» (39–50). Det er ei svært interessant framstilling om sokalla 'havrelaterte' personnamn. Eg undrast likevel på om ikkje *Ocean* og *Osian* (44) like nært kan knytast til det keltiske *Ossian*.

«Færøsk navneskik anno 1898» (145–51) av Bente Holmberg er ei forvitneleg framstilling, serleg grunna i den kjende filologen Jakob Jakobsens (1864–1918) «indberetning» frå 1898, til ein kommissjon «som fik til opgave at undersøge de folkelige tilnavnes nationale betydning, deres udbredelse, deres overførelse i slægterne, deres tilknytning til besiddelse af fast ejendom osv.» (146).

Erling Isholm har skrivne ein lang artikkel, kalla «Fólkanøvnini í Jarðarbókini 1584» (159–74). Det er ei grundig drøfting, der utbreinaden av føre- eller døypenamna vert tabellarisk skipa og talfest etter som namna er norrøne, kristne eller av anna opphav.

Om namngjevingsskikkar handlar utgreiinga av Hans Joensen, «Nakrir av navnasiðum suðuroyinga í 19. öld» (187–98). Innhaldet gjeld to- el. fleirnammsskikken, avleidde namn (t.d. kvinnenamn avl. av mannsnamn og omvendt) og almanakknamn (187). Forf. finn at fyrste suðuroyingen med dobbelt førenamn var prestesonen *Christlieb Benoni* (f.1746), og i 1825 kjem fyrste og einaste dømet på eit menne med fem førenamn (ei jente) (196).

«Føroyskar miðaldarkeldur – og fólkanøvn» (205–13) har Anfinnur Johansen – hovudredaktør for dette festskriftet – som tittel på sitt tilskot. Han studerer namna i overleverte færøyske kjeldeskrifter (runeinnskrifter og diverse soger og fornbreve). Omfram den norrøne namneseden er det «fyrst og fremst tey kendastu halgimenningsnøvnini, nøvnini á ápostlum og pínslarváttnum, sum verða tikin í nýtslu» (212).

Bent Jørgensen i København har òg noko å leggje fram, nemleg «De halve verdenshjørner» (215–17), der han m.a. diskuterer dei gda. persontilnamna *Utmyrthing* og *Utsynding*. «Verdenshjørnebetegnelseernes fordeling er i sig selv et studium værd», meiner Jørgensen (217).

«Dýr og menn – um dýraheiti í mannanöfnum» (231–40) heiter artikkelen til Guðrún Kvaran. Etter ei grundig gransking kjem ho til at mesteparten er unge og oppattekne frå eldre tid, og serleg til at storhopen av samansette kvinnenamn kring og etter 1900 er laga til og av mannsnamn.

Gudlaug Nedrelið har prenta prøveførelsinga si over oppgjeve emne for dr.philos.-graden ved Universitetet i Bergen. Tittelen her er «Kvinnors tilnamn som samfunnspegel i *Heimskringla*» (251–60). Den forvitnelege utgreiinga lyktar med dette: «Kjeldegrunnlaget er meir enn spinkelt, men namnetypane i kvinnors tilnamn er ikkje ulike dei som er brukte i mannstilnamn» (255). Og: «I den grad tilnamni i *Heimskringla* tener som samfunnspegel, vitnar dei om at kvinna sin plass var i familien, som medlem av ei slekt i relasjon til ein eller fleire mektige menn. Hennar plass var "innanstokks", og hennar status var uløyseleg knytt til familiens status» (257).

«Fra Eivind til Sivert – lidt om navnestatistik og kulturimperialisme» (263–67) er den siste personnamnartikkelen, produsert av Michael Lerche Nielsen. Det gjeld «navnestatistik og faldgruber», «Problembørnene *Asser* og *Sivert*» og ei overtydande tyding av det danske mannsnamnet *Sejer* [*< Sigurd*] (266).

Til slutt skal nemnast nokre få av dei ikkje-onomastiske artiklane i festskriftet (som er 14 til saman).

I «Till härledningen av interjektionen sv. och da. *jo*» (83–87), av Lennart Elmevik, vert det sannsynleggjort at *jo* kjem av urnord. **jāu*, og at no. og sv. *jau* kan vere refleksar av ei trykklet form.

Det vitskapleg vektigaste (= mest instruktive) tilskotet til festskriftet – og som visseleg har kravd grundig studium – er Britta Olrik Frederiksens drøfting av ordet «Æblebarn» (99–118), nytta i gda. lovtækster. Det er ei ypparleg framstilling, gjord i eit europeisk perspektiv, i pakt med det beste i filologisk gransking, og til nytte og glede for dei som (liksom meldaren) gjennomgår tekster der ordet førekjem.

Til sist skal nemnast den romsdalske landsmannen vår, Helge Sandøy. «Avrunding i færøysk, islandsk og norsk» kallar han arbeidet sitt (313–25). Han «ønskjer [...] å drøfte idéar til fonologiske forklaringar på avrundinga – utan pretensjon om å kunne løyse spørsmålet, men med von om å kaste meir lys over det» (313). Etter diverse drøftingar finn Sandøy at «gjennomgangen har nok vist at det ikkje kan finnast éi fonologisk forklaring på avrundingane i dei tre språka som er behandla», og at «til botns har vi ikkje sett enno» (324). Meldaren er samd.

Fleire andre artiklar kunne og burde vore kommenterte, t.d. Magnhild Selås si gode gransking av «Vokalreduksjon i trykklett V + r» (341–51), men plassen tryt, diverre.

Summa summarum: Eit viktig og varande skrift, til hugnad og nytte for jubilanten og fagfolk av ymse slag.

Oddvar Nes

Litteraturliste

- Restle, D. og D. Zaefferer (red.) 2002: *Sounds and Systems. Studies in Structure and Change. A Festschrift for Theo Vennemann*. Berlin – New York.
- Rygh, O. 1898: *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania.
- Vennemann gen. Nierfeld, Th. 1993: *Zur Erklärung bayerischer Gewässer- und Siedlungsnamen. I: Sprachwissenschaft* 18.425–83.
- Vennemann gen. Nierfeld, Th. 1994: *Linguistic reconstruction in the context of European prehistory. I: Transactions of the Philological Society* 92.215–84.
- Vennemann gen. Nierfeld, Th. 1995: *Etymologische Beziehungen im Alten Europa. I: Der GinkgoBaum. Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa* 13.39–115.
- Vennemann gen. Nierfeld, Th. 1998: *Basken, Semiten, Indogermanen. Urheimatfragen in linguistischer und anthropologischer Sicht. I: W. Meid (red.): Sprache und Kultur der Indogermanen. Akten der X. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft Innsbruck, 22.–28. September 1996* 119–38. Innsbruck.
- Vennemann gen. Nierfeld, Th. 1999: *Remarks on some British place names. I: G. F. Carr, W. Harbert og L. Zhang (red.): Interdigitations: Essays for Irmengard Rauch* 25–62. New York.
- Vennemann gen., Nierfeld, Th. 2002: *Europa Vasconica – Europa Semitica*. Berlin – New York.
- Venås, K. 2002: *Norske innsjønamn*. 4. Oslo.
- Wiggen, G. 2002: *Theo Vennemanns teori om for- og tidlighistorisk språkutvikling i nordvest-Europa. I: Chr. Laurén (red.): Språket, människans dotter. Människan, språkets dotter [sic]. Lingua, filia hominis. Homo, filius linguae* 51–52. [Vasa.]
- Aasen, I. 1873: *Norsk Ordbog*. [2.] Udg. Christiania.

Gustav Indrebø: *Norsk Målsoga*. Bergen: Norsk Bokreidingslag, 2001. 511 s. ISBN 82-7834-019-6.

Namn og Nemne vil gjera lesarane kjende med at standardverket til Gustav Indrebø (1889–1942), *Norsk Målsoga*, utgjeve posthumt i 1951, no er kome i ny utgåve, 50 år etter, med Johan Anthon Schulze som øvste ansvarleg. Det er «gjort heller lite for å brigda på innhaldet i verket, soleis at det skal spegla av stoda innom dei ymse serumkvervi i dag», heiter det i føreordet. «I staden for ei ovmengd av meir eller mindre viktuge, større og smærre brigde og umskrivningar eller nyskrivningar og utfyllingar av teksti – der mangt av det nye elles i ein viss mun munde vera sjølvtykkjelegt, er det best å lata umdømingane og utvalet åt Indrebø vera urøyvde so langt råd er» (17). – Dette er tvillaust rett.

Utanom varsam typografisk modernisering og ei horg rettingar av feilar og prentevillar i fyrsteutgåva, er det viktige med den nye at eit sers nyttig kapittel er kome til, nemleg «Målbrigdingar (1525 til notidi)» (330–79). Den lite lystelege saga om dette kapitlet – det vart fyrst prenta av Per Hovda under hans namn – er varsamt skildra av Schulze (13–16).

Gunnstein Akselberg

Register

Registeret gjeld årgangane 17–19 (2000–02). Medtekne er berre namn med tolking som primært objekt. Norske namn og grunnord er umarkerte. D – Danmark, E – England, F – Frankrike, Fæ – Færøyane, S – Sverige.

Aubertuit F 17:102, 113

Auglend 18:48

Barka(r)staðir 19:59

Begby 19:16

Biland 18:39 f., 54

Bliquetuit F 17:89 f., 107 f.

*borgund 18:126

Borraballå 18:77

Brochestuit F 17:91, 108 f.

Buggeland 18:39

By 19:22, 32 f.

-by 19:12 ff., 19, 22 ff., 25 f., 33

Bø 19:22, 32 f.

-bø 19:22 ff., 33

Diggasbekken 17:67

Epteland 18:21, 54

Espolin 18:90 f.

Figgve 18:54

Fjällskäfte S 19:120

Formetui F 17:89, 107

Frøyland 18:28

Gesher 18:95

Givahå 18:77

Gjesdal 18:54

Gresby 19:17

Guddeby 19:17

Gåsland 18:22, 53

Habborsby 19:17

Hana 18:53

Hanaberget 18:53

Hanaland 18:22, 40, 53

*Harund 18:126 f.

Hasiaskogen 18:106

Hegg(s)staðir 19:59

Helgaland 18:27 f.

Hermansby 19:17 f., 30

Hjørund 18:95

*Hjørund 18:126 f.

*(H)lað- 18:62 ff.

Hofstad 19:64 f.

Holleby 19:25, 34

Holsbøen 19:25, 34

Hovland 18:27, 55

Hytjansstorpet 18:76

Høneland 18:22, 25, 53

*Hørund 18:127

Imrik 18:85, 92

Järviruto 18:106

Kappa 19:75

Knivskjelodden 19:73 ff.

Krågeland 18:22, 53

La- 18:62 f.

La Turbie F 17:90 f., 108

- Lalm 18:59–64
Lammasahå 18:77
-land 18:17 f., 41 f., 55 f.
*Landir 18:35 f., 44, 54
Lemonsjøen 18:127
-lendi 18:48
Lim- 18:127 f.
Limingen 18:128
Lintuit F 17:90
Lomunda 18:127 f.
Lorolinkamyran 18:106
- Minken 18:95
*-mund 18:126
Munthe 18:117
- Nerland 18:21 f., 28, 55
Nordahl 18:87
Nordkapp 19:75
Nærland 18:21 f., 28, 55
- Oppstad 19:58, 71, note 2
Oslo 18:121
- Pekaborråbekken 18:76
Pleurtuit F 17:104, 114
- Rosland 18:38 f.
Rosta- 18:111
*Røynistaðir 19:59
- Sagland 18:22 ff., 54
*Sax 18:24
Sejer D 19:121
Seljastaðir 19:59
Selmer 18:94 f.
Seva- 18:105
Skjelle 18:125
Skofteby 19:18, 30
Solund 18:128
-staðir 19:57 ff.
Sula 18:128
Såinoelva 18:106
- Thorin 18:94
Tjengaren 19:120
Toreby 19:12
- Torsby 19:12, 28
Torsåker S 18:27
Totland 18:28
Trollaby E 19:18, 30
Trollebøen 19:18, 30
- *Ulland 18:28, 55
Ullaland 18:28, 55
*-und 18:126
Uppstaðir 19:58, 71, note 2
- Velbastaður Fæ 19:120
Vinjar 18:95
- Ørkne- 18:53

Tilsend litteratur

- Almenningen m.fl. (red.): Målgranskaren frå Årdal. Heidersskrift til Andreas Bjørkum på 70-årsdagen 30. mars 2002. Oslo: Institutt for nordistikk og litteraturvitskap. 2002. 128 s.
- Namenskundliche Informationen 79/80; 81/82. Leipzig 2001; 2002. 384 s; 424 s.
- NAMES. Journal of the American Name Society Vol. 49, [hft.] 4, s. 211–320; Vol. 50, [hft.] 1–3, s. 1–240. DeKalb 2001; 2002.
- Namn och Bygd 90. Uppsala [2002]. 242 s.
- Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. halda til harlemerolje. Band IV, hefte 5, s. I–XVI + spalte 1281–1600. Oslo: Det Norske Samlaget. 2002.
- Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag 34; 35, 36. 2001; 2002. 2002; 50 s., 64s., 78 s.
- Rivista Italiana di Onomastica 8:1, s. 1–370; 8:2, s. 375–742. Roma 2002.
- Ryman, Lennart: Salanus, Tunström och Sporrang. Tilnamnsbruk och framväxten av släktnamn i Uppland. Umeå: Umeå universitet. 2002. 400 s.
- Stemshaug, Ola: Norske innbyggjarnemningar i overført tyding. Trondheim: Tapir. 2002. 139 s.
- Studia anthroponymica Scandinavica 20. Uppsala [2002]. 183 s.
- Talatrusten 35. [Oslo] 2001. 50 s.
- Venås, Kjell: Norske innsjønamn IV. Telemark fylke. Oslo: Novus Forlag. 480 s.
- Universitetet i Oslo. Seksjon for namnegransking. Årsmelding 2001. Oslo 2002. 68 s.

Medarbeidarar i årgang 19

- Akselberg, Gunnstein, f. 1949. Cand.philol. 1979 (Bergen), dr.art. 1995 (Bergen). Professor. Adr.: Pinnelien 9, 5053 Bergen.
- Bondevik, Jarle, f. 1934. Cand.philol. 1961 (Bergen), dr.philos. 1986 (Bergen). Professor. Adr.: Austre Solheia 16, 5060 Søreidgrend.
- Fellows-Jensen, Gillian, f. 1936. Dr.phil. 1968 (København). Docent. Adr.: Casa Sana, Casa Sanavej 9, DK-2690 Karlslunde.
- Haslum, Vidar f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen). Universitetsstipendiat. Adr.: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. Sydneplassen 7, 5007 Bergen.
- Heide, Eldar, f. 1966. Mag.art. 1998 (Oslo). Stipendiat. Adresse: Dokkeveien 2D, 5007 Bergen.
- Helleland, Botolv, f. 1940. Cand.philol. 1970 (Oslo). Førsteamanuensis. Adr.: Sofies plass 1, 0169 Oslo.
- Korslund, Frode, f. 1967. Cand.philol. 1991 (Oslo; nordisk) og cand.philol. 1997 (Oslo; arkeologi). Kursleiar (norsklærer), vaksenopplæring for utlendingar. Adr.: Sandakerveien 11B, 0473 Oslo.
- Kruken, Kristoffer, f. 1950. Cand.philol. 1983 (Trondheim). Førsteamanuensis. Adr.: Minister Ditleffs v. 5 A, 0862 Oslo.
- Nes, Oddvar, f. 1938. Mag.art. 1968 (Bergen). Professor. Adr.: Storevardebrekka 31, 5305 Florvåg.
- Sandnes, Jørn, f. 1926. Cand.philol. 1953 (Oslo), dr.philos. 1973 (Trondheim). Professor emeritus. Adr.: Eli Sjursdottersv. 5 B, 7021 Trondheim.
- Schmidt, Tom, f. 1948. cand.philol. 1976 (Oslo), dr.philos. 2000 (Oslo). Professor. Adr.: Frøensalleen 3A, 0371 Oslo.
- Svorkmo, Alf Steinar, f. 1948. Cand.philol. 2001 (Trondheim). Adr. Gamlebyen, 7332 Løkken Verk.
- Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1978 (Bergen), dr.philos. 2000 (Bergen). Professor. Adr.: Liljevegen 1, 4060 Kleppe.
- Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis. Adr.: Badstru. 1B, 5016 Bergen.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturlitvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingssår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ..., eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo – Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo – Bergen – Tromsø.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G 1924: Norske Innsjønamn. 1. Oslo.

Indrebø, G 1936a: Hordaland – Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade

Emil Olson den 9 juni 1936 72–77. Lund – Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjø Rygh. O.

Rygh. O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Torp. A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.